

Prokuratura i Prawo

NR 11/listopad 2021

ISSN 1233-2577

Prokuratura Krajowa

RADA NAUKOWA

Przewodniczący – **Bogdan ŚWIĘCZKOWSKI**
Członkowie: Janina BŁACHUT, Władysław CZAPLIŃSKI, Romuald KMIĘCIK, Małgorzata MANOWSKA, Lech K. PAPRZYCKI, Emil PLYWACZEWSKI, Zygfryd SIWIK, Sławomir STEINBORN, Bogusław SYGIT, Zbigniew SZCZĄSKA, Włodzimierz WRÓBEL, Andrzej ZYBERTOWICZ

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Przewodniczący – **Marek SADOWSKI**
Członkowie: Beata HLAWACZ, Małgorzata KOZŁOWSKA, Jacek MOTAWSKI, Tomasz SZAFRAŃSKI, Anna WDOWIARZ-PELC, Marek WOŹNIAK, Adam ZBIERANEK

REDAKCJA

Redaktor Naczelny – **Marek SADOWSKI**
Z-ca Redaktora Naczelnego – Anna WDOWIARZ-PELC
Sekretarz Redakcji – Wojciech KOTOWSKI

Współpraca: Justyna KRAKOWIAK

WYDAJE PROKURATURA KRAJOWA

Adres Redakcji:
02-676 Warszawa, ul. Postępu 3
Tel. 22 12 51 549
e-mail: redakcja@pk.gov.pl

Projekt okładki
Studio Karandasz

Skład i korekta:
Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych
31-033 Kraków, ul. Westerplatte 9
tel. 12 422 87 55, fax 12 422 38 50
e-mail: wydawnictwo@ies.krakow.pl
www.ies.krakow.pl/wydawnictwo/prokuratura/index.php

Druk i dystrybucja:
Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu
27-600 Sandomierz, ul. Żeromskiego 4
tel. 15 649 97 00
e-mail: marketing@wds.com.pl
www.wds.pl

ISSN 1233-2577 nakład 2000 egz.

Wersją podstawową (referencyjną) czasopisma jest wersja papierowa

Spis treści
Table of contents

Artykuły/Articles

dr Tomasz Jasiński, Dorota Wróbel, prokuratorzy Prokuratury Okręgowej w Warszawie	
Przestępstwo nadużycia zaufania w spółce cywilnej	5
<i>Offence of breach of trust in partnerships</i>	35
dr Maciej Aleksander Kędzierski, radca prawny	
Szczególne środki ograniczające i sankcje jako forma przeciwdziałania wobec podmiotów terrorystycznych na tle polskiego ustawodawstwa (część 2)	36
<i>Specific restrictive measures and sanctions as counter-terrorism measures in the context of Polish legislation (part 2)</i>	54
dr Bolesław Kurzępa, adiunkt Politechniki Rzeszowskiej	
Wprowadzanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dóbr kultury z państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej	56
<i>Introduction of cultural goods into the Republic of Poland from a non-EU country</i>	64
dr Grzegorz Ocieczek, Prokurator Prokuratury Krajowej w stanie spoczynku, adiunkt UKSW, Adam Zbieranek, Dyrektor Biura Prokuratora Krajowego	
Działalność Wyższego Sądu Antykorupcyjnego na Ukrainie. Wybrane zagadnienia	65
<i>Operation of the High Anti-Corruption Court of Ukraine: selected issues</i>	90

Materiały szkoleniowe/Training material

Marcin Gołaszewski, biegły sądowy z zakresu badań poligraficznych przy Sądzie Okręgowym w Warszawie	
Upływ czasu od krytycznego zdarzenia w kontekście wartości poznawczej badania poligraficznego	92
<i>Time lapsed from a critical incident in the context of the epistemic value of polygraph testing</i>	107

Glosy/Commentaries

do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 11 czerwca 2019 r., sygn. I DO 11/19 (dot. zgody na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej) – oprac. Wojciech Kotowski	108
<i>to the Supreme Court resolution of 11 June 2019, ref. no. I DO 11/19 (concerns consent to holding a judge criminally liable) – by Wojciech Kotowski</i>	120

Z historii Prokuratury/Prosecutor's office: historical overview

Robert Kucharski, prokurator Prokuratury Rejonowej w Częstochowie	
Zarys historii Prokuratury w Polsce	121
<i>Historical outline of the Prosecutor's Office in Poland</i>	160
Gen. bryg. Teofil Karol Maresch	161

Konkurs/Contest

o nagrodę I Zastępcy Prokuratora Generalnego – Prokuratora Krajowego za najlepszą rozprawę doktorską i za najlepszą pracę magisterską	167
---	-----

ARTYKUŁY

Tomasz Jasiński¹, Dorota Wróbel²

Przestępstwo nadużycia zaufania w spółce cywilnej

Streszczenie

Artykuł dotyczy przestępstwa nadużycia zaufania w spółce cywilnej. Powiązanie elementu odpowiedzialności karnej przewidzianej w art. 296 k.k. ze spółką cywilną rodzi szereg pytań, które wynikają z charakteru prawnego spółki, jej statusu na gruncie art. 296 k.k. oraz jako pokrzywdzonego, zasad interpretacji przestępstwa na tle stosunków osobowych i majątkowych w spółce oraz kwestii odpowiedzialności menedżera, jeśli spółka korzysta z jego pracy. Dlatego w artykule jest zaprezentowana problematyka spółki cywilnej jako jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej w rozumieniu art. 296 § 1 k.k. i jako pokrzywdzonego w świetle regulacji Kodeksu postępowania karnego (art. 49), z finalną konstatacją, że pokrzywdzonym przestępstwem nie jest spółka, ale indywidulanie poszczególni wspólnicy. Natomiast już w zakresie ich odpowiedzialności artykuł zawiera propozycję sposobu odczytania znamion czynu stypizowanego w art. 296 k.k. ze szczególnym uwzględnieniem różnych modeli stosunków osobowych oraz ich wpływu na możliwość powstania lub wykluczenia odpowiedzialności karnej. W wypadku spółki cywilnej pojawiają się również pytania o odpowiedzialność z art. 296 k.k.

¹ dr Tomasz Jasiński, doktor nauk prawnych, prokurator Prokuratury Okręgowej w Warszawie, członek Rady Naukowej miesięcznika Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych, autor publikacji poświęconych tematyce wekslowej, upadłości, restrukturyzacji i sanacji, ORCID: 0000-0001-9652-0008.

² Dorota Wróbel, prokurator Prokuratury Okręgowej w Warszawie, autorka publikacji poświęconych tematyce wekslowej, ORCID: Dorota Wróbel 0000-0003-4527-6599.

po stronie menedżera. W tym zakresie w artykule zawarta jest próba rozstrzygnięcia, czy spółka cywilna w ogóle może korzystać z usług menedżera, a jeśli tak, to pod jakimi warunkami.

Słowa kluczowe

Spółka cywilna, przestępstwo nadużycia zaufania, jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, pokrzywdzony, odpowiedzialność współnika, odpowiedzialność menedżera.

1. Przestępstwo nadużycia zaufania (art. 296 k.k.) – uwagi ogólne

W największym skrócie można stwierdzić, że przestępstwo nadużycia zaufania polega na naruszeniu przez sprawcę powinności rzetelnego zajmowania się cudzymi lub wspólnymi sprawami majątkowymi³. Natomiast całość regulacji jest zawarta w art. 296 k.k.⁴ Przepis wprowadza odpowiedzialność karną tego, kto będąc obowiązany na podstawie przepisu ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, osoby prawnej albo jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, przez nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku, wyrządza jej znaczną szkodę majątkową (§ 1) lub spowoduje bezpośrednie niebezpieczeństwo wyrządzenia znacznej szkody majątkowej (§ 1a). Przepis modyfikuje zasady odpowiedzialności, jeśli sprawca działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (§ 2), wyrządza szkodę majątkową w wielkich rozmiarach (§ 3) oraz wyrządzając znaczną szkodę majątkową albo szkodę majątkową w wielkich rozmiarach działa nieumyślnie (§ 4). Co do zasady przestępstwo jest ścigane z oskarżenia publicznego. Natomiast ma charakter wnioskowy w przypadku, gdy skutkiem czynu jest spowodowanie bezpośredniego niebezpieczeństwa wyrządzenia co najmniej znacznej szkody majątkowej, a pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa (§ 4a). Nadto przepis przewiduje instytucję czynnego żalu. Karal-

³ Ten sposób ujęcia jest najbliższy formule art. 269 k.k. z 1932 r., który przewidywał odpowiedzialność tego, kto zajmując się na podstawie przepisu prawnego lub umowy sprawami majątkowymi innej osoby, działał na jej szkodę, rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zm.

ność czynu znosi dobrowolne naprawienie szkody w całości przed wszczęciem postępowania karnego (§ 5). Ze względu na granice zagrożenia przestępstwo kwalifikuje się do kategorii występków.

Czyn stypizowany w art. 296 k.k. bywa też określany jako przestępstwo niegospodarności lub przestępstwo wyrządzenia szkody w obrocie gospodarczym. Ponadto, chociaż zdecydowanie rzadziej, w użyciu jest też miano niegospodarności menedżera. Stanowi ono pewne *novum* terminologiczne, ale niezbyt trafne. Znacząco wypacza istotę czynu. Możliwość popełnienia przestępstwa nadużycia zaufania nie wyczerpuje się bowiem na linii menedżer – mocodawca. Obejmuje także inne relacje umowne, niż tylko te wynikające z kontraktu menedżerskiego, oraz dalsze, które mają swoje źródło w przepisach ustawy i w decyzji właściwego organu.

Przestępstwo ma charakter gospodarczy. Art. 296 k.k. jest umiejscowiony w Rozdziale XXXVI Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym (art. 296–309 k.k.). Przepis chroni obrót gospodarczy oraz stosunek zaufania wynikający z powierzenia drugiemu swoich spraw majątkowych lub działalności gospodarczej. Tak rozbudowany przedmiot ochrony zdaje się stanowić następstwo zauważalnej wielopłaszczyznowości unormowania. W aspekcie ogólnym z pewnością da się wyróżnić szeroki kontekst rynkowy (gospodarczy), zaś w węższym jest dostrzegalne ukierunkowanie na indywidualną relację swoistej więzi powierniczej między pokrzywdzonym i sprawcą oraz ochronę majątku tego pierwszego.

Przestępstwo określone w art. 296 k.k. może być popełnione na szkodę: 1) osoby fizycznej, 2) osoby prawnej oraz 3) jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej. Jak widać, art. 296 k.k. jest mocno zakotwiczony w siatkę pojęciowej prawa cywilnego i zawiera oczywiste odniesienia do obowiązujących tam unormowań i konstrukcji prawnych. Metoda regulacji opiera się na użyciu pojęć ogólnych, co w praktyce oznacza potrzebę ich wykładni dla potrzeb danej sprawy. W szczególności dotyczy to jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej. Od sposobu rozumienia tego pojęcia, a w szczególności terminu jednostki organizacyjnej, będzie zależało, czy zakres normowania art. 296 k.k. rozciąga się na spółkę cywilną. Art. 296 § 1 k.k. nie wprowadza wymagań dotyczących posiadania dalszych kwalifikacji po stronie wymienionych w nim podmiotów. W szczególności nie jest konieczny status przedsiębiorcy⁵, chociaż praktyka obrotu prawnego pokazuje, że prze-

⁵ W świetle art. 43¹ k.c. (ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 1964 r., Nr 16, poz. 93 z późn. zm.) oraz art. 4 Prawa przedsiębiorców (ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców, Dz. U. z 2018 r., poz. 646) przedsiębiorcą jest osoba

stępstwo nadużycia zaufania najczęściej jest popełniane w relacjach gospodarczych z udziałem profesjonalnych uczestników. Także nie formułuje oczekiwań związanych ze statusem prywatnym lub publicznym pokrzywdzonego. W rezultacie należałoby skonstatować, że art. 296 k.k. ma zastosowanie w zasadzie do każdego uczestnika obrotu prawnego, pod tym jedynym warunkiem, że jest zdalny do posiadania spraw majątkowych lub prowadzenia działalności gospodarczej. Z tego powodu niekiedy przyjmuje się, że czyn może zostać popełniony nawet na szkodę podmiotów, które ze swojej istoty nie kojarzą się z obrotem gospodarczym i z założenia nie stanowią jego uczestników, jak na przykład związki wyznaniowe⁶.

Pojęcie osoby fizycznej winno być rozumiane w taki sam sposób, jak ma to miejsce w prawie cywilnym (art. 8–32 k.c.) i w zasadzie we wszystkich dziedzinach prawa, a przez to nie zdaje się wymagać bliższych uwag. Chodzi o człowieka, któremu prawo przypisuje wszystkie kwalifikacje podmiotowe, a w tym trzy najważniejsze, czyli osobowość prawną, zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych. Ich suma wyraża pełną podmiotowość prawną jednostki ludzkiej. Pojęcie osoby prawnej również należy interpretować w sposób właściwy prawu cywilnemu. Osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną (art. 33 k.c.). Natomiast pojęcie jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej przysparza najwięcej problemów interpretacyjnych. Stanowi to konsekwencję ciągle aktualnego w polskiej cywilistyce problemu podmiotowości prawnej, który daje o sobie znać także na obszarze prawa karnego. Bez większego ryzyka można przyjąć, że w wypadku jednostek organizacyjnych chodzi o struktury, z którymi prawo cywilne wiąże posiadanie pewnych atrybutów osoby prawnej. Jednak art. 296 § 1 k.k. nie zawiera w tym zakresie dalszych wskazówek. Wydaje się, że dość szeroka formuła określenia o takiej jednostce sugeruje, że intencją ustawodawcy było możliwie obszerne ukształtowanie kręgu podmiotów podpadających pod zakres stosowania przepisu. W rezultacie wchodzi tu w rachubę tzw. ułomne osoby prawne, czyli jednostki organizacyjne mające zdolność prawną (art. 33¹ § 1 k.c.), a także inne struktury, którym brak zdolności prawnej. To właśnie w tej drugiej kategorii do rozważenia pozostaje spółka cywilna.

fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niemająca zdolności prawnej, która prowadzi we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

⁶ J. Potulski, (w:) R. S. Stefański (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1717.

Zgodnie z art. 296 § 1 k.k. sprawcą przestępstwa nadużycia zaufania może być tylko ten, na którym ciąży powinność zajmowania się: 1) sprawami majątkowymi lub 2) działalnością gospodarczą. To zaś oznacza, że przepis wprowadza typ przestępstwa indywidualnego. Odpowiedzialności podlega jedynie sprawca mający określone kwalifikacje. Podmiot ten został określony poprzez podanie treści obowiązków i uprawnień przysługujących sprawcy (to jest zajmowanie się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą), wskazanie podmiotów dla których te uprawnienia i obowiązki mają być spełnione lub podstaw prawnych, na jakich dana osoba podejmuje obowiązki lub uzyskuje uprawnienia⁷. Pojęcie spraw majątkowych nie jest ustawowo zdefiniowane, a przez to wymaga wyjaśnienia na tle ogólnej koncepcji przestępstwa nadużycia zaufania. Chodzi o wszelkie sprawy, a w tym interesy mocodawcy, pod warunkiem, że stanowią wartość wyrażoną przez pieniądź lub możliwą do przeliczenia na pieniądź oraz mogą być powierzone innej osobie i prowadzone przez inną osobę. Przy tym art. 296 § 1 k.k. nie wprowadza ograniczeń dotyczących rodzaju i zakresu spraw majątkowych. W konsekwencji przepis ma zastosowanie do spraw mających charakter cykliczny, a przez to wpisujących się w formułę pewnej działalności, jak również spraw o znamionach jednorazowych decyzji lub operacji o charakterze majątkowym albo nawet pośrednio mających skutki majątkowe. Pojęcie działalności gospodarczej, w przeciwieństwie do pojęcia prowadzenia spraw majątkowych, ma bezpośrednie odniesienie ustawowe. Legalną definicję działalności gospodarczej zawiera art. 3 Prawa przedsiębiorców. W jego brzmieniu działalność gospodarcza to zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły. Trudno byłoby nie zauważyć, że pojęcie spraw majątkowych jest szersze, aniżeli działalności gospodarczej. Poza tym, o ile sprawy majątkowe mogą się kojarzyć ze wszystkimi uczestnikami obrotu prawnego, to działalność gospodarcza stanowi domenę przedsiębiorców. Ci ostatni stanowią zaś kategorię już jednoznacznie przypisaną rynkowi. W orzecznictwie i piśmiennictwie zaistniała kwestia wykładni samego pojęcia zajmowania się. Dla potrzeb wykładni art. 296 § 1 k.k. kładzie się akcent na istnienie elementu władztwa i samodzielności decyzyjnej w zakresie majątku mocodawcy. To natomiast eliminuje spoza zakresu stosowania przepisu osoby pełniące funkcje wykonawcze lub ograniczające swoją aktywność

⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2013 r., sygn. V KK 88/13, Lex nr 1388645.

do poradnictwa⁸. W modelowym ujęciu samodzielność decyzyjna sprawcy winna stanowić odzwierciedlenie samodzielności decyzyjnej tego, który powierzył mu do prowadzenia sprawy majątkowe lub działalność gospodarczą. Powszechnie przyjmuje się, że znamię zajmowania się obejmuje dwa elementy, czyli statyczny i dynamiczny. Pierwszy to zachowanie substancji majątkowej, czyli ochrona przed redukcją wartości, zaś drugi sprowadza się do działań ukierunkowanych na osiągnięcie dochodu, lub szerzej, na realizację założonego wyniku ekonomicznego.

Źródłem obowiązku zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą może być: 1) przepis ustawy, 2) decyzja właściwego organu oraz 3) umowa. Przepis ustawy to w sensie literalnym przepis aktu prawnego rangi ustawowej. Jako przykład służy art. 95 § 1 k.r.o.⁹, zgodnie z którym władza rodzicielska obejmuje między innymi pieczę nad majątkiem dziecka. Decyzja organu jako źródło obowiązku, pojawia się z reguły wtedy, gdy dochodzi do urzędowego wyznaczenia osoby mającej prowadzić sprawę drugiego. Tytułem przykładu można wskazać na art. 42 k.c. Przepis stanowi, że jeśli osoba prawna nie może być reprezentowana lub prowadzić swoich spraw ze względu na brak organu albo brak w składzie organu uprawnionego do jej reprezentowania, sąd ustanawia dla niej kuratora (§ 1). Do czasu powołania lub uzupełnienia składu organu albo ustanowienia likwidatora kurator reprezentuje osobę prawną oraz prowadzi jej sprawy w granicach określonych w zaświadczeniu sądu (§ 2). Umowa jest źródłem powinności wskazanych w art. 296 § 1 k.k. w szeregu różnych sytuacjach, które co do zasady łączy element uzgodnienia przez zainteresowanych obowiązku zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą. Może chodzić o zatrudnienie menedżera, czyli osobę spoza struktury organizacyjnej mocodawcy, jak również pełnomocnika procesowego lub majątkowego. W wypadku pełnomocnika jest wymagane, aby umocowanie rozciągało się na podejmowanie decyzji dotyczących majątku mocodawcy, przykładowo upoważniało do zawarcia ugody albo zrzeczenia się roszczenia¹⁰.

⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2013 r., sygn. II KK 81/13, Lex nr 1434179.

⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59.

¹⁰ Wyrok Sąd Apelacyjny w Katowicach z dnia 24 stycznia 2019 r., sygn. II AKa 23/18, Lex nr 2977371; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 29 listopada 2017 r., sygn. II AKa 355/17, Lex nr 2412791.

Art. 296 § 1 k.k. opisuje działanie lub zaniechanie sprawcy jako nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążących na nim obowiązków. Chodzi o zachowanie wadliwe z punktu widzenia wyboru celów, środków lub sposobów gospodarowania w realizowaniu danego rodzaju działalności gospodarczej i podjęcie nadmiernego ryzyka gospodarczego (...)¹¹. Natomiast punktem odniesienia dla ocen z tego zakresu jest źródło, z którego one wynikają, czyli zależnie od stanu faktycznego przepis ustawy, decyzja właściwego organu lub umowa. Nadużycie uprawnień rozciąga się na ich formalne przekroczenie, jak również obejmuje działania mieszczące się w zakresie kompetencji, ale i tak godzące w interesy majątkowe mocodawcy. Niedopełnienie obowiązków oznacza brak aktywności w oczekiwanym kierunku, również ze szkodą dla mocodawcy¹².

Przestępstwo nadużycia zaufania ma charakter materialny¹³. W zakresie znamion czynu mieści się trojaki skutek, który może przybrać formę: 1) znacznej szkody majątkowej, 2) szkody majątkowej w wielkim rozmiarze oraz 3) spowodowania bezpośredniego niebezpieczeństwa wyrządzenia co najmniej znacznej szkody majątkowej. Szkodę majątkową wyraża rzeczywisty uszczerbek majątkowy (*damnum emergens*), jak również utracone korzyści (*lucrum cessans*)¹⁴. Karalność czynu zależy od wysokości szkody. Winna to być szkoda co najmniej znaczna. W wypadku spółki cywilnej ten wymóg często jest trudny do spełnienia. Przy obliczaniu wysokości szkody mają zastosowanie reguły określone w Kodeksie karnym¹⁵. Natomiast w pojęciu spowodowania bezpośredniego niebezpieczeństwa wyrządzenia co najmniej znacznej szkody majątkowej mieści się spowodowanie sytuacji, w której prawdopodobieństwo nastąpienia szkody jest realne i zbędne są dalsze działania czy zaniechania, aby ona zaistniała¹⁶. W tym aspekcie szkoda stanowi spodziewane następstwo nadużytego uprawnienia lub niedopełnionego obowiązku. W praktyce może dojść do komplikacji z ustaleniem wysokości szkody, albowiem skoro nie nastąpiła, to brakuje materialnych podstaw do jej oszacowania. Szkoda majątkowa i stan spowodowania bezpośredniego

¹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2017 r., sygn. III KK 238/16, Lex nr 2278296.

¹² M. Gałązka, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Kodeks karny, Komentarz, Warszawa 2017, s. 1309 i powołane tam orzecznictwo oraz literatura.

¹³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 stycznia 2013 r., sygn. V KK 137/12, Lex nr 1294458.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 marca 2019 r., sygn. V KK 57/18, Lex nr 2639899.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2014 r., sygn. II KK 185/14, Lex nr 1567465.

¹⁶ M. Gałązka, *op. cit.*, s. 1310 i powołana tam literatura.

niebezpieczeństwa jej wyrządzenia muszą pozostawać w związku przyczynowym z nadużytym uprawnieniem albo niedopełnionym obowiązkiem. Pomimo, że art. 296 k.k. nie wprowadza innych zasad oceny kauzalności, aniżeli jest to ogólnie przyjęte w prawie karnym, to jednak w realiach obrotu prawnego, szczególnie gospodarczego, trudno jest niekiedy uchwycić związek między danym działaniem lub zaniechaniem a szkodą. Ma to związek z dynamiką rynku, ryzykiem gospodarczym oraz wielością czynników mogących kształtować sytuację majątkową danego podmiotu. Pomocna przy ustaleniach w tym zakresie może być opinia biegłego stosownej specjalności. Warto jednak pamiętać, że poruszając się w obszarze ocen, on też może sformułować wnioski obarczone błędem.

Przestępstwo nadużycia zaufania znamienne znaczną szkodą majątkową lub szkodą majątkową w wielkim rozmiarze może zostać popełnione umyślnie (z zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym) oraz nieumyślnie. Natomiast, gdy skutkiem czynu nie jest szkoda, lecz spowodowanie bezpośredniego niebezpieczeństwa wyrządzenia co najmniej znacznej szkody majątkowej w rachubę wchodzi już tylko umyślność. Przypisanie umyślnego nadużycia zaufania wymaga objęcia świadomością i wolą sprawcy wszystkich elementów konstytuujących płaszczyznę przedmiotową tego typu czynu przestępnego, a zatem zarówno faktu ciążenia na nim określonego obowiązku o określonym kształcie, jak i treści i zakresu tego obowiązku, jego aktualizacji w określonych sytuacjach, niedopełnienia obowiązku w razie rezygnacji podjęcia wymaganego nim zachowania, uruchomienia w ten sposób ciągu kauzalnego wiodącego do powstania szkody majątkowej w wielkich rozmiarach, wreszcie zaś wyrządzenia w ten sposób szkody. Brak wykazania umyślności w stosunku do któregośkolwiek z wymienionych elementów równoznaczny jest z wyłączeniem umyślności całego zachowania i przekreśla możliwość przyjęcia znamion typu przestępstwa ujętego w art. 296 § 1 i 3 k.k.¹⁷ Na tym tle nadzwyczaj celną wydaje się konstatacja, że odpowiedzialności karnej z art. 296 k.k. podlega ten, kto mając świadomość konieczności dokonywania określonych czynności wynikających z zasad racjonalnego działania związanego z charakterem pełnionej funkcji oraz wykonywanych czynności mających zapewnić trafność oraz prawidłowość realizacji postawionych zadań nie wykonuje ich należycie wiedząc, że stanowią one podstawę ostatecznych rozstrzygnięć w zakresie szeroko rozumianego zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą podmiotów wymienionych w tym przepisie i wyrządzając im

¹⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2009 r., sygn. SNO 63/09, Lex nr 1288963.

znaczłą lub w wielkich rozmiarach szkodę majątkową¹⁸. Z kolei nieumyślność może przybrać postać lekkomyślności i niedbalstwa. W pierwszym wypadku sprawca narusza powinność rzetelnego zajmowania się cudzymi sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą w warunkach świadomości podejmowanego ryzyka, zaś w drugim w ogóle nie jest zorientowany, że to następuje¹⁹. Art. 296 § 2 k.k. zastrzega odpowiedzialność w wypadku, gdy sprawca działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Punktem odniesienia jest tu art. 115 § 4 k.k. Przepis stanowi, że korzyścią majątkową lub osobistą jest korzyść zarówno dla siebie, jak i dla kogo innego. W zakresie przestępstwa nadużycia zaufania nie istnieje możliwość przyjęcia typu umyślono-nieumyślnego. Wykluczona jest zatem kombinacja: umyślne nadużycie uprawnienia lub niedopełnienie obowiązku i nieumyślna szkoda. W tym wypadku podstawę skazania winien stanowić art. 296 § 4 k.k.²⁰

Na koniec warto zwrócić uwagę na różnicę, która zachodzi między przestępstwami określonymi w art. 296 k.k. i art. 231 k.k. W obu wypadkach mamy do czynienia ze znamieniem naruszenia powinności, zaś w realiach życia gospodarczego może się zdarzyć, że skutkiem tego naruszenia będzie szkoda spowodowana przez funkcjonariusza w majątku podmiotu o statusie publicznym, przykładowo jednostki samorządu terytorialnego. W tym wypadku orzecznictwo przyjmuje za kryterium różnicujące oba przepisy – obszar działalności funkcjonariusza w powiązaniu z przysługującą mu kompetencją. Jeśli będzie chodziło o sferę działalności gospodarczej, ma zastosowanie art. 296 k.k., jeśli zaś o nadużycie władzy, w rachubę wchodzi art. 231 k.k.²¹

2. Spółka cywilna jako jednostka organizacyjna w rozumieniu art. 296 § 1 k.k.

Problematyka dotycząca spółki cywilnej jest uregulowana w Kodeksie cywilnym, Księga III Zobowiązania, Tytuł XXXI Spółka, art. 860–875. Kodeks nie zawiera definicji spółki cywilnej, ani nawet nie posługuje się tym pełnym mianem. Poprzestaje na ogólnym określeniu jako spółki oraz w szesnastu artykułach ogranicza się do przedstawienia jej natury prawnej. Następujące po sobie przepisy normują sprawy istoty spółki (art.

¹⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 18 sierpnia 2010 r., sygn. II AKa 186/10, Lex nr 628241.

¹⁹ J. Potulski, *op. cit.*, s. 1722.

²⁰ M. Gałązka, *op. cit.*, s. 1310 i powołane tam orzecznictwo.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2009 r., sygn. IV KK 11/09, Lex nr 512109.

865), stosunków majątkowych i odpowiedzialności za zobowiązana spółki (art. 861–864), prowadzenia spraw spółki (art. 865), reprezentacji spółki (art. 866), podziału zysków i strat spółki (art. 867–868) oraz ogólnie wygaśnięcia członkostwa w spółce i samej spółki (art. 869–875). Natomiast nazwa spółki cywilnej ma swój rodowód w źródle regulacji, którym jest Kodeks cywilny. Znajduje się w powszechnym użyciu przede wszystkim ze względu na potrzebę odróżnienia spółki cywilnej od innych typów spółek wymienionych w Kodeksie spółek handlowych²², czyli spółki jawnej, partnerskiej, komandytowej, komandytowo-akcyjnej, z ograniczoną odpowiedzialnością, prostej akcyjnej i akcyjnej (art. 1 § 2 k.s.h.). Można niekiedy spotkać się z określeniem spółki cywilnej jako spółki prawa cywilnego, podczas gdy inne są kwalifikowane ogólnie jako spółki handlowe lub spółki prawa handlowego.

Spółka cywilna kwalifikuje się do grupy spółek osobowych i stanowi spośród nich najbardziej reprezentatywny przykład. Może być również uważana za ich archetyp. Spółkami osobowymi są spółki jawna, partnerska, komandytowa i komandytowo-akcyjna (art. 4 § 1 pkt 1 k.s.h.). Żadna z nich nie ma osobowości prawnej. Przeciwnieństwo spółek osobowych stanowią spółki kapitałowe, które są osobami prawnymi. W tej grupie mieszczą się spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, prosta akcyjna i akcyjna (art. 4 § 1 pkt 2 k.s.h.). Spółka cywilna jest najbliższa spółce jawnej. Natomiast najbardziej zdaje się je różnicować kwestia zdolności prawnej, której spółka cywilna nie ma.

Kodeks cywilny nie zawiera definicji spółki cywilnej. Natomiast dla określenia istoty tego typu spółki podstawowe znaczenie ma art. 860 § 1 k.c. Przepis stanowi, że przez umowę spółki wspólnicy zobowiązują się dążyć do osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego poprzez działanie w oznaczony sposób, w szczególności poprzez wniesienie wkładów. Jak widać, sednem umowy spółki cywilnej jest zobowiązanie wspólników do realizacji uzgodnionego celu w uzgodniony sposób i przy zastosowaniu uzgodnionych środków. Z tego zaś wynika, że spółka cywilna nie jest wyłącznie stosunkiem zobowiązaniowym, ale stanowi również formę zorganizowania wspólników. Tylko z pozoru ta konstatacja może wydawać się pewną oczywistością. W istocie poglądy na temat charakteru prawnego spółki cywilnej przeszły ewolucję, której początek dało twierdzenie, że istota spółki wyczerpuje się w stosunku zobowiązaniowym, bez dalszych elementów wskazujących na możliwość postrzegania jej w kategoriach podmiotowych czy strukturalnych.

²² Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, Dz. U. z 2000 r., Nr 94, poz. 1037 z późn. zm.

Spółkę cywilną muszą tworzyć co najmniej dwie osoby. Wprost przekonuje o tym art. 860 § 1 k.c., który mówi o umowie spółki. Natomiast górna granica składu osobowego nie jest ustawowo określona. W spółkach cywilnych obowiązuje zasada niezmienności składu osobowego. Status wspólnika uzyskuje się w drodze podpisania umowy spółki lub przystąpienia do spółki. W tym drugim wypadku niezbędna jest zmiana umowy. Wyjątkowo członkostwo w spółce cywilnej może nastąpić poprzez wstąpienie spadkobiercy w miejsce zmarłego wspólnika. Wspólnikiem spółki cywilnej może być osoba fizyczna, osoba prawna, a także wymieniona w art. 33¹ § 1 k.c. jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną.

Cel gospodarczy, o którym mowa w art. 860 § 1 k.c. nie jest równoznaczny z prowadzeniem działalności gospodarczej i statusem przedsiębiorcy w rozumieniu Prawa przedsiębiorców, przy czym należy podkreślić, że spółka cywilna może taką działalność prowadzić²³. Natomiast kodeksowe sformułowanie o celu gospodarczym oznacza tylko, że nie chodzi o dowolne zadania, a jedynie te, które są obliczone na osiągnięcie wyniku ekonomicznego, czyli dochodu lub realizację uzgodnionej inwestycji, przykładowo budowę obiektu o przeznaczeniu handlowym albo mieszkalnym. W zasadzie jedyne ograniczenia w zakresie celu gospodarczego spółki cywilnej mogą wynikać z przepisu ogólnego art. 58 k.c. Cel ten nie może być sprzeczny z ustawą, nie może być ukierunkowany na obejście ustawy i nie może być sprzeczny z zasadami współżycia społecznego. W wypadku spółki cywilnej cel gospodarczy może, ale niekoniecznie musi mieć wymiar komercyjny, jak ma to miejsce w wypadku spółek handlowych, a w szczególności tych o charakterze kapitałowym, czyli spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, prostych akcyjnych oraz akcyjnych. Natomiast z powodu charakteru osobowego spółka cywilna bywa wykluczona z pewnych obszarów aktywności gospodarczej, przykładowo działalności bankowej.

Praktyka życia gospodarczego pokazuje, że spółki cywilne były w przeszłości i są nadal bardzo popularną formą współdziałania, najczęściej osób fizycznych. Spółka cywilna odegrała znaczącą rolę w okresie transformacji gospodarczej lat dziewięćdziesiątych, zresztą pewnym kosztem pozostałych spółek, które powstawały zdecydowanie rzadziej. Do korzystania z formy spółki cywilnej zachęca względnie nieskomplikowana procedura dotycząca zawiązania i rozwiązania spółki oraz całość zasad funkcjonowania, które mogą zdawać się mniej złożone i sformali-

²³ Art. 3 Prawa przedsiębiorców stanowi, że działalnością gospodarczą jest zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły.

zowane, a przez to bardziej przyjazne, aniżeli ma to miejsce w wypadku spółek handlowych. Na tym tle pewien wyłom poczyniła spółka partnerska, która skutecznie konkuruje ze spółką cywilną na obszarze aktywności przedstawicieli wolnych zawodów. To wszystko wpływa na ogólną ocenę, że spółka cywilna, jako jedna z form gospodarczego współdziałania, ciągle odgrywa istotną rolę w obrocie prawnym i nic nie wskazuje, aby ta sytuacja miała ulec zmianie.

Z punktu widzenia odpowiedzialności za przestępstwo nadużycia zaufania kluczowe znaczenie ma odpowiedź na pytanie o status spółki cywilnej w świetle art. 296 § 1 k.k. W przepisie jest mowa o osobie fizycznej, osobie prawnej i jednostce organizacyjnej niemającej osobowości prawnej. Z oczywistych powodów spółka cywilna nie jest osobą fizyczną, nawet wtedy, gdy z powodu śmierci pozostałych wspólników lub innych zdarzeń losowych zostaje w niej tylko jeden wspólnik. W tym wypadku spółka podlega rozwiązaniu²⁴. Spółka cywilna nie stanowi również osoby prawnej²⁵. Pojęcie osoby prawnej opisuje podmiot strukturalny, który z założenia jest traktowany analogicznie do osób fizycznych, oczywiście wyjąwszy te właściwości, prawa i obowiązki, które są wyłącznym atrybutem osoby fizycznej. Tytułem przykładu należy wskazać, że osoba prawna, w przeciwieństwie do osoby fizycznej, nie może być beneficjentem świadczeń alimentacyjnych ani też nie może zostać obciążona powinnością ich płacenia. Ustawowa kwalifikacja osobowości prawnej oznacza, iż stopień upodmiotowienia struktury jest posunięty tak daleko, że osoba prawna stanowi w sensie jureidycznym odpowiednik osoby fizycznej, a wszystko po to, aby umożliwić podmiotom strukturalnym funkcjonowanie w obrocie prawnym na tych samych zasadach, co osoby fizyczne. Z tych powodów charakterystyczne dla osób prawnych jest wyodrębnienie organizacyjne i majątkowe oraz posiadanie struktury, a w jej ramach organów, a także zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych (art. 38 k.c.). W polskim prawie ma zastosowanie normatywny, lub ina-

²⁴ Art. 48 ust. 1 ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw, ustawa z dnia 5 lipca 2018 r., Dz. U. z 2018 r., poz. 1629 (poprzedni tytuł akt prawny: ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej).

²⁵ Przeciwnie A. Klein, *Ewolucja instytucji osobowości prawnej*, (w:) E. Łętowska (red.), *Tendencje rozwoju prawa cywilnego*, Ossolineum 1983, s. 108. Autor wyprowadził wniosek o osobowości prawnej spółki cywilnej z faktu istnienia zgromadzenia wspólników, w którym widział organ spółki, oraz z powodu wyodrębnienia majątku wspólnego wspólników od ich majątków osobistych. Pogląd o posiadaniu przez spółkę cywilną osobowości prawnej jest odosobniony, ale warto o nim pamiętać, gdyż daje obraz złożoności problematyki spółki.

czej formalny, sposób regulacji osobowości prawnej. Art. 33 k.c. stanowi, że osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną. To zaś oznacza, że osobowość prawna musi wynikać z przepisu ustawy. Żaden przepis nie przyznaje spółce cywilnej osobowości prawnej. Dlatego po wyłączeniu spółki cywilnej z kategorii osób fizycznych i osób prawnych do ustalenia już tylko zostaje, czy jest ona jednostką organizacyjną.

Pojęcie jednostki organizacyjnej nie ma definicji ustawowej. Znamionuje je bardzo ogólny charakter, który pojawia się w szeregu kontekstach ustawowych. Bywa używane dla potrzeb definicji podmiotów pozostających w zakresie zainteresowania danego aktu prawnego, chociaż nie stanowi to reguły. Oprócz przepisu art. 296 § 1 k.k. można się z nim przykładowo spotkać w art. 4 ust. 1 Prawa przedsiębiorców, gdzie okazało swoją przydatność w zakresie zdefiniowania pojęcia przedsiębiorcy, lub w art. 3 Kodeksu pracy²⁶ w związku ze znajdującą się tam definicją pojęcia pracodawcy. Natomiast w Kodeksie karnym zostało także użyte w art. 296a § 1. Przepis penalizuje łapownictwo na stanowisku kierowniczym i w związku z tym posługuje się pojęciem jednostki organizacyjnej wykonującej działalność gospodarczą.

Z określenia o jednostce i organizacji można wstępnie i bardzo ogólnie wnioskować, że pojęcie jednostki organizacyjnej, o której jest mowa w art. 296 § 1 k.k. odnosi się do pewnych struktur, które są możliwe do wyodrębnienia w ramach rozważanego podmiotu i przeciwstawione tworzącym go osobom, a w konsekwencji również podmiotom zewnętrznym. Natomiast sprawę otwartą stanowią kryteria i zasięg alienacji prawnej struktury od tych osób. W istocie jest to pytanie o stopień upodmiotowienia prawnego struktury, a w szczególności na ile jest ona zbliżona do osoby prawnej, a czym się od niej różni. Problem wpisuje się w szeroki nurt wieloletniej i owocującej szeregiem sporów dyskusji na temat podmiotowości w prawie cywilnym, a co za tym idzie, na obszarze w zasadzie wszystkich dziedzin prawa. Przez lata część przedstawicieli doktryny wyrażała pogląd o istnieniu tylko dwóch rodzajów podmiotów prawa cywilnego, czyli osób fizycznych i osób prawnych, wywodząc swoje przeświadczenie z art. 1 k.c., który stanowi, iż Kodeks cywilny reguluje stosunki prawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi. Natomiast ich adwersarze reprezentowali stanowisko o możliwości i potrzebie wyróżnienia trzeciego rodzaju podmiotu prawa cywilnego, mianowicie jednostek/struktur, które nie mając wprost przyznanej

²⁶ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, Dz. U. z 1974 r., Nr 24, poz. 141.

przepisem osobowości prawnej korzystają z niektórych atrybutów właściwych osobom prawnym, a przez to mogą, przynajmniej w pewnych zakresach, być traktowane jak osoby prawne. Jako przykład wymieniano się tu tzw. ułomne osoby prawne. Określenie o ułomnej osobie prawnej wynika z braku po jej stronie wszystkich cech osoby prawnej. Niekiedy też, chociaż zdecydowanie rzadziej, można spotkać się z nazwą osoby ustawowej²⁷. Za modelowy przykład ułomnej osoby prawnej była uznawana spółka jawna, która nie będąc osobą prawną korzystała z przymiotu zdolności prawnej.

Na gruncie obecnych unormowań Kodeksu cywilnego pewnych wskazówek na temat interpretacji użytego w art. 296 § 1 k.k. pojęcia jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej dostarcza art. 33¹ § 1 k.c. Przepis stanowi, że do jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych. W polskiej cywilistyce z treści art. 33¹ § 1 k.c. wyprowadza się systemowy wniosek o istnieniu trzeciego rodzaju podmiotu prawa cywilnego, zaś jako wyróżnik przyjmuje się zdolność prawną. Jako przykład wymieniane są tutaj osobowe spółki handlowe oraz spółki kapitałowe w organizacji (art. 11 k.s.h.). Po zestawieniu art. 296 § 1 k.k. i art. 33¹ § 1 k.c. widać, że użyte w art. 296 § 1 k.k. pojęcie jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej jest szersze, aniżeli występujące w art. 33¹ § 1 k.c. pojęcie jednostki organizacyjnej niebędącej osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną. W związku z tym należałoby przyjąć, że na pewno jednostkami organizacyjnymi niemającymi osobowości prawnej w rozumieniu art. 296 § 1 k.k. są jednostki o których jest mowa w art. 33¹ § 1 k.c. Natomiast nadal jest aktualne pytanie o inne jednostki, które nie mieszczą się już w zakresie normowania art. 33¹ § 1 k.c. z powodu braku zdolności prawnej. To właśnie w tym miejscu pojawia się pytanie o spółkę cywilną, co do której przyjmuje się, że z powodu braku zdolności prawnej nie stanowi jednostki organizacyjnej wskazanej w art. 33¹ § 1 k.c.²⁸

W sprawie spółki cywilnej jako jednostki organizacyjnej można wyróżnić dwa podstawowe, sprzeczne stanowiska. Oba rzutują na oceny w zakresie art. 296 § 1 k.k. Pierwsze stanowisko opiera się na poglądzie, że spółka cywilna jest niczym więcej, jak tylko stosunkiem zobowiązańowym. Treść art. 860 § 1 k.c. zdaje się tu być jednoznaczna. Chodzi

²⁷ J. Frąckowiak, *Instytucje prawa handlowego w Kodeksie cywilnym*, Rejent 2003, nr 6, s. 29 i nast.

²⁸ J. Gudowski, (w:) J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2017, s. 512 i powołane tam orzecznictwo oraz literatura.

o kontrakt, dla którego jest wymagana forma pisemna (art. 860 § 2 k.c.). Zresztą same przepisy dotyczące spółki cywilnej znajdują się w części Kodeksu cywilnego poświęconej zobowiązaniom. Kierując się tymi argumentami należałoby z pozoru trafnie przyjąć, że spółka cywilna nie może stanowić jednostki organizacyjnej, również w rozumieniu art. 296 § 1 k.k. Ten przepis nie ingeruje bowiem w stosunki kontraktowe, które są domeną prawa cywilnego. Natomiast drugie stanowisko uwzględnia okoliczność znaczenia umowy spółki cywilnej, ale nie poprzestaje na tym i odnosi się do całości kodeksowej regulacji spółki. Ta zaś skłania do wniosku, że spółka cywilna spełnia wszelkie warunki jednostki organizacyjnej. Zdają się o tym przesądzać trzy różne kwestie, mianowicie normatywna, organizacyjna i majątkowa. Kwestia pierwsza, normatywna ma za punkt odniesienia okoliczność, że również inne spółki osobowe powstają w drodze zawarcia umowy przez wspólników. W ich wypadku nikt jednak nie twierdzi, że stanowią tylko więź obligacyjną. W tych warunkach trudno byłoby znaleźć przekonujące argumenty, aby spółka cywilna mogła tu stanowić wyjątek i być postrzegana wyłącznie w kategoriach stosunku zobowiązaniowego, jak chociażby przykładowo umowa sprzedaży. Kwestia druga, organizacyjna jest zakotwiczona we wcześniej już przywołanym art. 860 § 1 k.c. Przepis nie poprzestaje na stwierdzeniu o umowie spółki. W zasadzie pojęcie umowy ma tutaj charakter wyjściowy dla kompleksowego opisu stosunku prawnego spółki. O statusie spółki cywilnej jako jednostki organizacyjnej przesądza znajdujące się w art. 860 § 1 k.c. dalsze określenie o celu gospodarczym, które powinno być odczytywane w sprecyzowanym ustawowo kontekście zobowiązania wspólników do jego osiągnięcia. Mamy tu zatem do czynienia z elementem wspólnego zadania i uzgodnionego sposobu działania w kierunku jego realizacji. To zaś w powiązaniu z dalszymi unormowaniami Kodeksu cywilnego dotyczącymi stosunków osobowych w spółce, a w szczególności odnoszącymi się do prowadzenia spraw spółki (art. 865) i reprezentacji spółki (art. 866) pozwala widzieć w spółce cywilnej nie tylko zależność kontraktową wiążącą wspólników, ale przede wszystkim jednostkę organizacyjną. Na tym tle szczególnie mocno wymiar strukturalny spółki jest zarysowany w świetle reguł wynikających z art. 865 § 2 k.c. Każdy wspólnik może bez uprzedniej uchwały wspólników prowadzić sprawy, które nie przekraczają zakresu zwykłych czynności spółki. Jeśli jednak przed zakończeniem takiej sprawy chociażby jeden z pozostałych wspólników sprzeciwi się jej prowadzeniu, by ją przeprowadzić potrzebna jest uchwała wspólników. Co prawda, brakuje tutaj regulacji dotyczącej organów spółki, bo takie nie są przewidziane w usta-

wowej konstrukcji spółki cywilnej, tym niemniej już samo stwierdzenie o sprzeczności i wymóg konieczności podjęcia uchwały w wypadku jego zgłoszenia zdają się bezpośrednio dowodzić, że spółka cywilna jest organizacją wspólników, a nie tylko samym stosunkiem zobowiązaniowym. Przyjęciu założenia odwrotnego sprzeciwia się istnienie po stronie spółki cywilnej struktury, która nie dość, że jest uregulowana kodeksowo, to ma wyznaczonych uczestników, ich role i procedury wewnętrzne. Kwestia trzecia, majątkowa, sprowadza się do faktu wyodrębnienia majątku wspólnego wspólników od majątku osobistego każdego z nich. Tak wyodrębniony majątek tworzy przedmiot ich współwłasności łącznej, zaś gdy spółka jest rozwiązywana przekształca się we współwłasność w częściach ułamkowych. Pierwotnym źródłem tej bazy majątkowej są wkłady wspólników, oczywiście pod warunkiem, że mają charakter majątkowy (art. 860 § 2 k.c.), a w dalszej kolejności, jeśli działalność spółki przynosi zysk, dalsze wartości majątkowe. W konsekwencji można stwierdzić, że stosunki majątkowe typowe dla spółki cywilnej pozwalają postrzegać ją w kategoriach organizacji wspólników.

Kolejnych mocnych argumentów o charakterze normatywnym, które przemawiają za postrzeganiem spółki cywilnej jako jednostki organizacyjnej, także w rozumieniu art. 296 § 1 k.k., dostarcza sposób w jaki jest ona traktowana w innych dziedzinach prawa aniżeli prawo cywilne. Ich suma uzasadnia możliwość przyjęcia, że spółka w szeregu wypadkach korzysta z podmiotowości publicznoprawnej. Ta zaś jest już pokrewna prawu karnemu. Oto niektóre z przykładów: 1) art. 886 § 2 k.p.c. określa spółkę cywilną jako pracodawcę²⁹, 2) w świetle art. 2 ust. 1 pkt. 1 i 2 ustawy o rachunkowości spółka cywilna stanowi samodzielną jednostkę bilansową³⁰, 3) spółce cywilnej jest przyznawany numer identyfikacji podatkowej NIP oraz numer identyfikacji statystycznej REGON, 4) spółka cywilna została uznana ze strony w sprawie z zakresu ubezpieczenia społecznego³¹, 5) w praktyce gospodarczej często można spotkać się w wystawianiu faktur opiewających na spółkę, a nie wspólników, 6) spółka cywilna może być oznaczona nazwą, przy czym nie mają tu zastosowania przepisy o firmie.

²⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 1964 r., Nr 43, poz. 296 z późn. zm.

³⁰ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz. U. z 1994 r., Nr 121, poz. 591 z późn. zm.

³¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 października 2012 r., sygn. I UZ 94/12, Lex nr 1619747.

W podsumowaniu trafne wydaje się założenie, iż pojęcie jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej użyte w art. 296 § 1 k.k. rozciąga się na jednostki organizacyjne mające zdolność prawną, o których jest mowa w art. 33¹ § 1 k.c., to jest ułomne osoby prawne. Poza tym może objąć również i inne struktury, które pomimo braku zdolności prawnej są na tyle organizacyjnie i majątkowo wyalienowane od osób je tworzących, że zachodzą warunki do przyjęcia, że stanowią jednostki organizacyjne osób je tworzących. To właśnie w tej drugiej grupie mieści się spółka cywilna.

3. Problem statusu pokrzywdzonego po stronie spółki cywilnej

Wstępne założenie, że spółka cywilna stanowi jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej nie zamyka kwestii statusu spółki na gruncie art. 296 k.k., ale w istocie dopiero ją otwiera. Należy bowiem udzielić odpowiedzi na kluczowe pytanie, komu w rzeczywistości zostaje wyrządzona szkoda, a w konsekwencji z kim łączyć status pokrzywdzonego, czy ze spółką, czy też tylko indywidualnie z każdym współnikiem, oczywiście wyjąwszy sprawcę czy sprawców przestępstwa. Źródłem problemu jest rozbieżność w przepisach art. 296 k.k. i art. 49 k.p.k.³², która z całą mocą daje o sobie znać z powodu natury prawnej spółki cywilnej.

Jak wiadomo, art. 296 k.k. wprowadzając odpowiedzialność karną za przestępstwo nadużycia zaufania posługuje się określeniem o jednostce organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, zaś art. 49 k.p.k. definiuje pojęcie pokrzywdzonego, czyniąc to na skalę systemową. W tych okolicznościach mogłoby się wydawać, że oba unormowania powinny ze sobą korelować w taki sposób, że jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 296 § 1 k.k., ma kwalifikacje do pozostawania pokrzywdzonym w rozumieniu art. 49 k.p.k. Tak jednak nie jest.

Art. 296 § 1 k.k. mówi między innymi o jednostkach organizacyjnych niemających osobowości prawnej. Tylko tyle. Brakuje podstaw do przyjęcia, aby wobec tych jednostek przepis formułował jakiegokolwiek dalsze oczekiwania w zakresie kwalifikacji prawnych, przykładowo zdolności prawnej, statusu przedsiębiorcy itp. Dlatego na podstawie art. 296 § 1 k.k. można byłoby nabrać z pozoru słusznego, bo uzasadnionego treścią przepisu, przekonania, że spółce cywilnej przysługuje status pokrzywdzonego, albowiem spełnia mało złożony warunek pozostawania

³² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1997 r., Nr 9, poz. 555.

jednostką organizacyjną niebędącą osobą prawną. Natomiast przyznaniu spółce cywilnej statusu pokrzywdzonego wyraźnie sprzeciwia się Kodeks postępowania karnego. Art. 49 § 1 i 2 k.p.k. stanowi, że pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo oraz że pokrzywdzonym może także być niemająca osobowości prawnej: 1) instytucja państwowa lub samorządowa, 2) inna jednostka organizacyjna, której przepisy przyznają zdolność prawną. Od razu widać, że art. 49 § 1 i 2 k.p.k. w porównaniu z art. 296 § 1 k.k. zaostrza wymagania, gdyż uzależnia status pokrzywdzonego od dodatkowego wymogu posiadania przez jednostkę organizacyjną zdolności prawnej. Tej zaś spółka cywilna nie ma³³. Przyznaniu spółce cywilnej zdolności prawnej stoi na przeszkodzie art. 33¹ § 1 k.c., który wymaga, aby zdolność prawna wynikała z ustawy. Tymczasem żaden przepis nie przyznaje spółce cywilnej zdolności prawnej. Poza tym charakterystyczna dla spółki cywilnej bardzo intensywna ekspozycja elementu personalnego nie dość, że przewyższa wszystkie osobowe spółki prawa handlowego, to dodatkowo nie pozwala, aby można było z jakiegokolwiek przepisu pośrednio wyprowadzić wniosek o przysługującej jej zdolności prawnej. W zasadzie całość regulacji spółki zdolności tej przeczy. Przede wszystkim chodzi o zasady dotyczące stosunków majątkowych w spółce. W znaczeniu jurystycznym spółka cywilna nie ma majątku. Art. 863 k.c. stanowi, że wspólnik nie może rozporządzać udziałem we wspólnym majątku wspólników ani udziałem w poszczególnych składnikach tego majątku (§ 1), w czasie trwania spółki wspólnik nie może domagać się podziału wspólnego majątku wspólników (§ 2), w czasie trwania spółki wierzyciel wspólnika nie może żądać zaspokojenia z jego udziału we wspólnym majątku wspólników ani z udziału w poszczególnych składnikach tego majątku (§ 3). Za każdym razem, gdy następuje odniesienie do spraw majątkowych, art. 863 k.c. stwierdza o majątku wspólników, nigdy zaś majątku spółki. Dlatego określenie o majątku spółki winno być traktowane jako pewien skrót myślowy, wprowadzający zresztą w błąd. Mamy tu bowiem do czynienia tylko ze współwłasnością łączną wspólników³⁴. Nic nie stoi na przeszkodzie istnieniu aktywów związanych z działalnością spółki cywilnej i przez to identyfikowanych z nią, ale w prawnym znaczeniu zawsze będzie chodziło o wspól-

³³ J. Lic, Status spółki cywilnej i wybrane zagadnienia osobowych spółek handlowych, PPH 2012, nr 9, s. 36 i nast.; J. Gudowski, *op. cit.*, s. 512; M. Litwińska-Werner, Spółka cywilna – byt ciągle nieznanym?, PPH 2021, nr 3, s. 4 i nast.

³⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2004 r., sygn. II CK 249/03, Lex nr 585753.

ność do niepodzielnej ręki osób tworzących spółkę. Na tym tle warto jeszcze tylko zwrócić uwagę, na pewien paradoks. Wyodrębnienie majątku wspólnego w ramach spółki stanowiło jeden z argumentów przemawiających za przyjęciem, że spółka cywilna stanowi jednostkę organizacyjną, także w rozumieniu art. 296 § 1 k.k. Natomiast ten w zasadzie skromny sposób wyodrębnienia (współwłasność łączna wspólników) nie uzasadnia dalej idącej tezy o zdolności prawnej spółki³⁵. Nie mając kwalifikacji do posiadania majątku spółka cywilna nie może być wierzycielem i dłużnikiem. Ten status zawsze będzie przysługiwał poszczególnym wspólnikom. Nie może również być pokrzywdzonym, albowiem wszelka szkoda majątkowa stanowi szkodę każdego ze wspólników.

Po wykluczeniu, że spółka cywilna korzysta ze statusu pokrzywdzonego, za pokrzywdzonych przestępstwem nadużycia zaufania należałoby uznać indywidualnie każdego ze wspólników, oczywiście z wyłączeniem tego lub tych, którzy wyczerpali znamiona tego czynu³⁶. Ten sposób traktowania spółki cywilnej, a w istocie jej wspólników, nie stanowi wyjątku typowego dla prawa karnego. Na gruncie normatywnym najlepiej może o tym przekonywać sam Kodeks cywilny. W myśl art. 778 k.c. do egzekucji ze wspólnego majątku wspólników spółki prawa cywilnego konieczny jest tytuł egzekucyjny wydany przeciwko wszystkim wspólnikom. Albo inny przykład, również z dziedziny szeroko rozumianego prawa cywilnego. Art. 4 ust. 1 Prawa przedsiębiorców stanowi, że przedsiębiorcami są także wspólnicy spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej. Natomiast w zakresie odnoszącym się do kwestii proceduralnych Sąd Najwyższy stwierdził, że w procesie spółkę cywilną można oznaczyć tylko poprzez wskazanie wszystkich wspólników, zważywszy, że spółka cywilna jest jednostką organizacyjną, która nie posiada zdolności prawnej, a tym samym w obrocie nie może występować pod innym oznaczeniem, gdyż to co nazywamy spółką cywilną nie posiada własnej, odrębnej od wspólników, osobowości (podmiotowości). Jeżeli w procesie dochodzona jest wierzytelność, która wchodzi do majątku wspólnego wspólników to należy wskazać wszystkich wspólników, ponieważ to oni mają podmiotowość i zdolność sądową³⁷. W konsekwencji

³⁵ J. L i c, Warunki prawne uznania podmiotowości spółki cywilnej, PPH 2006, nr 3, s. 34 i nast.

³⁶ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2 lipca 2008 r., sygn. II AKz 476/08; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 grudnia 2017 r., sygn. II AKa 492/17, Lex nr 2490244.

³⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2013 r., sygn. I CSK 14/13, Lex nr 1523343.

stwierdzenie o szkodzie wyrządzonej spółce jest dopuszczalne tylko pod tym warunkiem, że będzie się miało w świadomości, iż mamy tu do czynienia jedynie z pojęciem nadzwyczaj nieprecyzyjnym. W rzeczywistości zawsze chodzi o uszczerbek majątkowy czy stan zagrożenia uszczerbkiem w odniesieniu do poszczególnych wspólników. To zaś ma dalsze następstwa między innymi w sposobie oznaczenia pokrzywdzonych w akcie oskarżenia lub wyroku, a także w sprawie zasądzenia obowiązku odszkodowawczego. Za każdym razem trzeba brać pod uwagę i wymieniać imiennie wspólników, podczas gdy okoliczność związania ich stosunkiem prawnym wynikającym z umowy spółki cywilnej powinna zostać uwzględniona i stanowić element opisu czynu oraz być traktowana także jako kluczowa z punktu widzenia znamion i ustaleń faktycznych.

4. Odpowiedzialność wspólnika/wspólników

Orzecznictwo dopuszcza możliwość powstania odpowiedzialności karnej za nadużycie zaufania w spółce cywilnej. Sąd Najwyższy przyjął, iż „nie ulega też jakiegokolwiek wątpliwości, że zawarcie spółki cywilnej nakłada na wspólnika obowiązek zajmowania się sprawami majątkowymi (art. 865 § 1 k.c.). Nie oznacza to jednak, że stwierdzenie nieprawidłowości w funkcjonowaniu takiej spółki automatycznie pociąga za sobą odpowiedzialność karną wspólnika przewidzianą w art. 296 § 1 k.k. Jej przyjęcie wymaga wykazania, że poprzez nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku wspólnik wyrządził jej znaczną szkodę majątkową”³⁸. Znaczenie wyroku jest nie do przecenienia. Sąd Najwyższy uznał, że przestępstwo nadużycia zaufania określone w art. 296 k.k. może zostać popełnione także w zakresie spółki prawa cywilnego.

W zacytowanym orzeczeniu pojawia się zdanie ze stwierdzeniem o wyrządzeniu spółce szkody. Wydaje się, że stanowi to skrót myślowy, bowiem Sąd Najwyższy nie koncentrował swojej uwagi na sprawie statusu spółki cywilnej na gruncie art. 296 k.k., a poprzestał jedynie na ogólnej konstatacji o możliwości stosowania tego przepisu w związku ze spółką i wyrządzoną szkodą. Z tego powodu nie ma dostatecznych warunków, aby na podstawie tego orzeczenia przyjmować więcej, aniżeli z niego w istocie wynika. Sąd Najwyższy dopuścił możliwość popełnienia przestępstwa nadużycia zaufania w spółce cywilnej, ale nie zajął się szczegółową kwestią, czy status pokrzywdzonego łączy się ze spółką, czy tylko z indywidualnie oznaczonymi wspólnikami, jak tego wymaga art. 49 k.p.k.

³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lipca 2010 r., sygn. II KK 21/09, Lex nr 603918.

Możliwość powstania odpowiedzialności z art. 296 k.k. wobec wspólnika czy wspólników spółki cywilnej, którzy wyczerpali znamiona przestępstwa nadużycia zaufania, zdaje się być trudna do zakwestionowania. Formuła przepisu utwierdza w przekonaniu o bardzo szerokim zakresie jego zastosowania. W szczególności trzeba mieć tu na uwadze pojemne zakresowo pojęcie jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej. Kodeks karny nie wymaga tutaj, aby jednostka organizacyjna legitymowała się zdolnością prawną lub spełniała jakiekolwiek inne warunki, na przykład prowadziła działalność gospodarczą, jak ma miejsce w wypadku przestępstwa łapownictwa na stanowisku kierowniczym (art. 296a § 1 k.k.). Z punktu widzenia potrzeb ochrony obrotu gospodarczego i jego indywidualnych uczestników nie byłoby zasadne różnicować spółkę cywilną i inne spółki osobowe, a nawet kapitałowe. We wszystkich wypadkach należy dostrzegać cel, jakim jest zapewnienie wewnętrznego bezpieczeństwa i stabilności w spółce oraz prawidłowego funkcjonowania na rynku. Odrębnym zagadnieniem jest kryterium znacznej lub wielkiej szkody majątkowej, które w wypadku spółek cywilnych może niekiedy być trudne do spełnienia.

W związku z odpowiedzialnością za przestępstwo nadużycia zaufania w spółce cywilnej warto zwrócić uwagę na pogląd wyrażony w piśmiennictwie, zgodnie z którym wspólnik spółki cywilnej z zasady nie może ponosić odpowiedzialności z art. 296 k.k., albowiem wyrządzając szkodę majątkową wyrządza ją sobie samemu³⁹. Stanowisko to nie wydaje się trafne i należy się zgodzić z Sądem Najwyższym, że słusznie go nie uwzględnił. Okoliczność wyrządzenia przez wspólnika szkody również sobie nie znosi odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną innym wspólnikom, i to odpowiedzialności cywilnej (art. 415 k.c.) oraz karnej. Wspólnik, który nie jest wyłączony umową spółki lub decyzją pozostałych wspólników z prowadzenia spraw spółki i (lub) jej reprezentacji prowadzi sprawy wspólne, bowiem wynikające z wyznaczonego celu spółki, do tego na bazie wyodrębnionego majątku wspólnego, zaś wyrządzona przez niego szkoda obciąża wszystkich wspólników. Trudno byłoby znaleźć przekonujące argumenty, aby sprawca mógł być zwolniony z odpowiedzialności za działania lub zaniechania, których negatywne skutki realizują się w sferze pozostałych osób związanych z nim umową spółki. Co najwyżej można byłoby twierdzić o braku podstaw do powstania odpowiedzialności z art. 296 k.k. w sytuacji, kiedy szkoda została wyrządzona przez wszystkich wspólników. Tylko wówczas brakuje warunków do przyjęcia

³⁹ Z. Kukuła, *Majątek spółki cywilnej jako przedmiot prawnokarnej ochrony*, PS 2005, nr 9, s. 88.

statusu pokrzywdzonego po stronie któregośkolwiek z nich. Natomiast tam, gdzie mamy do czynienia z dwoma kategoriami osób, czyli współnikami – sprawcami szkody oraz współnikami – pokrzywdzonymi (poszkodowanymi) zawsze będą zachodziły podstawy do przyjęcia o nadużytym zaufaniu w takim znaczeniu tego pojęcia, jakie nadaje mu prawo karne i w jakim jest rozumiane powszechnie.

Podstawę odpowiedzialności współnika spółki cywilnej stanowi z zasady umowa spółki (art. 296 § 1 k.k.). Co prawda Kodeks cywilny wiąże prawo i obowiązek prowadzenia spraw spółki oraz jej reprezentacji z każdym współnikiem, ale konkretyzacja prawa i obowiązku następuje w umowie. Ona też stanowi punkt odniesienia dla wszelkich ocen w zakresie treści praw i obowiązków współników, a także faktu i zakresu ich naruszenia. Odpowiedzialność współnika za przestępstwo z art. 296 k.k. może ziścić się jedynie w wypadku, gdy zachodzi możliwość ustalenia, że naruszył obowiązki lub nie dopełnił powinności wynikających z umowy spółki. Dlatego z punktu widzenia art. 296 k.k. jest pożądane, aby umowa została zawarta w formie pisemnej. W wypadku spółki cywilnej jest to jedynie forma do celów dowodowych (*ad probationem*), ale niedopełnienie tej formy może niekiedy ubezskuteczyć starania o ustalenie powinności poszczególnych współników, szczególnie jeśli będzie miał miejsce podział obowiązków. Równie istotne jest, aby umowa nie tylko zawierała obligatoryjne w wypadku spółki cywilnej postanowienia w zakresie celu gospodarczego spółki i sposobu działania współników dla realizacji tego celu, ale dodatkowo możliwie precyzyjnie wnikała w związane z tym szczegóły, przykładowo poprzez określenie przedsiębiorstwa, jeśli takie ma być prowadzone lub organizacyjnych powiązań między współnikami⁴⁰. W praktyce stosowania art. 296 k.k. może dojść do potrzeby rozstrzygnięcia, czy priorytet ma umowa spółki czy ewentualna umowa o pracę zawarta z danym współnikiem, z którym łączy się popełnienie przestępstwa. Sprawę wyjaśnia w dostateczny sposób orzecznictwo. Sąd Najwyższy wykluczył możliwość zawarcia przez współnika spółki cywilnej umowy o pracę, której przedmiotem byłoby prowadzenie spraw spółki i jej reprezentacja⁴¹. To zaś w zakresie mogącym dotyczyć art. 296 k.k. oznacza, że umowa o pracę jest wyłączona z katalogu źródeł powinności współnika, a jeśli nawet doszło do jej zawarcia, to decyduje treść umowy spółki.

⁴⁰ J. Gudowski, *op. cit.*, s. 508.

⁴¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 1993 r., sygn. II UZP 21/92, Lex nr 3844.

W wypadku spółki cywilnej zawarte w art. 296 § 1 k.k. określenia o nadużyciu udzielonych uprawnień i niedopełnieniu ciężących obowiązków należy interpretować w odniesieniu do umowy spółki i na tle stosunków osobowych w spółce. A tutaj możliwe są dwa modele, które odnoszą się do dwóch dziedzin, to jest obowiązku prowadzenia spraw spółki cywilnej oraz jej reprezentacji:

- model ustawowy przewiduje, że: 1) każdy wspólnik jest uprawniony i zobowiązany do prowadzenia spraw spółki (art. 865 § k.c.), 2) każdy wspólnik może bez uprzedniej uchwały wspólników prowadzić sprawy, które nie przekraczają zakresu zwykłych czynności spółki. Jeżeli jednak przed zakończeniem takiej sprawy chociażby jeden z pozostałych wspólników sprzeciwi się jej prowadzeniu, potrzebna jest uchwała wspólników (art. 865 § 2 k.c.), 3) każdy wspólnik może bez uprzedniej uchwały wspólników wykonać czynność nagłą, której zaniechanie mogłoby narazić spółkę na niepowetowane straty (art. 865 § 3 k.c.), 4) w braku odmiennej umowy lub uchwały wspólników każdy wspólnik jest umocowany do reprezentowania spółki w takich granicach, w jakich jest uprawniony do prowadzenia jej spraw (art. 866 k.c.),
- model umowny, modyfikując zasady ustawowe, zawsze wynika z decyzji wspólników. Może też przedstawiać się różnie, albowiem art. 865 k.c. ma charakter dyspozytywny. Przykładowo wspólnicy mogą powierzyć prowadzenie spraw spółki i reprezentację wybranym wspólnikom, a nawet tylko jednemu. Mogą również podzielić się sprawami według kryterium przedmiotu sprawy, jej wartości lub osoby kontrahenta. Do wyboru również pozostaje ewentualność rozdzielenia między wspólnikami prawa prowadzenia spraw spółki i reprezentacji. Zakres możliwości jest tu nadzwyczaj szeroki i trudno byłoby sporządzić ich zamknięty katalog. Warto w tym miejscu pamiętać, że spółka cywilna nie ma osobowości prawnej. To zaś powoduje, że wspólnicy powołani do prowadzenia spraw i reprezentacji z wyłączeniem innych nie mogą być traktowani w kategoriach organu, których jest typowy dla struktury osoby prawnej.

Pojęcie prowadzenia spraw spółki cywilnej z reguły odnosi się do stosunków wewnętrznych w spółce. Chodzi o decyzje i działania bezpośrednio lub pośrednio ukierunkowane na osiągnięcie celu spółki, których bezpośrednie skutki ogniskują się w relacjach między wspólnikami. Jako przykład można wskazać na postanowienie o przyjęciu do spółki nowego wspólnika, dobór kontrahenta lub kontrahentów, ustalenie polityki cenowej w zakresie sprzedaży towaru albo świadczonych usług, określenie ceny danego produktu, określenie kierunków i zasad inwestowania itp.

Za każdym razem dana decyzja lub działanie konkretyzuje się w ramach spółki. Natomiast to, czy i jakie skutki zrodzi na zewnątrz jest już uzależnione od okoliczności danego wypadku. Z kolei pojęcie reprezentacji spółki cywilnej kojarzy się z decyzjami i działaniami wykraczającymi poza ramy organizacyjne spółki. Pierwszoplanową rolę odgrywają tu oświadczenia woli, czyli w praktyce życia gospodarczego składanie i przyjmowanie ofert handlowych oraz zawieranie umów. Poza tym chodzi o sferę procesową. W praktyce zakresy prowadzenia spraw i reprezentacji mogą się zazębiać. Decyzje podejmowane w ramach struktury spółki bywają następnie komunikowane na zewnątrz przez te same osoby, które je podjęły. Na to nakłada się ewentualność związania sfery materialnej i procesowej. Jako przykład służy tutaj decyzja wspólnika podjęta i zakomunikowana w postępowaniu cywilnym, która dotyczy uznania roszczenia przeciwnika procesowego spółki.

W przypadku spółki cywilnej przydatna przy ocenie znamion nadużytego uprawnienia lub niedopełnionego obowiązku (art. 296 k.k.) jest wynikająca z art. 865 k.c. kategoryzacja spraw spółki na: 1) nieprzekraczające zakresu zwykłych czynności spółki (czynności zwykłego zarządu), 2) przekraczające ten zakres (czynności wykraczające poza zwykły zarząd) i 3) czynności nagłe. To, czy dana sprawa mieści się w pierwszej lub drugiej grupie decyduje szereg czynników typowych dla danego przypadku, a w tym przykładowo wartość transakcji lub inwestycji w stosunku do majątku wspólników (albo mniej precyzyjnie majątku spółki), jej znaczenie dla osiągnięcia celu spółki, czy też stopień ryzyka podjętego działania⁴². Z kolei pojęcie sprawy nagłej wymyka się z ram dychotomicznego podziału spraw należących do zwykłego zarządu i nienależących do zwykłego zarządu. Czynność nagła może bowiem mieścić się w każdej z tych grup. Co ją natomiast znamionuje, to przede wszystkim element niespodziewanego czy nieprzewidywalnego charakteru oraz wynikające z niej zagrożenie rychłego wystąpienia szkody. W tym kontekście załatwienie sprawy nagłej może jawić się jako działanie obronne (zaporowe), które jest konieczne w obliczu zagrożenia dla interesów spółki.

Podział spraw spółki według powyższego kryterium zakresu zarządu i pilności ma charakter ramowy, a przez to bardzo ogólny. W zasadzie wyznacza jedynie pewien kierunek w sposobie szeregowania spraw prowadzonych przez wspólników. Zasada swobody umów otwiera pole dla możliwości przyjęcia innego, aniżeli ustawowy, podziału spraw, także według bardziej sprecyzowanych kryteriów. Przykładowo nie można wy-

⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 1997 r., sygn. I CKN 70/97, Lex nr 30912.

kluczyć ewentualności powiązania pewnej kategorii spraw z poszczególnymi wspólnikami lub ustanowienia zasady powinności współdziałania przy ich załatwianiu.

W związku z charakterem prawnym spółki cywilnej nasuwa się pytanie, czy zakres stosowania art. 296 k.k. rozciąga się na wspólników, którzy co prawda nie są bezpośrednimi sprawcami szkody lub powstania stanu zagrożenia wyrządzenia szkody, ale nie dokładając należytej staranności dopuścili, by inny wspólnik albo wspólnicy spowodowali ten skutek. W istocie jest to zagadnienie kontroli wewnętrznej w spółce. Sposób rozstrzygnięcia problemu jest uzależniony od modelu stosunków osobowych typowych dla danej spółki cywilnej. Na gruncie modelu ustawowego brakuje przepisu, z którego można wyprowadzić powinność wzajemnej kontroli wspólników. Jest tutaj tylko mowa o wspomnianej wcześniej procedurze sprzeciwu, jednak bez zastrzeżenia, aby wspólnicy mieli obowiązek kontroli innych wspólników. Natomiast sprawa jest otwarta w przypadku, gdy wspólnicy w umowie oznaczyli odmienne zasady swojego funkcjonowania w spółce. Wydaje się, że w wypadku ustanowienia wewnętrznej kontroli, co w praktyce jest trudno spotkać, ci którzy nie dopełnili wynikających stąd obowiązków mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności karnej. Osobną sprawą jest kwestia realnej możliwości wykonywania tak pojętej kontroli, a także przypisania określonej postaci zamiaru. Przy istnieniu po stronie wspólników woli wprowadzenia mechanizmu wewnętrznej kontroli optymalnym rozwiązaniem zdaje się być ustanowienie obowiązku współdziałania przy załatwianiu spraw, czy to wszystkich, czy też tylko tych pewnej kategorii, które są uznawane za istotne i wymagają wzajemnego kontrolowania się przez osoby tworzące spółkę.

Na zakończenie uwag dotyczących odpowiedzialności wspólników warto wskazać na sytuacje, w których odpowiedzialność z art. 296 k.k. może wydawać się bardzo prawdopodobna, jak również gdy co do zasady jest wyłączona. Prawdopodobieństwo pociągnięcia wspólnika do odpowiedzialności karnej z tego przepisu zdaje się być najmocniejsze w wypadku, gdy ten przeprowadził sprawę wbrew uchwale wspólników zapadłej po złożonym sprzeciwie któregośkolwiek wspólnika. Natomiast odpowiedzialność może być wykluczona wobec tych wspólników, którzy z mocy umowy spółki nie mają obowiązku prowadzenia jej spraw lub/i reprezentacji bądź też zostali, również umową spółki, wyłączeni z powinności zajmowania się poszczególnymi segmentami jej działalności.

5. Odpowiedzialność menedżera

Pojęcie menedżera, które zostało zapożyczone z języka angielskiego, nie ma ustawowej definicji i nic nie wskazuje, aby cokolwiek w tej kwestii mogło ulec zmianie. Czasami można spotkać się z zamiennym określeniem *team leader* (lider zespołu), a w polskiej wersji językowej z tradycyjnymi określeniami szefa lub kierownika. Do powszechnego użycia w Polsce weszło w okresie transformacji gospodarczej lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Od tego też czasu, kojarząc się z kierowniczymi stanowiskami w biznesie, niezmiennie stanowi stały element języka przedsiębiorców, a nawet edukacji biznesowej. W tym drugim wypadku często występuje w nazwach prywatnych placówek oświatowych. Ale nie tylko. Pojawia się również w literaturze związanej z prawem. Tam przestępstwo nadużycia zaufania czasem bywa określane, zresztą bardzo mało precyzyjnie, mianem niegospodarności menedżera.

W największej ogólności należałoby stwierdzić, że menedżer to osoba angażowana pod różnymi tytułami prawnymi do prowadzenia lub zarządzania (zawiadywania) cudzą działalnością. O jaką działalność chodzi, pozostaje już tylko kwestią branży mocodawcy. Z punktu widzenia tematu artykułu na pierwszy plan wysuwa się działalność gospodarcza, tym niemniej warto mieć na uwadze szereg innych ewentualności, których katalog wydaje się wciąż otwarty. Z usług menedżerów korzystają chociażby przedstawiciele świata kultury, rozrywki lub sportu. To tylko przykłady, ale na ich podstawie można zorientować się, że w polskim prawie brakuje możliwości bezwzględnego skojarzenia pojęcia menedżera z danym profilem działalności mocodawcy i daną instytucją prawa powszechnego, na przykład z pełnomocnictwem, a w tym z prokurą. Z założenia menedżer jest osobą wyspecjalizowaną w danej dziedzinie i w jej ramach świadczy usługi. W tym kontekście relacja menedżera i klienta musi opierać się na profesjonalizmie i zaufaniu. Praca menedżera może polegać na faktycznym wykonywaniu za klienta działalności, co przykładowo może mieć miejsce w przypadku powierzenia menedżerowi lokalu gastronomicznego. Kiedy indziej zaś będzie chodziło o usługi na wybranym odcinku działalności mocodawcy, na przykład w związku z prowadzeniem księgowości. Do rzadkości nie należą sytuacje zatrudniania menedżerów dla potrzeb intensyfikacji sprzedaży, optymalizacji działalności wytwórczej itp.

Uwagi na temat odpowiedzialności menedżera za przestępstwo nadużycia zaufania w spółce cywilnej wymagają wstępnego ustalenia, czy tego rodzaju spółka ma w ogóle prawną możliwość korzystania

z usług menedżerskich. Kodeks cywilny nie zajmuje się tą kwestią. Dlatego odpowiedź na pytanie wymaga odwołania się do konstrukcji prawnej spółki cywilnej w zakresie dotyczącym stosunków osobowych, czyli w praktyce do art. 865 i 866 k.c. A tutaj do rozważenia są trzy różne sytuacje: 1) wspólnicy angażują menedżera zachowując przy tym przyznane im przez art. 865 i 866 k.c. prawo do prowadzenia spraw spółki i jej reprezentacji, 2) wspólnicy angażują menedżera, ale korzystając z dyspozytywnego charakteru przepisów art. 865 i 866 k.c. wyznaczają spośród siebie tylko niektórych do prowadzenia spraw spółki i jej reprezentacji, 3) wspólnicy angażując menedżera zrzekają się na jego rzecz prawa do prowadzenia spraw spółki i jej reprezentacji. Od razu widać, że tylko pierwsza i druga sytuacja nie pozostają w kolizji z przepisami Kodeksu cywilnego, albowiem zachowana zostaje ogólna zasada stosunków osobowych w spółce cywilnej wiążąca prawo i obowiązek prowadzenia spraw i reprezentacji spółki z indywidualnymi wspólnikami. Innymi słowy, w obu wypadkach ewentualne zaangażowanie menedżera nie znosi definitywnie zasad wynikających z art. 865 i 866 k.c. w stosunku do wszystkich wspólników. Zupełnie inaczej rzecz przedstawia się w trzeciej sytuacji, gdy całość praw i obowiązków przechodzi na menedżera. Nie wydaje się, aby dyspozytywny charakter art. 865 i 866 k.c. mógł uzasadniać możliwość wyjścia poza granice modyfikacji zawartych tam reguł. Czym innym jest bowiem dozwolona modyfikacja, która w tym przypadku nie prowadzi do zatarcia konstrukcji spółki cywilnej jako spółki osobowej, a czym innym całkowite wyłączenie stosowania, które łamie tą konstrukcję. Nadto w trzeciej sytuacji menedżer uzyskuje w spółce cywilnej pozycję zbliżoną do organu osoby prawnej, tyle że nawet mocniejszą i nietypową. Zostaje wyposażony w kompetencję prawodawczą i wykonawczą. Nie można wykluczyć paradoksu, że po ustanowieniu menedżera wspólnikom odjęte zostanie prawo do jego odwołania. W tych okolicznościach trafnym wydaje się przyjęcie, że wspólnicy spółki cywilnej mogą zaangażować menedżera, pod tym wszakże warunkiem, że co najmniej niektórzy zachowają prawo do prowadzenia spraw i reprezentacji spółki⁴³. Zresztą takie też rozwiązanie obowiązuje w wypadku spółki jawnej. Art. 38 § 1 k.s.h. stanowi, że nie można powierzyć prowadzenia spraw spółki jawnej osobom trzecim

⁴³ R. Rykowski, Dopuszczalność prowadzenia spraw spółki przez osobę trzecią, PPH 2012, nr 3, s. 34 i nast.; J. Jezioro, (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2014, s. 1545; przeciwnie K. Pietrzykowski, (w:) K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450–1088, Warszawa 2015, s. 824.

z wyłączeniem wspólników. Wskazanie na przykład spółki jawnej nie jest przypadkowe. Spółka cywilna i jawna mają charakter osobowy, zaś w wypadku pierwszej z nich ta cecha jest nawet mocniej zaznaczona. Dlatego trudno byłoby uzasadnić tezę, że w *stricte* osobowej spółce cywilnej wspólnicy mogą definitywnie zrzec się prawa prowadzenia spraw spółki na rzecz osoby trzeciej, skoro nie mogą tego uczynić w spółce jawnej, w której element osobowy występuje z mniejszym nasileniem.

W wypadku menedżera nie pojawia się problem, o którym była mowa przy okazji rozważań na temat dopuszczalności stosowania art. 296 k.k. wobec wspólników spółki cywilnej, którzy wyrządzając szkodę pozostałym wspólnikom wyrządzają ją również sobie. Z założenia menedżer nie jest bowiem wspólnikiem, ale osobą spoza składu osobowego spółki i w jego wypadku szkoda, którą spowoduje stanowi szkodę innych osób tworzących spółkę.

Spśród trzech podstaw odpowiedzialności za przestępstwo nadużycia zaufania w wypadku menedżera wchodzi w rachubę umowa (art. 296 § 1 k.k.). Jednocześnie dwie pozostałe, to jest przepis ustawy i decyzja właściwego organu, są co do zasady wykluczone. Dzieje się tak ponieważ z założenia menedżer jest osobą wybieraną i angażowaną przez mocodawcę-klienta. Dla odpowiedzialności karnej menedżera sam tytuł prawny angażu jest obojętny. Może nim być umowa o pracę, umowa zlecenia lub umowa o dzieło, jednakże pod warunkiem, że będzie z niego w dostatecznie jasny sposób wynikał obowiązek zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą klienta. Natomiast materialnym wymogiem, który powinien zostać bezwzględnie spełniony pozostaje zgodność kontraktu menedżerskiego z umową spółki cywilnej. Ewentualne niezgodności w sposobie oznaczenia obowiązków i uprawnień mogą nie tylko przyczynić się do nieporozumień, ale też rodzić skutki w postaci braku możliwości przypisania nadużycia zaufania.

Wspólnicy spółki cywilnej mogą powierzyć menedżerowi: 1) prowadzenie spraw i reprezentację spółki, czyli całość obowiązków i praw opisanych w art. 865 i 866 k.c., 2) prowadzenie spraw lub reprezentację spółki, czyli te same obowiązki i prawa, tylko potraktowane alternatywnie, 3) wybrane zakresy działań ze sfery prowadzenia spraw i/lub reprezentacji spółki, czyli w okrojonej formie powinności opisane w art. 865 i 866 k.c. Nic również nie stoi na przeszkodzie, aby menedżer miał powierzone w spółce cywilnej czynności, do których wykonywania byłby obowiązany z danym wspólnikiem lub innym menedżerem. Opowiadając się bowiem za możliwością przypisania menedżerowi przestępstwa nadużycia zaufania w spółce cywilnej nie powinno się z góry zakładać, że wspólnicy są

ograniczeni w swobodzie doboru liczby menedżerów, oczywiście o ile limitów w tej mierze nie wymusza umowa spółki lub uchwała wspólników.

Odniesieniem dla oceny, czy menedżer nadużył uprawnień lub nie dopełnił obowiązków są postanowienia zawarte w umowie stanowiącej podstawę jego zatrudnienia (kontrakt menedżerski). Jak widać, ma tu miejsce istotna różnica w sytuacji menedżera i wspólnika spółki cywilnej. W przypadku tego drugiego oceny są dokonywane w oparciu o umowę spółki. Wyjątkowo jednak może dojść do zbieżności. Ma to miejsce w wypadku, gdy obowiązek danego działania wynika z uchwały wspólników. Wówczas zarówno menedżer, jak i wspólnicy są związani treścią uchwały i to uchwała stanowi bazę dla ustaleń o nadużyciu uprawnienia lub niedopełnieniu obowiązku.

Menedżera nie dotyczą regulacje Kodeksu cywilnego odnoszące się stosunków osobowych w spółce cywilnej. Te są bowiem domeną wspólników. Menedżer nie ma prawa głosu w ramach zgromadzenia wspólników, chociaż brakuje przepisu wprowadzającego dla niego zakaz udziału w tym gremium. Nie może również złożyć sprzeciwu, o którym mowa w art. 865 § 2 k.c. To wszystko sprawia, że problem możliwości pociągnięcia menedżera do odpowiedzialności za przestępstwo nadużycia zaufania jest zdeterminowany nie tylko sprawą przekroczonych uprawnień lub niedopełnionych obowiązków, ale również ustrojem osobowym spółki, który z woli wspólników może odbiegać istotnie od wzorca ustawowego.

6. Podsumowanie

Art. 296 k.k. wprowadza odpowiedzialność za przestępstwo nadużycia zaufania i ma zastosowanie również w wypadku spółki cywilnej. W rozumieniu tego przepisu spółka stanowi jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej. Jednak z powodu braku po jej stronie zdolności prawnej nie może zostać uznana za pokrzywdzonego (art. 49 k.p.k.). Ten status należy łączyć indywidualnie z poszczególnymi wspólnikami. Przeszkodę dla uznania, że spółka cywilna ma zdolność prawną stanowią stosunki majątkowe w spółce. To, co potocznie określane bywa majątkiem spółki jest w istocie przedmiotem współwłasności łącznej wspólników. Sprawcą przestępstwa z art. 296 k.k. jest przede wszystkim wspólnik. Na nim to bowiem z zasady ciąży powinność zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą spółki. Przekładając to stwierdzenie na język art. 865 i 866 k.c. wspólnik ma prawo i obowiązek prowadzenia spraw spółki i jej reprezentacji. Na-

tomiaś w tym zakresie wyróżnia się czynności zwykłego zarządu, czynności wykraczające poza zwykły zarząd i czynności nagłe. Z punktu widzenia odpowiedzialności przewidzianej w art. 296 k.k. istotną rolę odgrywa ustawowy lub umowny sposób ukształtowania powinności poszczególnych wspólników spółki cywilnej, który w pewnych wypadkach sprawia, że możliwość zastosowania tego przepisu jest wykluczona. Oprócz wspólników odpowiedzialność z art. 296 k.k. może również obciążyć pełnomocnika i menedżera, jeśli zostali ustanowieni w spółce. Ich sytuacja prawna istotnie odbiega od sytuacji wspólników, ale reguły oceny zachowania niekiedy są zbieżne.

Bibliografia

1. Frąckowiak J., Instytucje prawa handlowego w Kodeksie cywilnym, Rejent 2003, nr 6.
2. Gniewek E., Machnikowski P. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2014.
3. Grześkowiak A., Wiak K. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2017.
4. Gudowski J. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część szczegółowa, Warszawa 2017.
5. Klein A., Ewolucja instytucji osobowości prawnej, (w:) E. Łętowska, (red.), Tendencje rozwoju prawa cywilnego, Ossolineum 1983.
6. Kukuła Z., Majątek spółki cywilnej jako przedmiot prawnokarnej ochrony, PS 2005, nr 9.
7. Lic J., Status spółki cywilnej i wybrane zagadnienia osobowych spółek handlowych, PPH 2012, nr 9.
8. Lic J., Warunki prawne uznania podmiotowości spółki cywilnej, PPH 2006, nr 3.
9. Litwińska-Werner M., Spółka cywilna – byt ciągle nieznany?, PPH 2021, nr 3.
10. Pietrzykowski K. (red.), Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450–1088, Warszawa 2015.
11. Rykowski R., Dopuszczalność prowadzenia spraw spółki przez osobę trzecią, PPH 2012, nr 3.
12. Stefański R. A. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2015.

Offence of breach of trust in partnerships

Abstract

This paper explores the offence of breach of trust in partnerships. Any correlation between criminal liability under Article 296 of the Penal Code and partnerships leads to a number of questions arising from: the legal nature of a partnership; the status of a partnership under Article 296 of the Penal Code and as an injured party; rules of interpretation of the offence concerned in the context of personal and property relations in a partnership; and a manager's liability if a partnership uses work from a manager. This paper, therefore, presents issues pertaining to a partnership as an organisational unit without status of a legal entity within the meaning of Article 296, section 1 of the Penal Code and, and as an injured party in the light of regulations included in the Code of Criminal Procedure (Article 49), and concludes that it is not a business itself but particular partners who are injured by the offence. As far as partners' liability is concerned, this paper contains a proposal of how to interpret the elements of the offence under Article 296 of the Penal Code, with particular consideration given to various models of personal relations and to an impact of such relations on whether any criminal liability arises or not. For a partnership, there are also questions about a manager's liability under Article 296 of the Penal Code. With regard to managers, this paper tries to determine whether a partnership can use services from a manager, and if so, on what terms and conditions.

Key words

Partnership, offence of breach of trust, organizational unit without status of a legal entity, injured party, partner's liability, manager's liability.

Maciej Aleksander Kędzierski¹

Szczególne środki ograniczające i sankcje jako forma przeciwdziałania wobec podmiotów terrorystycznych na tle polskiego ustawodawstwa (część 2)

Streszczenie

Sankcje wymierzone w terroryzm stanowią administracyjne, i równoległe (np. wobec konfiskaty mienia w procedurze karnej) działania instytucji obowiązanych, mające skutkować niemożnością skorzystania przez sprawców z aktywów na rzecz przestępczej działalności terrorystycznej. Sankcje, określane także jako – szczególne środki ograniczające – stanowią rodzaj sankcji finansowych wymierzanych w podmioty aktywne w obszarze terroryzmu i jego finansowania. Polegają na zamrażaniu środków lub na nieudostępnianiu środków. Polskie rozwiązania prawne uwzględniają zarówno stosowanie sankcji międzynarodowych, jak i sankcje na poziomie krajowym. Decycentem w zakresie sankcji krajowych jest Generalny Inspektor Informacji Finansowej (GIIF). Ważną rolę odgrywa także Komitet Bezpieczeństwa Finansowego, który rekomenduje GIIF – propozycje stanowiska wobec podejmowanych decyzji. Jest on organem doradczym na wzór tych, które funkcjonują przy Radzie Bezpieczeństwa ONZ (sankcje ONZ) lub przy Radzie Unii Europejskiej (sankcje UE). Polskie ustawodawstwo uwzględnia także możliwość odwołania się od decyzji GIIF w zakresie nakładania sankcji oraz możliwość zwalniania środków z ich zamrożenia.

Słowa kluczowe

Szczególne środki ograniczające, sankcje, listy sankcyjne, Generalny Inspektor Informacji Finansowej (GIIF), finansowanie terroryzmu, zamrażanie środków, nieudostępnianie środków.

¹ Maciej Aleksander Kędzierski – doktor nauk prawnych, radca prawny, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3074-1355>.

Procedura stosowania szczególnych środków ograniczających

Przekazanie przez instytucję obowiązanej informacji do GIIF związanych z zamrożeniem wartości majątkowych lub ich nieudostępnieniem pozwala na przeprowadzenie przez jednostkę analityki finansowej, analizy pod kątem czy SSO zostały właściwie zastosowane wobec wskazanego podmiotu². Czynności te będą realizowane po zastosowaniu SSO z inicjatywy samej instytucji obowiązanej (również gdy nastąpiły wskutek pomyłki, złej interpretacji przepisów lub niedopatrzenia). Rolę jednostki analityki finansowej w tym zakresie potwierdza również zapis zawarty w art. 12 ust. 1 pkt 8 ustawy o p.p.p.f.t. wyróżniający zadanie GIIF w zakresie – wydawania decyzji w sprawach wpisu na listę osób i podmiotów, wobec których stosuje się szczególne środki ograniczające, o których mowa w art. 117, lub skreślenia z niej oraz prowadzenie tej listy. W przypadku zastosowania środków ograniczających wobec osoby lub podmiotu, które nie są wymienione na listach, o których mowa w art. 118 ust. 1, GIIF wydaje decyzję o zwolnieniu z zamrożenia wartości majątkowych lub o ich udostępnieniu. Należy zauważyć, że przepisy ustawy również w tym zakresie nie wprowadzają jakiegś specjalnej procedury analitycznej, której efektem byłoby pozytywne lub negatywne zweryfikowanie zastosowania wobec danego podmiotu (osoby fizycznej lub prawnej) SSO. Wydaje się, że taka procedura powinna powstać w ramach wewnętrznych przepisów jednostki analityki finansowej, w tym głównie dotycząca funkcjonowania zagadnieniowego Departamentu Informacji Finansowej Ministerstwa Finansów (DIF MF), który prowadzi merytoryczną obsługę GIIF. Jako podstawę do wprowadzenia takiej wewnętrznej procedury można wskazać przepis art. 12 ust. 3 ustawy o p.p.p.f.t. – który pozwala, w celu skutecznego i efektywnego wykonywania zadań przez Generalnego Inspektora, na wydanie przez niego, z zachowaniem wymogów dotyczących ochrony informacji niejawnych, instrukcji dotyczącej sposobu realizacji zadań przez komórkę organizacyjną, tj. DIF MF w zakresie gromadzenia, przetwarzania i analizy informacji w trybie ustawy o p.p.p.f.t.. W takim przypadku Generalny Inspektor powinien posiadać instrumenty pozwalające na weryfikację „decyzji” podjętej na szczeblu

² W 2020 r. GIIF nie otrzymał żadnego zawiadomienia o zamrożeniu lub nieudostępnieniu wartości majątkowych. Otrzymał natomiast 2 informacje o transakcjach z udziałem podmiotów, których nazwy lub nazwiska wykazywały zbieżność z nazwami lub nazwiskami podmiotów z list sankcyjnych lub powiązania z tymi podmiotami. Sprawozdanie z działalności GIIF za 2020 r., s. 98 file:///C:/Users/HP/Downloads/Sprawozdanie_GIIF_za_2020_r_%20(1).pdf.

instytucji obowiązanej. Możliwym jest wykorzystanie uprawnienia z art. 76 ustawy o p.p.p.f.t. zwłaszcza odnośnie przekazania lub udostępnia posiadanych informacji lub dokumentów przez instytucję obowiązaną odnośnie wiedzy o kliencie, rodzaju i wielkości wartości majątkowych oraz miejsca ich przechowywania, także informacje i dokumenty w zakresie innych czynności notarialnych (ust. 2). Należy zauważyć, że przedmiot zażądania informacji lub dokumentów powinien dotyczyć tych z nich, które nie zostały dostarczone (pierwotnie) wraz z informacją, o której mowa w art. 119 ust. 2 ustawy o p.p.p.f.t. (w przepisie tym mowa jest o „wszystkich” posiadanych informacjach związanych z zamrożeniem wartości majątkowych lub ich nieudostępnieniem). Mowa jest więc o wszystkich dokumentach w dacie przekazania informacji. Nie oznacza to jednak, że po zastosowaniu SSO instytucja obowiązana nie mogłaby uzyskać dodatkowych informacji i dokumentów, które powinna także przekazać do GIIF (należy tu zwrócić uwagę na możliwość dynamizmu działań sprawczych). Stąd też obszar żądania powinien się skupić na tych dokumentach i informacjach, które będą miały istotny wpływ na rodzaj podjętej decyzji przez GIIF (zwłaszcza dla procesu weryfikacji prawidłowości reakcji ze strony instytucji obowiązanej). Urząd musi być przekonany co do prawidłowości wydania decyzji. Ale także tych dokumentach, które instytucja obowiązana otrzymała po dacie skierowania informacji do GIIF z własnej inicjatywy lub od innego podmiotu, a także w wyniku analizy retencyjnej informacji zawartych w administrowanych bazach danych, która nie została uprzednio wykonana. Wydaje się zrozumiałym, że żądanie nie powinno dotyczyć takich informacji jak otrzymanie listy sankcyjnej, na podstawie której dokonano zastosowania SSO, gdyż te informacje organ – tj. GIIF posiada z urzędu. Niemniej w celu ustalenia „okoliczności” „decyzji” instytucji obowiązanej może zwrócić się z zapytaniem do niej, czy instytucja korzystała w ocenie swoich działań z list określonych w art. 118 ust. 1 ustawy o p.p.p.f.t. oraz wynikających z rozporządzeń UE czy też z innych lokalnych list sankcyjnych lub też z list wydanych w związku z innymi działaniami niż przeciwdziałanie finansowaniu terroryzmu a także z list publikowanych przez organy państw trzecich. Ten sposób postępowania GIIF powinien być uwzględniony w relacjach z instytucją obowiązaną. Wynika on nie tylko ze specyficznych relacji (instytucja obowiązana – GIIF) wobec stosowania szczególnych środków ograniczających, ale także z kontroli tych instytucji. Niedopuszczalnym jest ograniczanie wiedzy posiadanej przez jednostkę analityki finansowej w stosunku do instytucji obowiązanych w zakresie stosowania środków ograniczających (*ex ante*). Możliwość wystąpienia pomyłki po stronie instytucji obowiązanej

jest przewidywalna, gdyż wielość procedur przeciwdziałania jest tożsamy lub jest realizowana wspólnie dla przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu oraz w zakresie umieszczenia podmiotów na listach sankcyjnych. Pomyłka może dotyczyć zarówno osoby, jak i oceny sytuacji przez instytucję obowiązującą. Niemniej same SSO dotyczą spraw związanych wyłącznie z przeciwdziałaniem terroryzmu i jego finansowaniem. Jak wskazano w Wytycznych, dane identyfikacyjne mają kluczowe znaczenie dla zapewnienia, że ukierunkowane środki ograniczające nie będą dotyczyły osób ani podmiotów, przeciwko którym nie są skierowane, a w szczególności określonych jako udzielanie sektorowi prywatnemu pomocy w stosowaniu takich środków. Nie można wykluczyć przypadków niezamierzonego zamrożenia funduszy danej osoby lub odmowy wydania jej w wyniku zbieżności danych identyfikacyjnych tej osoby i danych osoby wskazanej. Państwa członkowskie i Komisja (UE) powinny dysponować procedurami zapewniającymi konsekwencję w dokonywaniu ustaleń dotyczących rzekomego błędnego określenia tożsamości³. Weryfikacja decyzji instytucji obowiązującej o zastosowaniu SSO może zostać także zrealizowana w oparciu o przepisy o współdziałaniu z jednostkami współpracującymi oraz z zagranicznymi jednostkami analityki finansowej. Zwłaszcza, współpraca byłaby wskazana z tymi zagranicznymi jednostkami, które są uplasowane w tych krajach, w których uprawnione organy umieściły dane podmioty (będące przedmiotem SSO i analizy GIIF) na listach sankcyjnych. Ponadto, na wniosek Generalnego Inspektora, krajowe jednostki współpracujące w granicach swoich ustawowych kompetencji, przekazują lub udostępniają mu posiadane informacje lub dokumenty. We wniosku Generalny Inspektor może wskazać termin oraz formę ich przekazania lub udostępnienia. W celu przekazania lub udostępnienia informacji lub dokumentów, Generalny Inspektor może zawrzeć porozumienie z jednostką współpracującą, określające warunki techniczne przekazania lub udostępnienia informacji lub dokumentów (art. 82 ustawy o p.p.p.f.t.). Jednocześnie Generalny Inspektor pozyskuje od zagranicznych jednostek analityki finansowej informacje związane z finansowaniem terroryzmu, w tym informacje o czynach zabronionych, z których mogą pochodzić wartości majątkowe (art. 110 ust. 1 ustawy o p.p.p.f.t.). Mając na uwadze to, że w przypadku gdy Generalny Inspektor otrzyma informację o zastosowaniu środków ograniczających wobec osoby lub podmiotu, które nie są wymienione na listach, o których mowa w art. 118 ust. 1,

³ Wytyczne w sprawie sankcji, pkt 20.

wydaje decyzję o zwolnieniu z zamrożenia wartości majątkowych lub o ich udostępnieniu. Decyzja ta dotyczy więc tych pomiotów, które umieszczone zostały na listach poprzez działanie GIIF w postaci ogłoszenia (tymczasowe środki zaradcze) i wpisania (prowadzenia listy krajowej). GIIF nie może zwolnić z zamrożenia środków, które znajdują się na listach sankcyjnych, chyba że podmioty tam znajdujące się zostaną wykreślone. Przedmiotowa decyzja, o której mowa w art. 119 ust. 3 ustawy o p.p.p.f.t. jest decyzją organu administracyjnego, tak więc powinna nosić wszystkie te elementy, które powinna zawierać decyzja administracyjna. Podobnie jak decyzja, o której mowa w art. 120 ustawy o p.p.p.f.t. Od decyzji tej nie przysługuje odwołanie w trybie ustawy o p.p.p.f.t.⁴ Przepis nie zawiera jednak terminu, w jakim GIIF miałby podjąć decyzję o zwolnieniu ze stosowania szczególnych środków ograniczających.

Kolejna kwestia odnosi się do procedury tworzenia tzw. listy krajowej. Na jej utworzenie pozwalają zapisy art. 120 ustawy o p.p.p.f.t. Generalny Inspektor prowadzi listę osób i podmiotów, wobec których stosuje się szczególne środki ograniczające, oraz wydaje decyzje w sprawach wpisu na tę listę lub wykreślenia z niej. Postępowanie w sprawie wydania decyzji w sprawie wpisu na listę wszczyna się z urzędu. Tryb tworzenia listy zakłada, że wobec osób i podmiotów spełniających określone w ustawie kryteria oraz na podstawie rekomendacji Komitetu (przyp. Autora – chodzi o Komitet Bezpieczeństwa Finansowego), Generalny Inspektor wydaje decyzję o umieszczeniu ich na liście osób i podmiotów, przeciwko którym stosuje się szczególne środki ograniczające. Zastosowanie tej formy prawnej ma na celu m.in. realizację mię-

⁴ Zgodnie z Kodeksem postępowania administracyjnego (art. 107 k.p.a.), Decyzja zawiera: 1) oznaczenie organu administracji publicznej; 2) datę wydania; 3) oznaczenie strony lub stron; 4) powołanie podstawy prawnej; 5) rozstrzygnięcie; 6) uzasadnienie faktyczne i prawne; 7) pouczenie, czy i w jakim trybie służy od niej odwołanie oraz o prawie do zrzeczenia się odwołania i skutkach zrzeczenia się odwołania; 8) podpis z podaniem imienia i nazwiska oraz stanowiska służbowego pracownika organu upoważnionego do wydania decyzji, a jeżeli decyzja wydana została w formie dokumentu elektronicznego – kwalifikowany podpis elektroniczny; 9) w przypadku decyzji, w stosunku do której może być wniesione powództwo do sądu powszechnego, sprzeciw od decyzji lub skarga do sądu administracyjnego – pouczenie o dopuszczalności wniesienia powództwa, sprzeciwu od decyzji lub skargi oraz wysokości opłaty od powództwa lub wpisu od skargi lub sprzeciwu od decyzji, jeżeli mają one charakter stały, albo podstawie do wyliczenia opłaty lub wpisu o charakterze stosunkowym, a także możliwości ubiegania się przez stronę o zwolnienie od kosztów albo przyznanie prawa pomocy. Przepisy szczególne – w tym do takich należy zaliczyć ustawę o p.p.p.f.t. – mogą określać także inne składniki, które powinna zawierać decyzja. (Dz. U. z 2021 r., poz. 735). Art. 8 w przedstawionym brzmieniu w § 1 w art. 107 wejdzie w życie z dnia 1 lipca 2021 r. (Dz. U. z 2020 r., poz. 2320).

dzynarodowych standardów, dotyczących zapewnienia procedury weryfikacji na wniosek, przez sąd lub inny niezależny organ, rozstrzygnięcia o umieszczeniu osoby lub podmiotu na liście⁵. Wpisanie jak i wykreślenie z listy krajowej następuje w drodze decyzji administracyjnej GIIF. Decyzję w sprawie wpisu na listę lub wykreślenia z niej wydaje GIIF na podstawie rekomendacji Komitetu Bezpieczeństwa Finansowego (KBF) zawierającej: wskazanie osoby lub podmiotu, w stosunku, do których ma zostać wydana decyzja, uzasadnienie oraz informacje i dokumenty potwierdzające okoliczności, motywujące wpisanie tego podmiotu na listę (art. 121 ustawy o p.p.p.f.t.). Tym samym proces podejmowania decyzji i jej wydawania przez GIIF został zintegrowany z działaniami KBF. Do zadań KBF zgodnie z art. 19 ust. 2 pkt 4 ustawy o p.p.p.f.t. należy między innymi: wydawanie rekomendacji dotyczących zastosowania wobec danej osoby lub danego podmiotu szczególnych środków ograniczających, oraz pkt 5 – opiniowanie wniosków o uznanie za bezprzedmiotowe stosowania wobec osoby lub podmiotu szczególnych środków ograniczających. KBF może rekomendować wpisanie na listę osoby, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniają same lub wspólnie i w porozumieniu z inną osobą przestępstwo określone w: art. 115 § 20 (przestępstwo o charakterze terrorystycznym⁶), art. 120 (przestępstwo stosowania środków masowej zagłady), art. 121 (przestępstwo przeciwko pokojowi, ludzkości i przestępstwo wojenne), art. 136 (przestępstwo przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej), art. 166 (piractwo), art. 167 (umieszczenie na statku powietrznym lub wodnym niebezpiecznego urządzenia lub substancji), art. 171 (wytwarzanie lub obrót substancjami, materiałami i urządzeniami niebezpiecznymi), art. 252 (wzięcie i przetrzymywanie zakładnika), art. 255a (rozpowszechnianie treści ułatwiających popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym) lub art. 259a (przekroczenie granicy Rzeczypospolitej Polskiej w celu popełnienia na terytorium innego państwa przestępstwa o charakterze terrorystycznym) ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny⁷ albo wykonanie takiego czynu polecają lub kierują popeł-

⁵ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy, s. 59.

⁶ Art. 115 § 20 k.k. – Przestępstwem o charakterze terrorystycznym jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, popełniony w celu: 1) poważnego zastraszenia wielu osób 2) zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności, 3) wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej – a także groźba popełnienia takiego czynu.

⁷ Dz. U. z 2020 r., poz. 1444, 1517.

nieniem go przez inną osobę albo podżegają do jego popełnienia lub ułatwiają jego popełnienie. Należy zauważyć, że w przedstawionym katalogu, nie we wszystkich przypadkach będzie można mówić o przestępstwie związanym z terroryzmem. Dotyczy to takich przestępstw jak z art. 171 i 252 k.k., które również będzie można zaliczyć, w zależności od okoliczności do aktów terroru kryminalnego. Niemniej to poprzedzające rekomendację KBF badanie okoliczności powinno jednoznacznie określić, że zachowanie sprawcy (sprawców) dotyczy w danym przypadku niezaangażowania się w akt terroru kryminalnego a działanie nastąpiło na podłożu terrorystycznym (aktu terroryzmu). Uzasadnione podejrzenie stanowi podstawę do uruchomienia procedury uzyskiwania rekomendacji oraz wydania decyzji przez GIIF, bez konieczności oczekiwania na proces sądowy zakończony prawomocnym wyrokiem stwierdzającym popełnienie jednego z ww. przestępstw⁸. W konsekwencji stosowania takiego trybu administracyjnego należy mieć wątpliwości z punktu widzenia ograniczonego prawa do obrony podmiotu wyznaczonego. Jednocześnie należy zauważyć, że w trybie ustawy karnoprocesowej zgromadzone dane muszą „uzasadniać dostatecznie podejrzenie” popełnienia przestępstwa. Może ono opierać się na dowodach swobodnych, zaś ich przekształcenie w dowody ścisłe następuje już w toku postępowania. Samo zaś „uzasadnione podejrzenie” wymaga, aby wynikało ono z racjonalnych przesłanek i konkretnych okoliczności, w żadnej zaś mierze nie było oparte jedynie na przypuszczeniach⁹. Przy czym w sformułowaniu o „uzasadnionym podejrzeniu” zawartym w treści art. 121 pkt 1 ustawy o p.p.p.f.t. wydaje się, że bardziej chodzi tu o czynność z art. 313 k.p.k., w którym mowa jest jednak o danych „uzasadniających dostatecznie podejrzenie”, niż o czynność z art. 303 k.p.k., gdzie stanowi się o „uzasadnionym podejrzeniu popełnienia przestępstwa”. Zapis art. 121 pkt 1 należy jednak interpretować, iż raczej odnosi się do fazy *in personam*, niż do fazy *in rem*. W konsekwencji na listach mają się znajdować określone osoby i podmioty, a nie wykaz prowadzonych spraw przez organy ścigania. KBF rekomenduje nie sprawy (postępowanie) a osoby, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniają określone przestępstwo. W tym przypadku może to dotyczyć zarówno osób fizycznych, jak i prawnych. W zakresie drugiej możliwości sprawa będzie dotyczyła osób fizycznych działają-

⁸ T. Mierzwiński, *op. cit.*, s. 314.

⁹ P. Kosmaty, Bezbronna doktryna, 15 września 2019 r., (w:) <https://www.rp.pl/Sedziowie-i-sady/309159980-Bezbronna-doktryna.html>.

cych za osobę prawną¹⁰. Oceniając przedstawione przepisy można stwierdzić, że ewidentnie brak jest „dopasowania” w ustawie o p.p.p.f.t. nazewnictwa i spójnej z przepisami k.p.k. terminologii zapisów. Wydaje się jednak, że ustawodawca formułując przesłanki do zarekomendowania przez KBF Generalnemu Inspektorowi wpisania określonej osoby na listę krajową, oparł się głównie (lub nawet przede wszystkim) na zapisach k.p.k., pomijając rozwiązania prawne umieszczone w ustawie z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (dalej: UoDA)¹¹. Jeżeli jest to zabieg świadomy, to KBF powinien rozpatrywać jedynie stany faktyczne w oparciu o procedury karne, które wiążą się z wszczęciem śledztwa w oparciu o zapisy rozdziału 34 k.p.k. nie zaś o przepisy ustawy szczególnej jaką jest UoDA. Należy zauważyć, że UoDA, wprowadza w art. 26 odrębny tryb dla postawienia zarzutów i to dla sprawcy przestępstwa o charakterze terrorystycznym, czyli również takiego jaki występuje w art. 121 pkt 1 ustawy o p.p.p.f.t. jako podstawa do wpisania osoby na listę sankcyjną. W przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym, jeżeli wymaga tego dobro postępowania przygotowawczego, postanowienie o przedstawieniu zarzutów można sporządzić na podstawie informacji uzyskanych w wyniku czynności operacyjno-rozpoznawczych, w tym czynności, o których mowa w art. 9 UoDA¹². Faktem jest, że również w tym przypadku brak jest spójności zapisów, tym razem UoDA z k.p.k. W związku z tym, że tryb szczególny wprowadzony UoDA umożliwia postawienie zarzutów na podstawie materiału zgromadzonego w trybie czynności operacyjno-rozpoznawczych i to w przypadku przestępstwa o charakterze terrorystycznym, ustawodawca powinien rozważyć w przyszłości, czy również wobec takich osób podejrzanych nie należałoby przyjąć dodatkowej przesłanki do rekomendowania ich przez KBF Generalne-

¹⁰ Zob. Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności na podstawie ustawy, jeżeli osoba, o której mowa w art. 3, popełniła przestępstwo: o charakterze terrorystycznym oraz określone w art. 165a i art. 255a Kodeksu karnego; art. 16 ust. 1 pkt 12 ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. z 2020 r., poz. 358).

¹¹ Dz. U. z 2019 r., poz. 796; z 2021 r., poz. 464, 815.

¹² Czynności polegających na: 1) uzyskiwaniu i utrwalaniu treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnych; 2) uzyskiwaniu i utrwalaniu obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków transportu lub miejsc innych niż miejsca publiczne; 3) uzyskiwaniu i utrwalaniu treści korespondencji, w tym korespondencji prowadzonej za pomocą środków komunikacji elektronicznej; 4) uzyskiwaniu i utrwalaniu danych zawartych na informatycznych nośnikach danych, telekomunikacyjnych urządzeniach końcowych, systemach informatycznych i teleinformatycznych; 5) uzyskiwaniu dostępu i kontroli zawartości przesyłek.

mu Inspektorowi celem wpisania na krajową listę sankcyjną. Zapis w tym przypadku operuje określeniem „podejrzenie” nie zaś „uzasadnione podejrzenie”, czy też „uzasadnione dostatecznie podejrzenie”. Jeżeli w przyszłości ta różnica zapisów pomiędzy k.p.k. a UoDA miałyby się utrzymać, zapisy art. 121 ustawy o p.p.p.f.t. powinny ją również uwzględnić. Kwestia „wydłużenia” szybkiego trybu postawienia zarzutów z art. 26 UoDA i przeniesienia tej wiedzy na wpis do listy sankcyjnej, umożliwia w równie pilnym trybie poszukiwanie nie tylko aktywów, które posłużyły do organizacji zamachu terrorystycznego, ale również do poszukiwania innych „uśpionych” aktywów i ustalenia skali (osobowej i merytorycznej) transakcji na nich przeprowadzanych. W konsekwencji możliwym będzie zabezpieczenia tych aktywów, jak i zapewnienie „zabezpieczania” śladów finansowych dokonanego lub przygotowywanego zamachu terrorystycznego. W takim przypadku powód umieszczenia (wyznaczenia) takiego podmiotu na krajowej liście sankcyjnej byłby decyzją autonomiczną (krajową), niezależną od powodów generalnych umieszczania takich podmiotów w załącznikach do rozporządzeń UE.

Dla porządku KBF – jest podmiotem utworzonym przy GIIF i pełniący dla niego funkcje opiniodawczą i doradczą w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Jego zadania zostały określone w art. 19 ust. 2 ustawy o p.p.p.f.t., w tym zadanie wydawania rekomendacji dotyczących zastosowania wobec danej osoby lub danego podmiotu szczególnych środków ograniczających (pkt 4) oraz opiniowania wniosków o uznanie za bezprzedmiotowe stosowania wobec osoby lub podmiotu szczególnych środków ograniczających (pkt 5). Zadania, te Komitet wykonuje na wniosek przewodniczącego Komitetu lub członka Komitetu wniesiony za pośrednictwem sekretarza Komitetu. Do wniosku dołącza się projekt opinii, wniosku, rekomendacji lub analizy, wraz z uzasadnieniem. Wniosek o wydanie rekomendacji, o której mowa w art. 19 ust. 2 pkt 4, lub opinii, o której mowa w art. 19 ust. 2 pkt 5, zawiera dodatkowo informacje o wynikach ustaleń mających wpływ na wydanie rekomendacji i inne niezbędne informacje. Uchwały są podejmowane w drodze głosowania zwykłą większością głosów osób obecnych na posiedzeniu Komitetu. W przypadku równej liczby głosów rozstrzyga głos przewodniczącego Komitetu, a pod jego nieobecność – głos wiceprzewodniczącego Komitetu. Komitet może rekomendować wpisanie na listę, krajową lub wykreślenie z niej osób lub podmiotów na uzasadniony wniosek przekazany za pośrednictwem ministra właściwego do spraw zagranicznych przez właściwe organy innych państw, a także zagraniczne instytucje i międzynarodowe organizacje zajmujące się przeciwdziałaniem

praniu pieniędzy lub finansowaniu terroryzmu (art. 122 ust. 1 w zw. z art. 12 ust. 1 pkt 9 ustawy o p.p.p.f.t.). Do wpisu na listę osób lub podmiotów rekomendowanych w tym trybie przepisy art. 120 stosuje się odpowiednio (przyp. Autora – przepisy dotyczące decyzji w sprawie wpisu na listę lub wykreślenia z niej). Tak więc rekomendacja KBF powinna zawierać takie dane jak: wskazanie osoby lub podmiotu, w stosunku do których ma zostać wydana decyzja, uzasadnienie oraz informacje i dokumenty potwierdzające okoliczności, o których mowa w art. 121 ustawy o p.p.p.f.t. Generalny Inspektor po uzyskaniu rekomendacji KBF-u może wystąpić za pośrednictwem ministra właściwego do spraw zagranicznych do niektórych z właściwych organów innych państw, a także zagranicznych instytucji i międzynarodowych organizacji zajmujących się przeciwdziałaniem praniu pieniędzy lub finansowaniu terroryzmu, z wnioskiem o stosowanie szczególnych środków ograniczających wobec osób lub podmiotów wpisanych na listę krajową. Wynika więc z przedmiotowego zapisu to, że umieszczenie danego podmiotu na innej liście tj. liście innego kraju lub liście „międzynarodowej” musi zostać poprzedzone procedurą umiejscowienia go uprzednio na liście krajowej. KBF dokonuje, raz na 6 miesięcy, oceny okoliczności uzasadniających dalszą potrzebę stosowania szczególnych środków ograniczających wobec osób lub podmiotów wpisanych na listę krajową. KBF może potwierdzić brak okoliczności uzasadniających dalszą potrzebę stosowania szczególnych środków ograniczających wobec osób lub podmiotów wpisanych na listę krajową, w szczególności na umotywowany wniosek tej osoby lub tego podmiotu złożony do GIIF lub w wyniku dokonania okresowej oceny okoliczności uzasadniających dalszą potrzebę stosowania szczególnych środków ograniczających. W przypadku potwierdzenia braku okoliczności uzasadniających potrzebę stosowania szczególnych środków ograniczających wobec osób lub podmiotów wpisanych na listę krajową, KBF rekomenduje GIIF, wykreślenie tej osoby lub tego podmiotu z tej listy. Wydaje się, że procedura odwrotna powinna w sytuacji krajowego wykreślenia dotyczyć także trybu realizowanego za pośrednictwem ministra właściwego do spraw zagranicznych, czyli także wykreślenia z „listy międzynarodowej”.

W realizowaniu czynności uplasowania na liście podmiotów terrorystycznych lub podejrzewanych o jego finansowanie, należy mieć na uwadze cel stosowania SSO i sankcji – jest nim finansowe przeciwdziałanie terroryzmowi i niwelowanie zagrożenia wynikającego z finansowania terroryzmu. W konsekwencji tego rodzaju mechanizmy różnią się od innych instrumentów służących do przeciwdziałania praniu pieniędzy. Stąd też te rodzaje celów powinny uwzględniać także rekomendacje

KBF. Kolejne dwa obszary podlegające rekomendacjom KBF to – podmioty, które są własnością lub są kontrolowane bezpośrednio lub pośrednio przez osoby, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie o którym mowa w pkt 1 (art. 121 pkt 2 ustawy o p.p.p.f.t.) oraz osoby lub podmioty, które działają w imieniu lub pod kierunkiem osób, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie, o którym mowa w pkt 1, albo podmiotów, o których mowa w pkt 2 (art. 121 pkt 3 ustawy o p.p.p.f.t.). W tym przypadku informacje będą pochodziły z bezpośrednich ustaleń od jednostek współpracujących (policyjnych, specjalnych) lub wymiany informacji w relacji międzynarodowej. Nie można jednak wykluczyć, że pomocnym w kształtowaniu obrazu relacji zależnościowych wymienionych w pkt 2 i 3 pomocnym będzie także analiza finansowa wykonana w jednostce analityki finansowej. Tak więc z jednej strony wyłania się sytuacja oceniona na podstawie dostępnych baz danych (np. formalizujących organy zarządzające w podmiotach gospodarczych, dane z bazy beneficjentów rzeczywistych). Z drugiej pomocne będą ustalenia operacyjne, wymiana informacji w skali międzynarodowej i analityka finansowa ukierunkowana na ocenę zależności opartych na analizie transakcji i transferów finansowych, korzystania z kont, ujawniania decydentów finansowych, pełnomocników, czy podmiotów postronnych wobec struktury terrorystycznej, a z usług których korzystają beneficjenci terrorystyczni. W ocenie relacji wskazanych w pkt 2 i 3 możliwym będzie wykorzystanie możliwości jakie daje analiza kryminalna, jak i analiza informacji finansowej.

Postępowanie w sprawie wydania decyzji w sprawie wpisu na listę wszczyna się z urzędu. Decyzje, GIIF w sprawie wpisu lub skreślenia z listy krajowej, zawierają w szczególności datę wydania, oznaczenie osoby lub podmiotu, wobec których stosuje się szczególne środki ograniczające lub zaprzestaje się ich stosowania, powołanie podstawy prawnej, rozstrzygnięcie oraz uzasadnienie. Decyzja w sprawie wpisu na listę zawiera również pouczenie o dopuszczalności wniesienia odwołania, złożenia umotywowanego wniosku, do GIIF w celu wskazania braku okoliczności uzasadniających dalszą potrzebę stosowania szczególnych środków ograniczających wobec osób lub podmiotów wpisanych na listę, oraz wniosku, wraz z wykazaniem uzasadnionego interesu, dla wydania zezwolenia na wykorzystanie zamrożonych wartości majątkowych lub ich udostępnienie (art. 127 ustawy o p.p.p.f.t.). Jednocześnie GIIF może ograniczyć zakres uzasadnienia do swojej decyzji ze względu na bezpieczeństwo państwa lub porządek publiczny. Taka sytuacja może zajść w przypadku, gdy decyzja jest konsekwencją np. niezakończonego śledztwa lub trwających czynności operacyjno-rozpoznawczych, czy gdy

nie wszyscy z ustalonych sprawców zostali zatrzymani lub gdy należałoby chronić czynności i podmioty zagraniczne, z którymi organy ścigania współpracowały w przedmiotowej sprawie. Decyzje GIIF dotyczące wpisu lub skreślenia z listy krajowej, podlegają natychmiastowemu wykonaniu. Zawiadomienie strony o decyzjach w przedmiocie GIIF wpisu lub skreślenia z listy krajowej i innych czynnościach podejmowanych w toku postępowania dotyczącego wydawania tych decyzji następuje na zasadach i w trybie określonych w art. 49 k.p.a. Oznacza to, że zawiadomienie stron o decyzjach i innych czynnościach organu administracji publicznej może nastąpić w formie publicznego obwieszczenia, w innej formie publicznego ogłoszenia zwyczajowo przyjętej w danej miejscowości lub przez udostępnienie pisma w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej właściwego organu administracji publicznej. Dzień, w którym nastąpiło publiczne obwieszczenie, inne publiczne ogłoszenie lub udostępnienie pisma w Biuletynie Informacji Publicznej wskazuje się w treści tego obwieszczenia, ogłoszenia lub w Biuletynie Informacji Publicznej. Zawiadomienie uważa się za dokonane po upływie czternastu dni od dnia, w którym nastąpiło publiczne obwieszczenie, inne publiczne ogłoszenie lub udostępnienie pisma w Biuletynie Informacji Publicznej. Od decyzji GIIF w sprawie wpisu na listę przysługuje prawo wniesienia odwołania do ministra właściwego do spraw finansów publicznych w terminie 14 dni od dnia dokonania zawiadomienia, strony o decyzjach GIIF wpisu/skreślenia z listy krajowej. Pomocniczy będzie także zastosowanie art. 129 k.p.a. co oznacza, że odwołanie wnosi się do właściwego organu odwoławczego za pośrednictwem organu, który wydał decyzję (czyli za pośrednictwem GIIF do ministra właściwego do spraw finansów publicznych). Odwołanie wnosi się w terminie czternastu dni od dnia doręczenia decyzji stronie, a gdy decyzja została ogłoszona ustnie – od dnia jej ogłoszenia stronie. Do postępowania w pierwszej instancji w sprawie wydania decyzji w sprawie GIIF wpisu lub skreślenia z listy krajowej nie stosuje się przepisów art. 9 k.p.a. (zasada informowania stron postępowania), art. 11 (zasada wyjaśnienia zasadności przesłanek załatwienia sprawy), art. 13 (zasada polubownego rozstrzygania kwestii spornych), art. 31 (uprawnienia organizacji społecznych), art. 61 § 4 (dotyczy zawiadomienia o wszczęciu postępowania administracyjnego, o wszczęciu postępowania z urzędu lub na żądanie jednej ze stron, w konsekwencji należy zawiadomić wszystkie osoby będące stronami w sprawie), art. 73 (udostępnianie stronie akt sprawy), art. 78 (uwzględnianie wniosków dowodowych stron)

i art. 79 k.p.a. (zawiadomienie strony o terminie i miejscu przeprowadzenia dowodu)¹³. Jest to więc szczególne ograniczenie wynikające ze specyfiki tematyki i działania organu – Generalnego Inspektora. Jak zauważa T. Mierzwiński niniejsze wyłączenie przepisów w postępowaniu w pierwszej instancji ma na celu utrzymanie poufności przeprowadzenia przez GIIF tego rodzaju postępowań i jednocześnie wzmacnia skuteczność stosowania SSO, celem dokonywania czynności przez osoby lub podmioty będące stroną, mających na celu utrudnienie lub uniemożliwienie zastosowanie zamrożenia lub nieudostępnienia wartości majątkowych¹⁴.

O ile nie sprzeciwia się to realizacji celu przeciwdziałania terroryzmu oraz finansowaniu terroryzmu, Generalny Inspektor na wniosek osób lub podmiotów, które wykażą uzasadniony interes, wydaje zezwolenie na wykorzystanie zamrożonych wartości majątkowych lub ich udostępnienie, w szczególności w celu: zaspokojenia podstawowych potrzeb (np. żywność, opał, czy leki), osoby fizycznej, wobec której stosuje się szczególne środki ograniczające, lub podstawowych potrzeb osób najbliższych w rozumieniu przepisu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹⁵, zapłaty podatków, składek obowiązkowego ubezpieczenia społecznego, opłaty za usługi użyteczności publicznej (w tych dwóch obszarach do wniosku załącza się dokumenty potwierdzające informacje o stanie rodzinnym, majątku, dochodach, źródłach utrzymania oraz wydatkach osoby, wobec której stosowane są szczególne środki ograniczające), pokrycia uzasadnionych kosztów związanych z przechowywaniem lub utrzymywaniem zamrożonych wartości majątkowych, pokrycia uzasadnionych kosztów honorariów oraz zwrotu poniesionych wydatków związanych ze świadczeniem usług prawnych (w tym zakresie do wniosku załącza się dokumenty poświadczające informacje o uzasadnionych kosztach i wydatkach). Wymienione przesłanki determinujące możliwość wnioskowania o użycie zamrożonych wartości majątkowych są implementacją postanowień rezolucji ONZ nr 1452(2002)¹⁶. W odniesieniu do zaspokajania podstawowych potrzeb chodzi tu bardziej o zaspokojenie podstawowych, elementarnych potrzeb życiowych uchodzących za niecierpiących zwłoki. Skala oceny powinna dotyczyć sytuacji, w których mogą być przyznane

¹³ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2021 r., poz. 735).

¹⁴ Zob. T. Mierzwiński, *op. cit.*, s. 317, a także: Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy, s. 61.

¹⁵ Dz. U. z 2020 r., poz. 1444, 1517. Osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu.

¹⁶ [https://www.undocs.org/S/RES/1452%20\(2002\)](https://www.undocs.org/S/RES/1452%20(2002)).

środki w sytuacjach zupełnie wyjątkowych i powinny być przeznaczone na zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych osób korzystających z pomocy, a nie na podnoszenie standardów codziennego funkcjonowania¹⁷. Ponadto należałoby zwrócić uwagę na to, czy dana osoba świadomie nie przedstawia się wobec GIIF jako nieposiadająca możliwości zaspokajania środków na podstawowe potrzeby¹⁸. W tym zakresie ważnym będzie także rozpatrywanie zachowań związanych z tradycją i odmiennością kulturową funkcjonowania rodzin (np. muzułmańskich)¹⁹. Wszak należy zwrócić uwagę, że SSO są dedykowane jedynie tym ze środków, które mają zasilać działania terrorystyczne. Niekoniecznie także osoby wyznaczone będą należały do kręgu „osób najuboższych”, co w konsekwencji może przyczynić się do szybkiego uzyskania stanu braku możliwości zaspokajania potrzeb życiowych o charakterze podstawowym. Trudniejsze sytuacje ocenne mogą zaistnieć wtedy, gdy osoba wyznaczona wykorzystuje do tych działań przestępczych, prywatną infrastrukturę logistyczną, osobiste nieruchomości, konta, portfele bitcoin, depozyty, skrytki itp. Czyli wtedy gdy środki przeznaczone na terroryzm są łączone (świadomie integrowane) z osobistymi zyskami z innego rodzaju działalności (legalnej). Jednocześnie należy zauważyć, że w przypadku finansowania terroryzmu, jako jedno ze źródeł podaje się również legalną działalność. W konsekwencji GIIF rozpatrując wniosek zainteresowanego powinien zawsze badać daną sprawę indywidualnie. W grę będzie wchodziła relacja pomiędzy tym, czego wymaga interes społeczny (zapewnienie bezpieczeństwa) a słusznym interesem obywatela – osoby wyznaczonej (często te dwie wartości pozostają sprzeczne).

Decyzje zezwolenia na wykorzystanie zamrożonych wartości majątkowych lub ich udostępnienie podejmuje GIIF po uzyskaniu rekomendacji KBF. Ponadto wskazane powyżej procedury odnoszące się do osób i podmiotów z listy krajowej, stosuje się je odpowiednio do wniosków dotyczących zezwolenia na wykorzystanie zamrożonych wartości majątkowych lub udostępnienie wartości majątkowych, złożonych na podstawie rozporządzenia Rady (WE) nr 881/2002 z dnia 27 maja 2002 r. wprowadzającego niektóre szczególne środki ograniczające skierowane

¹⁷ Orzeczenie w sprawie II SA/Po 695/20 – wyrok WSA w Poznaniu, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/C6DF1F84EF>.

¹⁸ Pomocnym może być w takiej sytuacji opinia np. MOPS (Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej).

¹⁹ Zob. A. M. Piwko, Muzułmańscy rodzice, *Nurt SVD* 44/1(127), 157–173, 2010, [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Nurt_SVD/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_\(127\)/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_\(127\)-s157-173/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_\(127\)-s157-173.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Nurt_SVD/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_(127)/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_(127)-s157-173/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_(127)-s157-173.pdf).

przeciwko niektórym osobom i podmiotom związanym z organizacjami ISIL (Daisz) i Al-Kaida²⁰, rozporządzenia Rady (UE) nr 753/2011 z dnia 1 sierpnia 2011 r. w sprawie środków ograniczających skierowanych przeciwko niektórym osobom, grupom, przedsiębiorstwom i podmiotom w związku z sytuacją w Afganistanie²¹ rozporządzenia Rady (WE) nr 2580/2001 z dnia 27 grudnia 2001 r. w sprawie szczególnych środków restrykcyjnych skierowanych przeciwko niektórym osobom i podmiotom mających na celu zwalczanie terroryzmu²² (art. 127 ust. 5 ustawy o p.p.p.f.t.). Takie podejście ustawodawcy ujednoliciło procedurę w odniesieniu do wniosków dotyczących zezwolenia na wykorzystanie zamrożonych wartości majątkowych lub udostępnienie wartości majątkowych, niezależnie od tego, czy powodem umieszczenia osób na liście była decyzja GILF, czy inna podstawa prawna, w tym przypadku rozporządzenia UE.

Szczególnych środków ograniczających, w postaci nieudostępnienia wartości majątkowych bezpośrednio ani pośrednio osobom i podmiotom, ani na ich rzecz, przez co rozumie się w szczególności nieudzielenie pożyczek, kredytu konsumenckiego lub kredytu hipotecznego, niedokonywanie darowizn, niedokonywanie płatności za towary lub usługi – nie stosuje się do: naliczania należnych odsetek od środków pieniężnych zgromadzonych na rachunkach osób lub podmiotów, wobec których stosuje się szczególne środki ograniczające, pod warunkiem że naliczone odsetki podlegają zamrożeniu; dokonywania płatności na rachunki osób lub podmiotów, wobec których stosuje się szczególne środki ograniczające z tytułu zobowiązań wobec tych osób lub podmiotów powstałych przed dniem powstania obowiązku stosowania szczególnych środków ograniczających, pod warunkiem że płatności te dokonywane są na rachunek prowadzony w Unii Europejskiej i podlegają zamrożeniu. Przedstawione rozwiązanie stanowi wyjątek wobec potrzeby stosowania SSO w postaci nieudostępniania wartości majątkowych określonego między innymi w art. 117 ust. 2 pkt 2 ustawy o p.p.p.f.t. Odsetki powodują zmianę wielkości wartości majątkowych, którą to instytucja obowiązana powinna uniemożliwić. Stąd też nieudostępniania odsetek nie stosuje się, ale pod warunkiem, że naliczone odsetki podlegają zamrożeniu. Nieodłącznym warunkiem jest zapewnienie, że płatności dokonywane są na rachunek prowadzony w UE i tym samym wspólne ramy prawne umożliwią zamrożenie zarówno

²⁰ Dz. Urz. UE L 139 z dnia 29 maja 2002 r., s. 9, z późn. zm.

²¹ Dz. Urz. UE L 199 z dnia 2 sierpnia 2011 r., s. 1, z późn. zm.

²² Dz. Urz. UE L 344 z dnia 28 grudnia 2001 r., s. 70, z późn. zm.

tych płatności przychodzących, jak i powstałych odsetek²³. Podobne rozwiązanie znajduje się w art. 6–8 Rozporządzenia Rady (UE) 2016/1686 z dnia 20 września 2016 r. nakładające dodatkowe środki ograniczające przeciwko ISIL (Daisz) i Al-Kaidzie oraz osobom fizycznym i prawnym, podmiotom lub organom z nimi związanymi²⁴.

Niestosowanie przepisów ustawy, dotyczących szczególnych środków ograniczających podlega przewidzianym w ustawie karom administracyjnym (art. 149 i 150 ustawy o p.p.p.f.t.). Ponadto, ponieważ zgodnie z przepisami rozporządzeń UE (art. 10 rozporządzenia 881/2002, art. 12 rozporządzenia 753/2011, art. 9 rozporządzenia 2580/2001) państwa członkowskie zostały zobowiązane do ustalenia kar nakładanych w przypadku naruszenia przepisów tych rozporządzeń, stosowanie kar administracyjnych, określonych w ustawie przewidziano również w przypadku naruszenia przez instytucje obowiązane przepisów tych rozporządzeń²⁵.

Podsumowanie

Szczególne środki ograniczające polegają na zamrożeniu oraz niedostępności wartości majątkowych. Zgodnie z przepisami ustawy o p.p.p.f.t. powinny być stosowane wobec osób i podmiotów wskazanych na listach ogłaszanych przez GIIF na stronie internetowej. Niezależnie od obowiązków wynikających z ustawy o p.p.p.f.t., instytucje obowiązane powinny stosować SSO na podstawie przepisów bezpośrednio obowiązujących rozporządzeń unijnych. Polskie rozwiązanie systemu sankcji umieszczone w rozdziale 10. ustawy o p.p.p.f.t. należałoby zaliczyć do standardowych rozwiązań uwzględniających także możliwość wprowadzania „sankcji tymczasowych” przed ich „akceptacją” ze strony gremiów UE. Istotną rolę w zakresie kreowania listy podmiotów wyznaczonych, które podlegają sankcjom należy przyznać Komitetowi Bezpieczeństwa Finansowego (KBF). Jego rola w tym zakresie oprócz części doradczej pozostaje ważna na potrzeby przedkładania propozycji dla Generalnego Inspektora. Co ważne polski model budowania list sankcyjnych zawiera także możliwość: dokonywania aktualizacji list, oceny potrzeby umieszczenia na nich podmiotów i oceny dalszego stosowania szczególnych

²³ T. Mierzwiński, *op. cit.*, s. 320.

²⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX:32016R1686>.

²⁵ https://mf-arch2.mf.gov.pl/web/bip/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/giif/komunikaty/-/asset_publisher/8KnM/content/id/6425857.

środków ograniczających wobec podmiotów już umieszczonych na listach, ale także wydawania zezwolenia na wykorzystanie zamrożonych wartości majątkowych lub ich udostępnienie, czy wydawania decyzji o wykreśleniu z niej umieszczonych podmiotów. Jednocześnie model zapewnia bezpośrednie stosowanie unijnych list sankcyjnych (autonomicznych) oraz pośrednie list sankcyjnych kreowanych przez rezolucje RB ONZ.

Bibliografia

1. Grynfelder J., Kapica W., Ługowski W., Mierzwiński T., Obczyński R., Otto A., Patsiotos E., Piotrowska Z., Rycerski A., Stolarczyk J., Kapica W. (red.), *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Komentarz. Komentarze praktyczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
2. Kosmaty P., *Bezbronna doktryna*, 15 września 2019 r., <https://www.rp.pl/Sedziowie-i-sady/309159980-Bezbronna-doktryna.html>.
3. Obczyński R., *Nowa ustawa o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu – praktyczne ujęcie*, 18 maja 2018 r., https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Prezentacja%20CEDUR%202018-05-2018_61911.pdf.
4. Piwko A. M., *Muzułmańscy rodzice*, *Nurt SVD* 44/1(127), 157–173, 2010, (w:) [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Nurt_SVD/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_\(127\)/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_\(127\)-s157-173/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_\(127\)-s157-173.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Nurt_SVD/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_(127)/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_(127)-s157-173/Nurt_SVD-r2010-t44-n1_(127)-s157-173.pdf).
5. Rydzkowski J., *Słownik Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2000.
6. Wasiński M., *Prawo międzynarodowe publiczne (wykład 2013/2014) – Część Piąta*, (w:) http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/mw_w_pm_2014-5.pdf.
7. Wasiński M., *Prawo międzynarodowe publiczne (wykład 2013/2014) – Część Szósta*, s. 74, (w:) http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/mw_w_pm_2014-6.pdf (dostęp 6 lipca 2021 r.).

Akty prawne

1. Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483; z 2001 r., Nr 28, poz. 319; z 2006 r., Nr 200, poz. 1471; z 2009 r., Nr 114, poz. 946).
2. Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu Dz. U. z 2021 r., poz. 1132, 1163.

3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 2020 r., poz. 1444, 1517.
4. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2021 r., poz. 735).
5. Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. z 2020 r., poz. 358).
6. Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, druk 2233 Sejmu VIII Kadencji, s. 56.
7. Wspólne Stanowisko Rady z dnia 27 maja 2002 r. dotyczące środków ograniczających przeciwko członkom organizacji ISIL (Daisz) i Al-Kaida oraz innym osobom fizycznym, grupom, przedsiębiorstwom i podmiotom z nimi powiązanym (2002/402/WPZiB).
8. Decyzja Rady (WPZiB) 2016/1693 z dnia 20 września 2016 r. dotycząca środków ograniczających przeciwko ISIL (Daisz) i Al-Kaidzie oraz osobom, grupom, przedsiębiorstwom i podmiotom z nimi powiązanym i uchylająca wspólne stanowisko 2002/402/WPZiB.
9. Rozporządzenia Rady (UE) 2016/1686 z dnia 20 września 2016 r. nakładające dodatkowe środki ograniczające przeciwko ISIL (Daisz) i Al-Kaidzie oraz osobom fizycznym i prawnym, podmiotom lub organom z nimi związanymi.
10. Rozporządzenia Rady (WE) nr 881/2002 z dnia 27 maja 2002 r. wprowadzającego niektóre szczególne środki ograniczające skierowane przeciwko niektórym osobom i podmiotom związanym z organizacjami ISIL (Daisz) i Al-Kaida, Dz. Urz. UE L 139 z dnia 29 maja 2002 r., s. 9, z późn. zm.
11. Rozporządzenia Rady (UE) nr 753/2011 z dnia 1 sierpnia 2011 r. w sprawie środków ograniczających skierowanych przeciwko niektórym osobom, grupom, przedsiębiorstwom i podmiotom w związku z sytuacją w Afganistanie Dz. Urz. UE L 199 z dnia 2 sierpnia 2011 r., s. 1, z późn. zm.
12. Rozporządzenia Rady (WE) nr 2580/2001 z dnia 27 grudnia 2001 r. w sprawie szczególnych środków restrykcyjnych skierowanych przeciwko niektórym osobom i podmiotom mających na celu zwalczanie terroryzmu, Dz. Urz. UE L 344 z dnia 28 grudnia 2001 r., s. 70, z późn. zm.
13. Rozporządzenia to akty prawne, które od momentu wejścia w życie mają zastosowanie do wszystkich krajów UE w sposób automatyczny

i jednolity, bez konieczności transpozycji na grunt prawa krajowego. Są w pełni wiążące dla wszystkich państw UE.

14. Rozporządzenie Rady (UE) nr 216/2013 z dnia 7 marca 2013 r. w sprawie elektronicznej publikacji Dziennika Urzędowego Unii Europejskiej OJ L 69, 13.3.2013, p. 1–3.

Orzecznictwo

1. Orzeczenie w sprawie II SA/Po 695/20 – Wyrok WSA w Poznaniu, (w:) <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/C6DF1F84EF>.

Źródła internetowe

1. Komunikat MF, (w:) https://mf-arch2.mf.gov.pl/web/bip/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/giif/komunikaty/-/asset_publisher/8KnM/content/id/6425857.
2. Komunikat GIIF w sprawie nowych zasad stosowania szczególnych środków ograniczających, https://mf-arch2.mf.gov.pl/web/bip/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/giif/komunikaty/-/asset_publisher/8KnM/content/id/6425857.
3. Zasady BGK w odniesieniu do przeciwdziałania praniu pieniędzy, finansowaniu terroryzmu oraz stosowania międzynarodowych sankcji ograniczających w BGK, https://www.bgk.pl/files/public/Pliki/Zasady_BGK_w_odniesieniu_do_przeciwdzialania_praniu_pieniedzy_finansowaniu_terroryzmu_oraz_stosowania_miedzynarodowych_sankcji_ograniczajacych_w_BGK.pdf.
4. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie planu działania na rzecz skuteczniejszego zwalczania finansowania terroryzmu, Strasburg, dnia 2.2.2016 COM(2016) 50 final.
5. Sprawozdanie z działalności GIIF za 2020 r. fi-le:///C:/Users/HP/Downloads/Sprawozdanie_GIIF_za_2020_r_%20(1).pdf

Specific restrictive measures and sanctions as counter-terrorism measures in the context of Polish legislation (part 2)

Abstract

Counter-terrorism sanctions are administrative activities undertaken in parallel (with actions such confiscation of property provided for in criminal

procedure) by obligated institutions and aimed at preventing perpetrators from using assets for terrorist purposes. Referred to also as specific restrictive measures, sanctions are of financial nature and are targeted at entities actively involved in terrorism or terrorism financing. The sanctions consist of asset freezes or prevention of access to funds. Polish legal solutions include the application sanctions at both international and national level. It is the General Inspector of Financial Information (GIFI) who decides on national sanctions. The Financial Security Committee that provides recommendation to the GIFI as to decisions to be taken also plays an important role. The Committee is an advisory body modelled after advisory bodies operating at the UN Security Council (UN sanctions) or at the Council of the European Union (EU sanctions). Polish legislation also includes the possibility of appealing against freeze-imposing decisions taken by the GIFI, and lifting freezes.

Key words

Specific restrictive measures, sanctions, sanction lists, General Inspector of Financial Information (GIFI), terrorism financing, freeze of funds, prevention of access to funds.

Bolesław Kurzępa¹

Wprowadzanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dóbr kultury z państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest omówienie nowego przepisu karnego dodanego do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – art. 108a – który obowiązuje od dnia 9 czerwca 2021 r. Penalizuje on zachowanie polegające na wprowadzeniu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dobra kultury określonego w części A załącznika do rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/880 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wprowadzania i przywozu dóbr kultury. Przetawiono w nim zarówno podstawowe regulacje zawarte we wspomnianym rozporządzeniu, jak i znamiona przepisu karnego.

Słowa kluczowe

Przestępstwa, zabytki, dobra kultury, organy celne, bezpieczeństwo wewnętrzne.

W sposób zupełnie niezauważony do polskiego systemu prawa karnego niedawno został dodany nowy przepis. Konkretnie chodzi o art. 108a ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami². Nastąpiło to na podstawie art. 1 ustawy z dnia 15 kwietnia 2021 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o Krajowej Administracji Skarbowej³, z mocą obowiązującą od dnia 9 czerwca 2021 r. Przepis art. 108a ust. 1 ustawy penalizuje zachowanie polegające na wprowadzaniu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dobra kultury określonego w części A załącznika do rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/880 dnia 17 kwietnia

¹ Bolesław Kurzępa, doktor nauk prawnych, adiunkt Wydziału Zarządzania Politechniki Rzeszowskiej, ORCID: 0000-0002-5130-1001.

² Tekst jedn. Dz.U. z 2021 r., poz. 710.

³ Dz.U. z 2021 r., poz. 954.

2019 r. w sprawie wprowadzania i przywozu dóbr kultury⁴, wyprowadzonego z terytorium państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej, w którym dobro kultury powstało lub zostało odkryte, z naruszeniem przepisów ustawowych lub wykonawczych tego państwa. Sankcją jest grzywna albo kara ograniczenia wolności bądź kara pozbawienia wolności do lat dwóch. W art. 108a ust. 2 ustawy przewidziany jest wypadek mniejszej wagi, za popełnienie którego sprawcy grozi jedynie grzywna. W obu przypadkach sąd może (fakultatywnie) orzec środek karny w postaci przepadku dobra kultury, chociażby nie stanowiło ono własności sprawcy (art. 108a ust. 3 ustawy).

Zacytowany przepis, a w szczególności jego ustęp 1, jest przykładem coraz częstszego tworzenia przez ustawodawcę norm sankcjonujących do wymienionych – tylko z numeru artykułu – administracyjnych norm sankcjonowanych zawartych w danej ustawie lub w innym akcie prawnym. Akurat w przypadku art. 108a ust. 1 ustawy przepis sankcjonowany jest zawarty w rozporządzeniu unijnym, a konkretnie stanowi on część A załącznika do rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/880 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wprowadzania i przywozu dóbr kultury. Ponadto w treści tego rozporządzenia znajduje się wyjaśnienie kilku wyrażań, którymi posłużono się przy definiowaniu omawianego występkę z art. 108a ustawy. Można dyskutować, czy tego rodzaju zabieg jest zgodny z zasadami racjonalnej legislacji, ale niewątpliwie, szczególnie na poziomie pierwszoinstancyjnych organów stosujących prawo (administracja celno-skarbowa, Policja, prokuratura, sądy), stwarza poważne problemy interpretacyjne, gdyż znajomość prawa unijnego nie jest powszechna. Dlatego dla lepszego zrozumienia istoty występkę z art. 108a ustawy warto sięgnąć do głównych rozwiązań przyjętych w rozporządzeniu 2019/880, które jak wiadomo stanowi część polskiego porządku prawnego⁵.

Podstawowym aktem prawnym regulującym ochronę zabytków w naszym kraju jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która w rozdziale 11 typizuje kilkanaście czynów będących przestępstwami lub wykroczeniami. Jednak do tej pory żaden z nich nie penalizował zachowania polegającego na wprowadzeniu

⁴ Dz. Urz. UE L 151 z dnia 7 czerwca 2019 r., s. 1.

⁵ Szerzej na ten temat ochrony zabytków: A. Gołać, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Kraków 2004; M. Trzciniński, *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawno-kryminalistyczna*, Warszawa 2010; A. Ginter, A. Michalak, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Warszawa 2016; W. Kotowski, B. Kurzępa, *Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2008; B. Kurzępa, *Nielegalne poszukiwanie zabytków*, Prokuratura i Prawo 2011, nr 9, s. 143–152.

i przywiezieniu do Polski, a więc i na obszar Unii Europejskiej, pewnej kategorii dóbr kultury pochodzących z krajów nienależących do Unii. Problem ten pojawił się wraz z masowym rozwojem turystyki międzynarodowej, a także wzrostem zainteresowania szerokich kręgów społeczeństw krajów rozwiniętych historią, archeologią, sztuką, jak też chęcią nabycia różnych przedmiotów wytwarzanych z egzotycznych zwierząt oraz roślin. Z drugiej strony rządy państw mniej rozwiniętych zaczęły zdawać sobie sprawę, że ich kultura jest masowo zubożana z wartościowych dzieł sztuki, wytworów rękodziela artystycznego czy też rzadkich okazów zwierząt i roślin. Dlatego zaczęły one przeciwdziałać tego rodzaju zjawiskom m.in. poprzez doprowadzenie do uchwalenia aktów prawa wewnętrznego oraz konwencji międzynarodowych mających na celu zakaz lub też poważne ograniczenie wywozu i obrotu tego rodzaju artefaktami. Jednym z takich właśnie aktów prawnych jest wspomniane już wcześniej rozporządzenie Unii Europejskiej 2019/880. Celem przyjętych w nim regulacji jest z jednej strony działanie na rzecz zwalczania finansowania terroryzmu⁶, z drugiej natomiast Unia dostrzegła zjawisko wyzysku ludności i eksploatację terytoriów krajów słabo rozwiniętych, co często prowadzi do nielegalnego handlu dobrami kultury, w szczególności, kiedy tego rodzaju nielegalny handel pojawia się w kontekście konfliktów zbrojnych (np. zjawisko takie na szeroką skalę miało miejsce w Iraku). Ponadto podniesiono fakt, że do tej pory brak było zdecydowanych międzynarodowych środków prawnych oraz nieskuteczne egzekwowanie wszelkich istniejących dotychczas norm, co doprowadziło do przeniesienia obrotu dobrami kultury do szarej strefy. Niejednokrotnie dobra takie były rabowane ich prawowitym właścicielom w krajach dotkniętych konfliktem zbrojnym i oferowane przez terrorystów lub osoby z nimi związane nabywcom m.in. w Unii Europejskiej, a uzyskane w ten sposób środki często służyły finansowaniu dalszych działań terrorystycznych.

W rozporządzeniu 2019/880 znajduje się, a konkretnie w art. 2 pkt 1, definicja pojęcia „dobra kultury”. Termin ten oznacza każdy przedmiot, który ma znaczenie dla archeologii, prehistorii, historii, literatury, sztuki lub nauki. Jego konkretyzacja zawarta jest w załączniku do rozporządzenia i obejmuje: 1) w części A – dobra wyprowadzone z terytorium kraju, w którym powstały lub zostały odkryte, z naruszeniem przepisów ustawowych lub wykonawczych tego kraju, a w którym wyprowadzenie takie jest zabronione,

⁶ Zob. szerzej na ten temat: dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/541 z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie zwalczania terroryzmu i zastępująca decyzję ramową Rady 2002/475/WSiSW oraz zmieniająca decyzję Rady 2005/671/WSiSW (Dz. U. L 88 z dnia 31 marca 2017 r., s. 6).

- 2) w części B – dobra kultury, na przywóz których wymagane jest pozwolenie wydawane przez właściwy organ państwa członkowskiego Unii Europejskiej, w którym dobra kultury obejmowane są jedną z procedur celnych (tzn. składowania, szczególnego przeznaczenia, uszlachetnienia czynnego)⁷,
- 3) w części C – dobra kultury, na których przywóz wymagane jest oświadczenie importera⁸.

Jak już wspomniano wcześniej, przepis art. 108a ustawy dotyczy wyłącznie dóbr kultury określonych w części A załącznika do rozporządzenia unijnego. Kategoria ta obejmuje: rzadkie kolekcje i okazy zoologiczne, botaniczne, mineralogiczne i anatomiczne oraz przedmioty o wartości paleontologicznej, dobra związane z historią, w tym historią nauki i techniki, historią wojskowości i historią społeczną, z życiem krajowych przywódców, myślicieli, naukowców i artystów oraz z ważnymi dla danego kraju wydarzeniami; przedmioty pochodzące z wykopalisk archeologicznych (w tym legalnych i nielegalnych) lub z odkryć archeologicznych na lądzie lub pod wodą; elementy zabytków artystycznych lub historycznych, lub stanowisk archeologicznych, które zostały rozczłonkowane; antyki mające ponad sto lat, takie jak inskrypcje, monety i grawerowane pieczęci; przedmioty o wartości etnograficznej; przedmioty o wartości artystycznej, takie jak: obrazy, malarstwo i rysunki wykonane wyłącznie ręcznie na dowolnym podłożu i przy użyciu dowolnych materiałów (z wyjątkiem wzorów przemysłowych i artykułów przemysłowych zdobionych ręcznie), oryginalne posągi i rzeźby z dowolnych materiałów, oryginalne ryciny, druki i litografie, oryginalne asamblaże i kompozycje z dowolnych materiałów, rzadkie manuskrypty i inkunabuły, stare książki, dokumenty i publikacje o szczególnym znacze-

⁷ Mówiąc o właściwym organie, zgodnie z treścią art. 2 ust. 5 rozporządzenia mamy na myśli organ publiczny wyznaczony przez państwo członkowskie do wydawania pozwoleń na przywóz.

⁸ Oświadczenie importera winno zawierać: deklarację podpisaną przez posiadacza towarów, stwierdzającą, że zostały one wywiezione z kraju, w którym powstały lub zostały odkryte, zgodnie z przepisami ustawowymi i wykonawczymi tego kraju obowiązującymi w czasie, w którym zostały one wywiezione z jego terytorium oraz zestandaryzowany dokument opisujący dane dobra kultury w sposób wystarczająco szczegółowy i umożliwiający ich identyfikację przez organy oraz przeprowadzenie analizy ryzyka i ukierunkowanych kontroli. Na zasadzie odstępstwa, deklaracja może zamiast tego stwierdzać, że dane dobra kultury zostały wywiezione zgodnie z przepisami ustawowymi i wykonawczymi ostatniego kraju, w którym znajdowały się przez okres dłuższy niż pięć lat w celach innych niż do użytku tymczasowego, tranzytu, powrotnego wywozu lub przeładunku, w następujących przypadkach: nie można wiarygodnie ustalić, w jakim kraju dobra kultury powstały lub zostały odkryte lub dobra kultury zostały wywiezione z kraju, w którym powstały lub zostały odkryte, przed dniem 24 kwietnia 1972 r.

niu (historycznym, artystycznym, naukowym, literackim itp.), pojedynczo lub w zbiorach, j) znaczki pocztowe, skarbowe i podobne znaczki, pojedynczo lub w zbiorach, archiwa, w tym fonograficzne, fotograficzne i kinematograficzne, artykuły meblarskie mające ponad sto lat i dawne instrumenty muzyczne, liturgiczne ikony i posągi (nawet wolnostojące).

Z powyższego wyliczenia wynika, że zbiór dóbr kultury jest dość obszerny, ale wiele przedmiotów pozostaje poza nim. W stosunku do kategorii, których przywóz nie wymaga pozwolenia na przywóz, osoby, które zamierzają przywieźć takie dobra na obszar celny Unii, powinny (w drodze oświadczenia) poświadczyć i przyjąć na siebie odpowiedzialność za ich legalny wywóz z państwa trzeciego. Mają także obowiązek przedstawić wystarczające informacje na temat tych dóbr kultury, umożliwiające ich identyfikację przez organy celne. W celu ułatwienia procedury oraz ze względu na pewność prawa, informacje na temat dóbr kultury powinny być przekazywane przy użyciu zestandaryzowanego dokumentu. Do opisu dóbr kultury zalecane jest stosowanie *Object ID standard*. Posiadacz dóbr powinien rejestrować te informacje w systemie elektronicznym, w celu ułatwienia identyfikacji przez organy celne, umożliwienia analizy ryzyka i ukie-
runkowanych kontroli, a także zapewnienia możliwości śledzenia dóbr kultury po ich wprowadzeniu na rynek wewnętrzny. Zgodnie z art. 8 ust 1 i 2 rozporządzenia, przechowywanie i wymiana informacji między organami państw członkowskich, w szczególności w odniesieniu do pozwoleń na przywóz i oświadczeń importerów, odbywa się za pomocą centralnego systemu elektronicznego, a w razie jego czasowej awarii, mogą być stosowane (czasowo) także inne sposoby gromadzenia i wymiany informacji (np. w formie papierowej). Dokładne zasady wdrożenia, funkcjonowania i utrzymywania systemu elektronicznego zostały zawarte w rozporządzeniu wykonawczym Komisji (UE) 2021/1079 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające szczegółowe zasady wykonania niektórych przepisów rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/880 w sprawie wprowadzania i przywozu dóbr kultury⁹. Jeżeli chodzi o sankcje mające zastosowanie w przypadku naruszeń rozporządzenia 2019/880 w sprawie wprowadzania i przywozu dóbr kultury, to kwestię tę pozostawiono do wyłącznej kompetencji państw członkowskich Unii. Muszą one jednak być „skuteczne, proporcjonalne i odstraszające” (art. 11 rozporządzenia).

Art. 108a ustawy jest właśnie wykonaniem wspomnianego rozporządzenia unijnego. Przepis ten chroni polskie i unijne terytorium przed wprowadzaniem określonych dóbr kultury, nielegalnie wyprawionych

⁹ Dz. U. UE. L. z 2021 r., Nr 234, poz. 67 z dnia 2 lipca 2021 r.

z państw niebędących członkiem Unii Europejskiej, a także przed tworzeniem się nielegalnego rynku dóbr kultury. Z drugiej strony – w sposób zamierzony lub też niezamierzony – chroni obszar krajów pozaunijnych przed bezprawnym wywozem z nich tych dóbr kultury, na które trzeba posiadać odpowiednie pozwolenie. Strona przedmiotowa omawianego przestępstwa będzie polegała na wprowadzaniu na terytorium Polski dóbr kultury, które wcześniej zostało wyprowadzone z terytorium państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej (państwo trzecie), a w którym dobro to powstało lub zostało odkryte, z naruszeniem przepisów ustawowych lub wykonawczych tego państwa (tzn. państwa, z którego dobro kultury zostało wyprowadzone). Omawiany przepis wyraźnie mówi o wyprowadzaniu dóbr z terytorium państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej. Oznacza to, że wyprowadzenie z terytorium Islandii, Norwegii lub Lichtensteinu dóbr kultury, z naruszeniem przepisów obowiązujących, w którymkolwiek z tych państw, także będzie przestępstwem z art. 108a ustawy. Wprawdzie wymienione trzy państwa należą do Europejskiego Obszaru Gospodarczego, ale nie są członkami Unii Europejskiej, a przepis art. 108a ust. 1 ustawy jednoznacznie wskazuje na państwa będące członkami Unii.

Warto zauważyć, że art. 108a ustawy używa pojęcia „dobro kultury”, zaś w dotychczasowych przepisach ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mowa jest o „zabytkach”. Ten ostatni termin oznacza nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1 ustawy). Porównując oba te terminy należy przyjąć, że pojęcie „dobra kultury” ma szerszy zakres i bez wątpienia obejmuje także zabytki w rozumieniu art. 3 pkt 1 ustawy. Wynika to chociażby z faktu, że w wielu krajach trzecich, szczególnie w tych pozaeuropejskich, na terenie których mają miejsce konflikty zbrojne, brak jest przepisów regulujących problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego, a tym samym ścisłego określenia co jest, a co nie jest zabytkiem lub dobrem kultury.

Użyte w art. 108a ust. 1 ustawy znamię czasownikowe „wprowadza” zostało wyjaśnione w art. 2 pkt 2 rozporządzenia i oznacza każde wprowadzenie na obszar celny Unii dóbr kultury, które podlegają dozorowi celnemu lub kontroli celnej na obszarze celnym Unii, zgodnie z rozporządzeniem (UE) nr 952/2013¹⁰. Synonimem terminu „wprowadzać” mo-

¹⁰ Chodzi o rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 9 października 2013 r. ustanawiające unijny Kodeks celny.

że być umieszczać, wnosić, wwozić, lokować. Do zaistnienia przestępstwa z art. 108 ust. 1 ustawy dojdzie już w momencie przekroczenia granicy państwowej Rzeczypospolitej Polskiej przez osobę posiadającą przy sobie dobro kultury, o którym mowa jest w części A załącznika do rozporządzenia Unii nr 2019/880. Rzecz jasna chodzi o wyprowadzone z terytorium państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej, z naruszeniem przepisów ustawowych lub wykonawczych obowiązujących w tym państwie. W praktyce, więc polskie organy celne będą zmuszone sięgnąć po przepisy państwa, z którego posiadacz dobra przybył do naszego kraju lub zadeklarował kraj pochodzenia wwożonego dobra. Niezbędne, zatem będzie skorzystanie z informacji zawartych w centralnym systemie elektronicznym, który powinien też zawierać (oprócz tekstów przepisów) dane o wydanych pozwoleniach i oświadczeniach dotyczących wyprowadzanych z konkretnego kraju trzeciego dóbr kultury. Jeżeli okaże się, że wprowadzający nie posiadają wymaganych dokumentów, a także w systemie brak jest informacji o ich wydaniu, to organy celne muszą takie dobro kultury zatrzymać i wszcząć odpowiednią procedurę celną (administracyjną). Pochodzenie dobra kultury może być dwojakie, tzn. mogło ono powstać lub zostać odkryte w kraju, z którego bezpośrednio je wyprowadzono albo zostało nabyte w kraju trzecim, ale innym niż kraj jego powstania lub nabycia (np. nabyte w Turcji, a faktycznie pochodzi z Iraku lub z Syrii). W takim przypadku wprowadzający powinien posiadać wymagane dokumenty z obu tych krajów, gdyż brak któregośkolwiek z nich może wypełniać znamiona art. 108a ust. 1 ustawy.

Przestępstwo z art. 108a ustawy można popełnić jedynie umyślnie, w obu odmianach umyślności. Jego sprawcą może być każda osoba, która w chwili czynu ukończyła 17 lat (przestępstwo powszechne). Ma ono charakter bezskutkowy (przestępstwo formalne). Jak już wspomniano wcześniej, omawiane przestępstwo zagrożone jest alternatywną sankcją: grzywną, karą ograniczenia wolności, karą pozbawienia wolności do lat dwóch. W art. 108 ust. 2 ustawy przewidziano typ uprzywilejowany nielegalnego wwozu dobra kultury, zagrożony jedynie grzywną. W uzasadnieniu projektu ustawy z dnia 15 kwietnia 2021 r. wskazano, że „typizacja przypadku mniejszej wagi jest uzasadniona faktem, że w przypadku nielegalnego wwozu dóbr kultury wartość przedmiotu zamachu (zarówno w znaczeniu materialnym jak i niematerialnym) jak i okoliczności popełnienia czynu decydujące o jego społecznej szkodliwości (np. rodzaj naruszonych przepisów w państwie wywozu) będą bardzo zróżnicowane. Uzasadnione jest, aby w sprawach drobnych kwalifikacja praw-

na czynu nie była ta sama, co w przypadku czynów o wysokim stopniu naganności”¹¹.

W art. 108a ust. 3 ustawy zawarta jest podstawa prawna do orzeczenia (fakultatywnie) wobec sprawcy występku środka karnego w postaci przepadku zakwestionowanego dobra kultury nawet w sytuacji, gdyby nie stanowił ono jego własności.

Omówiona ustawa z dnia 15 kwietnia 2021 r. rozszerzyła dotychczasowe kompetencje naczelnika urzędu celno-skarbowego o możliwość rozpoznawania, wykonywania i zwalczania przestępstw z art. 108a ustawy¹². Uprawnienia te zawarte są obecnie w art. 33 ust. 1 pkt 10 lit. h ustawy z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej¹³.

Warto podkreślić, że podobne do polskich rozwiązania obowiązują od 2016 r. we Francji. W art. L 111 – 12 Kodeksu dziedzictwa kulturowego (*Code du patrimoine*) uzależniają przywóz dóbr kultury z państwa będącego stroną Konwencji UNESCO z 1970 r. od przedstawienia dokumentu potwierdzającego legalność jego wywozu z kraju pochodzenia. W przeciwnym bowiem razie sprzedaż dobra kultury jest zabroniona, a kupno lub sprzedaż z naruszeniem tego zakazu jest przestępstwem. W niemieckiej ustawie o ochronie dóbr kultury (*Kulturgutschutzgesetz* – KGSG) przepisy o nielegalnym przywozie dóbr kultury do Republiki Federalnej Niemiec również obowiązują od 2016 r. Przywóz ten jest niezgodny z prawem, jeżeli przy wywozie dóbr kultury z innego państwa naruszono § 32 ust. 1 pkt 1 KGSG. Jeżeli sprawca wprowadził do Niemiec dobro kultury wiedząc, że zostało ono bezprawnie wywiezione z kraju pochodzenia, grozi mu kara pozbawienia wolności do lat pięciu lub kara grzywny (§ 83 pkt 4 KGSG)¹⁴.

Nowy przepis art. 108a ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi uzupełnienie dotychczasowych regulacji w zakresie ochrony polskiego i unijnego rynku przed wprowadzaniem dóbr kultury niewiadomego (nielegalnego) pochodzenia. Jego konstrukcja nie jest oparta na przepisach administracyjnych wspomnianej wyżej ustawy, lecz na regulacjach rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2019/880 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wprowadzania

¹¹ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o Krajowej Administracji Skarbowej. Druk sejmowy nr 1012, s. 1–2.

¹² Uczyniono to na mocy art. 2 ustawy z dnia 15 kwietnia 2021 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o Krajowej Administracji Skarbowej (Dz. U. z 2021 r., poz. 954).

¹³ Tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 422 z późn. zm.).

¹⁴ Uzasadnienie projektu..., s. 2.

i przywozu dóbr kultury. Dlatego do zdekodowania art. 108a ustawy niezbędne jest wcześniejsze zapoznanie się z tym drugim aktem prawnym. Pomimo tego mankamentu, jest to bez wątpienia przepis potrzebny w walce z coraz większym napływem do naszego kraju i na obszar Unii Europejskiej dóbr kultury z krajów trzecich bez zgody tamtejszych władz.

Literatura

1. Ginter A., Michalak A., Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz, Warszawa 2016.
2. Golat R., Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz, Kraków 2004.
3. Kotowski W., Kurzępa B., Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz. Warszawa 2008.
4. Kurzępa B., Nielegalne poszukiwanie zabytków, Prokuratura i Prawo 2011, nr 9.
5. Trzeciński M., Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawno-kryminalistyczna, Warszawa 2010.

Introduction of cultural goods into the Republic of Poland from a non-EU country

Abstract

This paper discusses the new penal provision or Article 108a in force as of 9 June 2021 that has been added to the Act of 23 July 2003 on the protection and guardianship of monuments. The provision penalises any behaviour that consists of the introduction into the Republic of Poland of cultural goods defined in Part A of the Annex to the Regulation of the European Parliament of the Council (EU) 2019/880 of 17 April 2019 on the introduction and the import of cultural goods. This paper presents both fundamental regulations included in the Regulation, and elements of the penal provision concerned.

Key words

Offences, heritage assets, cultural goods, customs bodies, internal security.

Grzegorz Ociecek¹, Adam Zbieranek²

Działalność Wyższego Sądu Antykorupcyjnego na Ukrainie. Wybrane zagadnienia

Streszczenie

W publikacji prezentowane są zagadnienia związane z ustanowieniem i funkcjonowaniem Wyższego Sądu Antykorupcyjnego na Ukrainie. Autorzy opisują zmiany w ukraińskim systemie prawnym w podejściu do korupcji, które po „Rewolucji Godności” doprowadziły do ustanowienia nowych instytucji państwowych zwalczających to jakże groźne zjawisko. W artykule znalazły się nie tylko odwołania do aktów prawa międzynarodowego odnoszącego się do zagadnienia korupcji, ale również funkcjonowania organizacji i instytucji międzynarodowych odpowiedzialnych za zwalczanie tego rodzaju przestępczości. Analizie poddane zostały również przepisy szeregu aktów prawnych Ukrainy regulujących działalność sądownictwa oraz innych organów państwowych w aspekcie działalności antykorupcyjnej. W publikacji znajdują się także wyniki prowadzonych badań opinii publicznej na Ukrainie, które odnoszą się do poruszanej

¹ dr Grzegorz Ociecek, Prokurator Prokuratury Krajowej w stanie spoczynku, Doradca Prokuratora Krajowego, adiunkt UKSW, stały recenzent miesięcznika Prokuratura i Prawo, członek Rady Naukowej IWS, WPP oraz OSA. Członek Polskiej Platformy Bezpieczeństwa Wewnętrznego, tworzącej zaawansowane, zintegrowane narzędzia technologiczne, wspomagające działania organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości. Uczestnik oraz współorganizator międzynarodowych konferencji poświęconych m.in. zwalczaniu przestępczości zorganizowanej oraz terroryzmu. Uczestnik programu *International Visitor Leadership*, organizowanego przez Departament Stanu USA w zakresie zwalczania przestępczości i terroryzmu. Autor publikacji w zakresie przestępczości zorganizowanej oraz świadków koronnych. ORCID 0000-0002-2785-4677.

² Adam Zbieranek, Dyrektor Biura Prokuratora Krajowego, Członek Rady Programowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, Członek Kolegium Redakcyjnego Prokuratury i Prawa. Autor publikacji z zakresu opiniowania psychologicznego w sprawach karnych, analizy zeznań świadków, a także działalności Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Uczestnik międzynarodowych konferencji z zakresu prawa i psychologii, a także staży w polskim przedstawicielstwie Eurojust w Hadze oraz organach wymiaru sprawiedliwości w Republice Federalnej Niemiec. Absolwent studiów podyplomowych *Global Affairs and Diplomacy*, prowadzonych w *Centre for Security and Intelligence Studies* w *The University of Buckingham* oraz Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. ORCID 0000-0002-7352-5823.

w niej tematyce, dane statystyczne oraz przykłady prowadzonych przed Wyższym Sądem Antykorupcyjnym postępowań karnych.

Słowa kluczowe

Sąd, Korupcja, Wyższy Sąd Antykorupcyjny na Ukrainie.

1. Wstęp

Korupcja jako jeden z przejawów patologii społecznej w sposób wyjątkowo negatywny zaburza prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa oraz działa destabilizująco na wszystkie sektory życia publicznego. Zjawisko korupcji, które ma podłoże zarówno kulturowe jak i ekonomiczne, pojawiło się już podczas kształtowania pierwszych struktur władzy³. Zapobieganie i zwalczanie korupcji należy do najważniejszych i najtrudniejszych zadań poszczególnych państw, a z uwagi na transgraniczny wymiar tego zjawiska, pozostaje także w zainteresowaniu organizacji międzynarodowych.

Jednym z państw, które w ciągu ostatniej dekady znacząco zmieniły swoje podejście do zjawiska korupcji jest Ukraina. Po mającej miejsce na przełomie 2013 i 2014 roku Rewolucji Godności, na skutek zmiany nastawienia społeczeństwa i polityków Ukrainy⁴ do tej problematyki, a także dzięki pomocy finansowej Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Unii Europejskiej⁵ i USA⁶, przeprowadzono szereg reform o charakterze społeczno-ekonomicznym. Do oczekiwanych zmian doszło również w wymiarze sprawiedliwości, który wielokrotnie poddawany był krytyce z uwagi na występującą również tam korupcję⁷. Ówczesny Prezydent

³ Z. Bielecki, Fenomen korupcji – diagnoza, Przegląd Policyjny, nr 2, Szczepiło 2002, s. 45. Korupcja na przestrzeni wieków, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Warszawa 2012, s. 5–95.

⁴ Ustawa o oczyszczaniu władzy. Informacja Rady Najwyższej (VVR). 2014, nr 44, s. 2041, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text> (dostęp w dniu 31 sierpnia 2021 r.).

⁵ P. Kościński, D. Szełigowski, Problem korupcji na Ukrainie. Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. nr 3 (1445), z dnia 13 stycznia 2017 r., PISM, https://pism.pl/publikacje/Problem_korupcji_na_Ukrainie (dostęp w dniu 31 sierpnia 2021 r.).

⁶ USAID Annual Report 2019, <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/report.pdf> (dostęp w dniu 31 sierpnia 2021 r.).

⁷ T. A. Olszański, Ukraińska ustawa lustracyjna. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 1 października 2014 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-10-01/ukrainska-ustawa-lustracyjna> (dostęp w dniu 31 sierpnia 2021 r.).

Ukrainy P. Poroszenko w dniu 20 maja 2014 r. dekretem nr 276/2015 zatwierdził „Strategię reformy sądownictwa, wymiaru sprawiedliwości i powiązanych instytucji prawnych na lata 2015–2020”⁸. W dokumencie tym została przeprowadzona analiza istniejącego wówczas stanu sprawiedliwości na Ukrainie oraz wytoczone zostały kierunki i etapy reform. Wśród pożądanych efektów reformy wymiaru sprawiedliwości wymieniono m.in.: zwiększenie przejrzystości w pracy sędziów oraz zwiększenie (*de facto* wprowadzenie) ich odpowiedzialności karnej, a także poprawę efektywności sądów oraz organów ścigania w walce z korupcją (pkt 4). Reforma wymiaru sprawiedliwości, zgodnie z założeniami strategii, miała przebiegać dwuetapowo: wprowadzenie niezbędnych zmian ustawodawczych, których celem będzie przywrócenie zaufania społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości, a następnie wprowadzenie zmian systemowych w celu kompleksowego uregulowania działalności instytucji państwowych, odpowiedzialnych za przestrzeganie i egzekwowanie prawa.

Wśród przeprowadzonych ustaw, które wywarły wpływ na politykę antykorupcyjną Ukrainy wymienić należy wprowadzające do ukraińskiego porządku prawnego akty prawne kształtujące Wyższy Sąd Antykorupcyjny⁹, Specjalną Prokuraturę Antykorupcyjną¹⁰, Narodowe Biuro Antykorupcyjne Ukrainy¹¹, Narodową Agencję Ukrainy ds. Wykrywania, Śledzenia i Zarządzania Aktywami Pochodzącymi z Korupcji i innych Przepływów¹² oraz Narodową Agencję Zwalczania Korupcji¹³.

Wyższy Sąd Antykorupcyjny Ukrainy, jest kolejnym po Chorwacji, Słowacji oraz Bułgarii¹⁴ specjalnym sądem antykorupcyjnym na arenie

⁸ Strategia reformy sądownictwa, wymiaru sprawiedliwości i powiązanych instytucji prawnych Ukrainy na lata 2015–2020; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/231/2021#n10> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.).

⁹ Ustawa o Wyższym Sądzie Antykorupcyjnym. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2018, nr 24, s. 2012; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.).

¹⁰ Ustawa o Prokuraturze. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2015, nr 2–3, s. 12; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.).

¹¹ Ustawa o Narodowym Biurze Antykorupcyjnym Ukrainy Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2014, nr 47, s. 2051; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1698-18#Text> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.).

¹² Ustawa o Narodowej Agencji Ukrainy ds. Wykrywania, Śledzenia i Zarządzania Aktywami Pochodzącymi z Korupcji i Innych Przepływów. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2016, nr 1, s. 2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.).

¹³ Ustawa o zapobieganiu korupcji. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2014, nr 49, s. 2056, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.).

¹⁴ M. C. Stephenson, S. A. Schutte, Specialised anti-corruption courts: A comparative mapping. U4 Issue, December 2016 No 7. U4 Anti-Corruption Resource Centre,

europejskiej. Wiele w zakresie przywracania zaufania do wymiaru sprawiedliwości na Ukrainie będzie zależało od skuteczności jego działania. Zauważyć przy tym należy, szczególne zainteresowanie w zakresie działalności sądu Prezydenta Ukrainy W. Zeleńskiego, który w zatwierdzonej 11 czerwca 2021 r. dekretem nr 231/2021 Strategii rozwoju wymiaru sprawiedliwości i wymiaru sprawiedliwości konstytucyjnej na lata 2021–2023, zwrócił uwagę na konieczność wprowadzenia zmian legislacyjnych ustawodawstwa w celu zapewnienia narzędzi reagowania na niewłaściwe zachowanie uczestników postępowania sądowego, co prowadzi do opóźnień w rozpatrywaniu spraw w Wyższym Sądzie Antykorupcyjnym i innych organach sądowych¹⁵.

2. Międzynarodowe uregulowania prawne z zakresu zapobiegania oraz zwalczania korupcji

Globalny zasięg korupcji i walka z jej skutkami doprowadziły do wypracowania w przestrzeni międzynarodowej szeregu aktów prawnych, które w znacznej mierze ułatwiły podejmowanie działań związanych z przeciwdziałaniem korupcji oraz jej eliminacją. Ogólnoświatowe zainteresowanie transparentnością w działalności publicznej, potrzeba zapewnienia stabilizacji oraz bezpieczeństwa społeczeństwom oraz świadomość negatywnego oddziaływania korupcji na funkcjonowanie gospodarek rynkowych, czy też wreszcie ustrojów politycznych państw, doprowadziły do powstania wielu unormowań w przepisach prawa międzynarodowego. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć:

- Konwencję o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich, sporządzoną w Brukseli dnia 26 lipca 1995 r., Protokół do Konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich z dnia 26 lipca 1995 r., sporządzony w Dublinie dnia 27 września 1996 r., Protokół w sprawie interpretacji w trybie orzeczenia wstępnego przez Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich Konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich z dnia 26 lipca 1995 r., sporządzony w Brukseli dnia 29 listopada 1996 r., oraz Drugi

s. 8, <https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-a-comparative-mapping> (dostęp: 30 sierpnia 2021 r.).

¹⁵ Strategii rozwoju wymiaru sprawiedliwości i wymiaru sprawiedliwości konstytucyjnej na lata 2021–2023, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015?lang=en#Text> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.).

- Protokół do Konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich sporządzony w Brukseli dnia 19 czerwca 1997 r.¹⁶;
- Rezolucję Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 51/191 z dnia 12 grudnia 1996 r. zatytułowaną „Działanie przeciw korupcji”¹⁷;
 - Konwencję z dnia 25 czerwca 1997 r. sporządzoną na podstawie artykułu K.3 ust 2 lit. c Traktatu o Unii Europejskiej w sprawie zwalczania korupcji urzędników Wspólnot Europejskich i urzędników państw członkowskich Unii Europejskiej¹⁸;
 - Prawnokarną Konwencję o Korupcji z dnia 27 stycznia 1999 r.¹⁹;
 - Cywilnoprawną Konwencję o Korupcji z dnia 4 listopada 1999 r.²⁰;
 - Konwencję Narodów Zjednoczonych Przeciwko Korupcji, która przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 31 października 2003 r.²¹;
 - Konwencję Rady Europy o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa oraz o finansowaniu terroryzmu z dnia 16 maja 2005 r.²²;
 - Decyzję Ramowa Rady Unii Europejskiej 2003/568/WSiSW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie zwalczania korupcji w sektorze prywatnym²³.

Znaczącą instytucją, która w ramach struktur Unii Europejskiej prowadzi działalność związaną ze zwalczaniem korupcji jest Europejskie Biuro do spraw Zwalczania Nadużyć Finansowych²⁴ (OLAF), które zastąpiło wcześniej istniejący Zespół do spraw Koordynacji Zwalczania Oszustw (UNCLAF). Podkreślić należy, iż OLAF w zakresie prowadzonej przez siebie działalności posiada znaczną niezależność. Jest on bowiem bezpośrednio podległy Przewodniczącemu Parlamentu Europejskiego. W zakresie swojej działalności prowadzi on dwa rodzaje tzw. dochodzeń administracyjnych: a) zewnętrzne, prowadzone zarówno w państwach członkowskich Unii Europejskiej, jak również państwach spoza Unii, które wydatkują środki z budżetu Unii; b) wewnętrzne, prowadzone są w insty-

¹⁶ Dz. U. z 2009 r., Nr 208, poz. 1603.

¹⁷ <https://undocs.org/en/A/RES/51/59> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.).

¹⁸ Dz. U. UE. C z 1997 r., Nr 195, poz. 2.

¹⁹ Dz. U. z 2005 r., Nr 29, poz. 249.

²⁰ Dz. U. 244, poz. 2443, zob. także: M. Szulik, Analiza unijnych rozwiązań legislacyjnych w zakresie prawa antykorupcyjnego, (w:) J. Kosiński, K. Krak (red.), Korupcja i antykorupcja – wybrane zagadnienia, Szczytno 2011, s. 40 i n.

²¹ Dz. U. z 2007 r., Nr 84 poz. 563.

²² Dz. U. z 2008 r., Nr 165.1028.

²³ Dz. U. UE. L. z 2003 r., Nr 192, poz. 54.

²⁴ Dz. U. UE L 136, 31/05/1999 P. 0020–0022.

tucjach, organach jak również urzędach wspólnoty Unii²⁵. Do innych instytucji Unii Europejskich, które zaangażowane są w zwalczanie przestępczości korupcyjnej zaliczyć należy także Prokuraturę Europejską, Eurojust oraz Europol.

Wskazane powyżej poszczególne akty prawa międzynarodowego, a także działalność instytucji europejskich, choć odnoszą się do problematyki korupcji w różnym zakresie, to ich łączna analiza świadczy o zamiarze podejścia do omawianego zagadnienia w sposób kompleksowy.

Dla przykładu wskazać należy, iż Konwencja Narodów Zjednoczonych Przeciwno Korupcji z dnia 31 października 2003 r. w art. 6 obliguje strony Konwencji do zapewnienia, w ramach swoich porządków prawnych, funkcjonowania organu lub organów, które będą zapobiegać korupcji poprzez: a) wdrażanie założeń polityki określonej w art. 5 Konwencji (Polityka i praktyki zapobiegające korupcji) odpowiednio, nadzór oraz koordynację wdrażania tych założeń; b) podnoszenie i rozpowszechnianie wiedzy na temat zapobiegania korupcji. Tymczasem stosownie do zapisów Prawnokarnej Konwencji o Korupcji z dnia 27 stycznia 1999 r., na Państwa Strony został nałożony obowiązek do przeprowadzenia odpowiednich prac legislacyjnych penalizujących zachowania korupcyjne, w tym przekupstwa biernego i czynnego funkcjonariuszy publicznych, prania pieniędzy pochodzących z przestępstw korupcyjnych, przestępstw powoływania się na wpływy czy też przekupstw w sektorze prywatnym. W innym akcie prawa międzynarodowego, tj. Cywilnoprawnej Konwencji o Korupcji z dnia 4 listopada 1999 r., położono nacisk na wprowadzenie mechanizmów prawych umożliwiających skuteczne dochodzenie odpowiedzialności za poniesione szkody w wyniku aktów korupcji.

Powyższe uregulowania stały się wzorcem prawodawstwa ukraińskiego w zakresie zwalczania korupcji. O kompleksowym modelu i całościowym podejściu do sprawy przeciwdziałania korupcji świadczą wprowadzone na Ukrainie ustawy tworzące służby odpowiedzialne za ściganie korupcji, wyspecjalizowaną Prokuraturę, sąd antykorupcyjny oraz instytucję odpowiedzialną za wykrywanie, ustalanie i przejmowanie majątku pochodzącego z działalności przestępczej.

Omawiając kwestie związane z działalnością antykorupcyjną, nie sposób nie wspomnieć także o roli organizacji międzynarodowych, które swoją działalnością przyczyniają się do zmian w kształtowaniu polityki antykorupcyjnej poszczególnych państw. Jednym z najbardziej znaczących przykładów pomocy udzielonej Ukrainie, w kontekście działalności

²⁵ M. Szulik, *Analiza...*, *op. cit.*, s. 50–51.

organizacji międzynarodowych, są trwające od roku 2014 programy Międzynarodowego Funduszu Walutowego, których wartość wynosi ponad 20 000 000 000 USD²⁶. Do najważniejszych organizacji tego typu zaliczyć można także Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, która w 1994 r. przyjęła rekomendację dotyczącą działań zmierzających do przeciwdziałania korupcji w zakresie międzynarodowego obrotu gospodarczego²⁷. Była to wyjątkowo cenna inicjatywa, tym bardziej, iż wspomniana rekomendacja zawierała także zalecenia w zakresie zwalczania korupcji wśród urzędników publicznych²⁸.

3. Uwarunkowania polityki antykorupcyjnej na Ukrainie

Słuszną wydaje się teza, iż w Europie największy problem związany z korupcją dotyka kraje postkomunistyczne. Związane jest to m.in. z rozbudowywanym przez lata i bardzo podatnym na korupcję systemem urzędniczym oraz uwarunkowaniami społeczno-politycznymi. Wśród państw, które oprócz Polski borykają się ze zjawiskiem korupcji z podobnym kontekstem historycznym wymienić można m.in. Rumunię, Mołdawię, Serbię czy wreszcie Ukrainę²⁹.

Okres przemian społeczno-gospodarczych na terenie Ukrainy, jak również presja ze strony wspomnianych organizacji o charakterze mię-

²⁶ Zob. R. Sadowski, Nowy program pomocy MFW dla Ukrainy. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 12 lutego 2015 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-12/nowy-program-pomocy-mfw-dla-ukrainy> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.); S. Matuszak, Nowy program pomocy MFW dla Ukrainy. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 19 grudnia 2018 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-12-19/nowy-program-pomocy-mfw-dla-ukrainy> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.); International Monetary Fund, Ex-post evaluation of exceptional access under the 2015 extended arrangement press release and Staff report.VI2021.IMFCountry ReportNo.20/204, <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2020/06/16/Ukraine-Ex-Post-Evaluation-of-Exceptional-Access-Under-the-2015-Extended-Arrangement-Press-49518> (dostęp w dniu 1 września 2021 r.).

²⁷ Recommendation of the Council on Bribery in International Business Transaction, adopted by the Council at its 829 Session on 27 May 1994, C(94)75/FINAL, <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/1952622.pdf> (dostęp w dniu 17 sierpnia 2021 r.).

²⁸ Ł. Dąbrowski, Przestępczość korupcyjna w świetle prawa międzynarodowego, *op. cit.*, s. 21. Szerzej na temat poszczególnych modeli i przykładów państw: Zinstytucjonalizowana działalność antykorupcyjna na świecie. Centralne Biuro Antykorupcyjne, Warszawa 2011, s. 19–238.

²⁹ I. Czerniec (red.), Przegląd antykorupcyjny, Czasopismo Centralnego Biura Antykorupcyjnego. Instytucje antykorupcyjne w Europie Środkowo-Wschodniej, Warszawa 2016, nr 1(6), s. 5.

dzynarodowym wymusił na władzach tego kraju, poszukiwanie metod związanych ze zwalczaniem przestępczości w tym przede wszystkim przestępczości o charakterze korupcyjnej³⁰. Podobnie jak we wszystkich państwach byłego bloku wschodniego w okresie transformacji gospodarczej, tak i na terenie Ukrainy korupcja stała się patologicznym zjawiskiem prowadzącym do całkowitej dezorganizacji porządku prawnego. Według przeważającej części autorów eliminacja korupcji po jej uformowaniu w danej dziedzinie życia staje się niezwykle trudna³¹. Znacznie łatwiej podejmować można kroki natury prewencyjnej w początkowym okresie jej formowania. Maksymalizacja zjawiska korupcji może doprowadzić w konsekwencji do znacznej destabilizacji sytuacji wewnętrznej danego kraju, a co za tym idzie, profesjonalizacji tego typu przestępczości³².

Biorąc pod uwagę sytuację gospodarczo-polityczną, w której znalazła się Ukraina, władze tego kraju podjęły działania mające na celu ograniczenie zjawiska korupcji, a poprzez to poprawę wizerunku na arenie międzynarodowej. W tym celu, w wyniku zmiany ustawodawstwa powołano do życia instytucje państwowe, które w zakresie swojej kompetencji mają na celu walkę z patologiami społecznymi w tym głównie z korupcją³³. W wyniku przeprowadzonych badań opinii publicznej, respondentom zadano pytanie co ich zdaniem wpływa na rozpowszechnianie się zjawiska na terenie Ukrainy. Uczestniczący w badaniach udzielili następujących odpowiedzi:

- brak adekwatnej kary za korupcję (80,1%);
- nieuczciwość polityków i urzędników państwowych (58,1%);
- przyzwyczajenie obywateli do zjawiska korupcji jako sposobu na rozwiązywanie spraw urzędowych i problemów życia codziennego (39,6%);

³⁰ M. Jaroszewicz, P. Żochowski, Walka z korupcją na Ukrainie – początek długiego marszu. Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 7 maja 2015 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-05-07/walka-z-korupcja-na-ukrainie-poczatek-dlugiego-marszu> (dostęp w dniu 26 sierpnia 2021 r.).

³¹ W. Konończuk, T. Iwański, T. Olszański, P. Żochowski, Wyboista droga. Trudny proces ukraińskich reform. Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 30 listopada 2015 r., https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_192.pdf (dostęp w dniu 26 sierpnia 2021 r.).

³² B. Hołyst, Uwagi Kryminologiczne na temat korupcji, Międzynarodowa Konferencja Antykorupcyjna (Warszawa, 9 grudnia 2010 r.) Materiały pokonferencyjne, Warszawa 2011, s. 12–17.

³³ Szerzej na ten temat: G. Ociecek, Zwalczanie przestępczości korupcyjnej na Ukrainie – analiza organów ochrony oraz wybrane case study (część I), *Prawo w Działaniu* 2020, nr 41, s. 209–228; G. Ociecek, Zwalczanie przestępczości korupcyjnej na Ukrainie – analiza konstrukcji procedury oraz wybrane organy antykorupcyjne (część II), *Prawo w Działaniu* 2020, nr 41, s. 209–228.

- brak przejrzystych procedur i zasad funkcjonowania instytucji państwowych (31,7%);
- niski poziom świadomości społecznej co do istniejących procedur i zasad funkcjonowania instytucji państwowych (23,9%);
- brak wiary w reformy Ukrainy (95%)³⁴.

Potrzeba utworzenia sądu antykorupcyjnego była również ważnym elementem układów kredytowych między Ukrainą, a Międzynarodowym Funduszem Walutowym (MFW) i Unią Europejską (UE). Układy te przewidywały przekazywanie środków pomocowych dla zdewastowanej rewolucją i wojną Ukrainy w zamian za implementację reform zgodnie z rekomendacjami kredytodawców. Stworzenie sądu antykorupcyjnego, obok reformy polityki socjalnej i gruntownych zmian w sektorze energetycznym, stało się warunkiem wypłaty kolejnych transz pomocy³⁵. Dodatkowym czynnikiem związanym z koniecznością reformy ukraińskiego systemu sądowniczego był wyjątkowo niski wskaźnik zaufania obywateli do sądów, który kształtował się na poziomie zaledwie kilku procent. Wśród głównych okoliczności związanych z problemami sądownictwa, na które zwracali uwagę obywatele były:

- brak niezawisłości sędziów;
- korupcja;
- brak przejrzystych zasad przy powoływaniu sędziów;
- naruszanie etyki sędziowskiej³⁶.

Sytuacja związana z występującym na Ukrainie zjawiskiem korupcji znalazła odzwierciedlenie w opracowywanym corocznie Indeksie Percepcji Korupcji (*Corruption Perception Index*) obejmującym 180 państw. Ukraina w pochodzącym z 2020 r. zestawieniu znalazła się na 117 miejscu.

³⁴ Raport z działalności Narodowego Biura Antykorupcyjnego Ukrainy z II półrocze 2019 r. <https://nabu.gov.ua/en/report/report-second-half-2019> (dostęp w dniu 26 sierpnia 2021 r.).

³⁵ https://dt.ua/UKRAINE/v-ukrayini-rozpochinaye-robotu-vischii-antikorupciyniy-sud-322609_.html; <https://hromadske.ua/posts/golovoyu-antikorupciynogo-sudu-obrali-suddyutanasevich>; <https://hromadske.ua/posts/zastupnikom-golovi-antikorupciynogo-sudu-stav-yevgen-kruk>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2620852-rada-mizna-rodni-ekspertiv-zaversila-vidbir-kandidativ-v-antikorupciyniy-sud.html> (dostęp w dniu 18 sierpnia 2021 r.).

³⁶ Zob. K. Trykhlіb, Reforma sądownictwa na Ukrainie: nowy Sąd Najwyższy, Przegląd Konstytucyjny 2019, nr 2, s. 93.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Transparency International.

W poniższej tabeli zaprezentowano podział organów ścigania na terenie Ukrainy, w zakresie dotyczącym m.in. możliwości ścigania przestępstw o charakterze korupcyjnym³⁷.

Tabela nr 1. Podział kompetencji organów ścigania Ukrainy w zakresie m.in. zwalczania przestępczości o charakterze korupcyjnym.

Organ ścigania	Kompetencje	Osoby, które mogą być ścigane	Rodzaj przestępstw
Państwo we Biuro Śledcze	Dochodzenia przedprocesowe i działania operacyjne	– wysoko postawieni urzędnicy oraz urzędnicy; – sędziowie; – funkcjonariusze organów ścigania; – pracownicy NABU, SAPO; – osoby, które popełniły przestępstwa wojenne.	Przestępstwa przewidziane w Kodeksie karnym, z wyjątkiem artykułów, które należą do wyłącznej kompetencji NABU
Narodowe Biuro Antykorupcyjne Ukrainy	Dochodzenia przedprocesowe i działania operacyjne	– wysoko postawieni urzędnicy; – sędziowie; – kierownictwo organów ścigania na poziomie lokalnym oraz krajowym; – inni urzędnicy, jeżeli przestępstwo spowodowało straty na szkodę państwa przekraczające sumę nieopodatkowanych minimalnych dochodów obywatela 500 razy.	Artykuły Kodeksu Karnego o przestępstwach korupcyjnych

³⁷ *Ibidem.*

Organ ścigania	Kompetencje	Osoby, które mogą być ścigane	Rodzaj przestępstw
Służba Bezpieczeństwa Ukrainy	Dochodzenia przedprocesowe i działania operacyjne	Obywatele Ukrainy, obcokrajowcy, bezpaństwowcy	Zbrodnie przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodu oraz zbrodnie przeciwko pokojowi, bezpieczeństwu ludzkości i ładowi międzynarodowemu.
Państwo wa Służba Fiskalna Ukrainy	Dochodzenia przedprocesowe i działania operacyjne	Obywatele Ukrainy, obcokrajowcy, bezpaństwowcy	Wybrane przestępstwa z obszaru działalności gospodarczej (np. unikanie płacenia podatków, fałszywa działalność gospodarcza)
Policja Krajowa	Dochodzenia przedprocesowe i działania operacyjne	Obywatele Ukrainy, obcokrajowcy, bezpaństwowcy	Przestępstwa przewidziane w Kodeksie Karnym Ukrainy, które nie podlegają Państwowemu Biuru Śledczemu, Narodowemu Biuru Antykorupcyjnemu Ukrainy, Służbie Bezpieczeństwa Ukrainy oraz Państwowej Służbie Fiskalnej Ukrainy
Organy Prokuratury	Dochodzenia przedprocesowe	Od 20.11.2017 r. Prokuratura jest pozbawiona prawa do wszczęcia dochodzenia w sprawie nowego postępowania karnego. W ciągu dwóch lat musi zakończyć dochodzenia w sprawie postępowań karnych wszczętych przed tą datą	
	Wytoczne proceduralne (nadzór na etapie dochodzenia przedprocesowego) oraz ściganie przestępstw	Nadzorowanie wszystkich postępowań karnych będących przedmiotem dochodzenia w wyżej wymienionych służbach, a następnie oskarżanie sprawców w sądzie	

Źródło: Dane własne uzyskane z Państwowego Biura Śledczego Ukrainy (DBR).

4. Organizacja i kompetencje Wyższego Sądu Antykorupcyjnego

Obowiązujący na Ukrainie wymiar sprawiedliwości sprawują: sądy rejonowe, sądy apelacyjne oraz Sąd Najwyższy. Został on ukształtowany na zasadach terytorialności, specjalizacji i instancyjności. Konstytucja Ukrainy³⁸ w art. 125, a także ustawa o sądownictwie i statusie sędziego w art. 17 przewidują utworzenie wyższych sądów wyspecjalizowanych, właściwych do rozpatrywania poszczególnych kategorii spraw. Do wyższych sądów, stosowanie do art. 31 przywołanej ustawy, do wyspecjalizowanych należą Wyższy Sąd Antykorupcyjny oraz Wyższy Sąd do spraw Własności Intelktualnej zwany również „sądem patentowym”. Przyjęta w dniu 7 czerwca 2018 r. ustawa o Wyższym Sądzie Antykorupcyjnym (*Вищий антикорупційний суд*, dalej zwany jako WAKS) stanowi, iż podstawą funkcjonowania tego sądu są również: Konstytucja Ukrainy, ustawa o sądownictwie i statusie sędziów z dnia 2 czerwca 2016 r.³⁹ oraz ratyfikowane przez Ukrainę umowy międzynarodowe.

Wyższy Sąd Antykorupcyjny sprawuje wymiar sprawiedliwości zarówno jako sąd pierwszej instancji (obecnie wykonujących czynności jest 27 sędziów) oraz jako sąd odwoławczy (obecnie wykonujących czynności jest 11 sędziów). Od zapadłych prawomocnych orzeczeń przysługuje kasacja do Kasacyjnego Sądu Karnego w Sądzie Najwyższym. Do głównych zadań Wyższego Sądu Antykorupcyjnego należy:

- sprawowanie wymiaru sprawiedliwości na poziomie sądu pierwszej i apelacyjnej instancji zgodnie z zasadami i procedurami sądowymi określonymi w ustawach, w celu ochrony osoby, społeczeństwa i państwa przed przestępczością korupcyjną i pozostającą w związku z korupcją,
- sprawowanie kontroli sądowej nad postępowaniami przygotowawczymi dotyczącymi tego rodzaju przestępstw, w szczególności w zakresie zapewnienia realizacji praw, wolności i interesów uczestników postępowania karnego,
- orzekanie w sprawie legalności pochodzenia aktywów oraz ich konfiskaty na rzecz państwa w przypadkach określonych w ustawach,
- prowadzenie statystyki i analizy orzecznictwa w zakresie postępowań karnych dotyczących przestępstw korupcyjnych (art. 4 WAKS).

³⁸ Konstytucja Ukrainy. Informacja Rady Najwyższej (VVR). 1996, No30, poz. 141, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (dostęp w dniu 2 września 2021 r.).

³⁹ Ustawa o sądownictwie i statusie sędziów z 2 czerwca 2016 roku. Informacja Rady Najwyższej (VVR) z 2016 roku, nr 31, poz. 545, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (dostęp w dniu 2 września 2021 r.).

Wymagania dotyczące objęcia urzędu sędziego określone są co do zasady w art. 127 Konstytucji Ukrainy, zgodnie z którym o urząd sędziego może ubiegać się obywatel Ukrainy w wieku od trzydziestu do sześćdziesięciu pięciu lat, który posiada wyższe wykształcenie prawnicze i co najmniej pięcioletnie doświadczenie zawodowe w dziedzinie prawa, jest kompetentny, uczciwy i posługuje się językiem państwowym. Powyższe uregulowanie zawiera również ustawa o sądownictwie i statusie sędziów, która określa dodatkowe wymagania do ubiegania się o urząd sędziego Ukrainy. Ustawa wymaga od kandydata m.in. również pełnej zdolności do czynności prawnych, stanu zdrowia, który umożliwia sprawowanie wymiaru sprawiedliwości czy też niekaralności. Ponadto nie może ubiegać się o urząd sędziego osoba, która została wcześniej zwolniona ze stanowiska sędziego za popełnienie istotnego przewinienia dyscyplinarnego, rażącego lub systematycznego zaniedbywania obowiązków niezgodnych ze statusem sędziego, albo została wcześniej odwołana ze stanowiska sędziego na podstawie wyników oceny kwalifikacyjnej. Przewidziana procedura wyboru i powołania sędziego, stosowanie do art. 70 cyt. ustawy jest wieloetapowa i pozostaje w kompetencji Wysokiej Komisji Kwalifikacyjnej Sędziów Ukrainy, która w końcowej jej fazie przekazuje swoje zalecenia w odniesieniu do osoby kandydata na urząd sędziego do Wysokiej Rady Sądownictwa⁴⁰. Następnie Rada podejmuje decyzję co do wystąpienia do Prezydenta Ukrainy o wydanie dekretu w sprawie powołania kandydata na urząd sędziego. Niezwykle istotne jest, że prawo może przewidywać dodatkowe wymagania dotyczące powołania sędziego. Przykładem takiego uregulowania są dodatkowe wymagania określone ustawą o Wyższym Sądzie Antykorupcyjnym.

Na stanowisko sędziego Wyższego Sądu Antykorupcyjnego przeprowadzany jest konkurs, a o urząd sędziego może się ubiegać obywatel Ukrainy, jeżeli spełnia wymagania dla kandydatów na stanowisko sędziego przewidziane w ustawie „O sądownictwie i statusie sędziów”, a ponadto posiada wiedzę i umiejętności praktyczne niezbędne do sprawowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach związanych z korupcją i spełnia jeden z dodatkowych wymogów:

⁴⁰ Ustawa o Wysokiej Radzie Sprawiedliwości. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2017, nr 7–8, s. 50, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798–19#n433>. Do kompetencji WRS należy m.in. złożenie wniosku o powołanie sędziego na stanowisko, wyrażanie zgody na zatrzymanie sędziego albo aresztowanie, orzekanie o czasowym zawieszeniu sędziego w czynnościach wymiaru sprawiedliwości, powoływanie i odwoływanie członków Wysokiej Komisji Kwalifikacyjnej Sędziów Ukrainy.

- 1) posiada doświadczenie zawodowe w pracy sędziowskiej przez co najmniej 5 lat,
- 2) posiada stopień naukowy w dziedzinie prawa oraz doświadczenie w dziedzinie prawa od co najmniej 7 lat,
- 3) posiada doświadczenie w działalności zawodowej adwokata, w tym od co najmniej 7 lat w zakresie reprezentowania stron w postępowaniu sądowym w sprawach karnych,
- 4) posiada łącznie co najmniej 7 lat doświadczenie w pracy zawodowej z pkt 1–3 (art. 7 ust.2 WAKS).

Ustawa o Wyższym Sądzie Antykorupcyjnym precyzuje również negatywne przesłanki, których zaistnienie uniemożliwia powołanie na urząd sędziego. Na sędziego nie mogą zostać powołane m.in. osoby, które:

- w ciągu ostatnich pięciu lat wchodziły w skład organów kierowniczych partii politycznej bądź pozostawały w stosunku pracy lub innych stosunkach umownych z partią polityczną;
- zostały zarejestrowane w Zintegrowanym Rejestrze Sprawców Przepływów Korupcyjnych lub Związanych z Korupcją;
- wchodziły w skład organu kierowniczego lub rady nadzorczej podmiotu, którego dane zarejestrowano we wskazanym wyżej rejestrze;
- były członkiem Wyższej Komisji Kwalifikacyjnej Sędziów lub Wyższej Rady Sprawiedliwości;
- wchodziły w skład Międzyresortowej Komisji Zamówień Publicznych ds. stworzenia elektronicznego systemu zamówień zgodnie z ustawą o zamówieniach publicznych;
- prawomocnym wyrokiem sądu zostały pozbawione prawa do zajmowania stanowisk lub pełnienia zadań związanych z wykonywaniem funkcji publicznej na poziomie państwowym lub samorządowym (z wyjątkiem osób rehabilitowanych), niezależnie od uchylecia lub zatarcia tego zakazu bądź też zostały skazane za popełnienie jakiegokolwiek umyślnego przestępstwa, niezależnie od uchylecia lub zatarcia tego skazania (art. 7 ust. 4 WAKS).

Pierwsze postępowanie kwalifikacyjne dla kandydatów na stanowiska sędziowskie w Wyższym Sądzie Antykorupcyjnym zostało przeprowadzone na przełomie lat 2018 i 2019. Łącznie wpłynęło 2900 aplikacji, z czego wyłonionych zostało 1400 osób, z którymi przeprowadzone zostały rozmowy kandydackie. W toku dalszych czynności Publiczna Rada Uczciwości⁴¹ podała w wątpliwość 49 kandydatur, z czego wobec 42 nie

⁴¹ Publiczna Rada Uczciwości, stosownie do art. 87 ustawy o sądownictwie i statusie sędziów, została powołana w celu wspomagania Wysokiej Komisji Kwalifikacyjnej Sędziów,

stwierdzono spełniania kryteriów uczciwości i nieskazitelnego postawy. Spośród 71 pozostałych kandydatów Wyższa Komisja Kwalifikacyjna Sędziów wybrała 39 osób, które 6 marca 2019 roku zostały zarekomendowane Wyższej Radzie Sądownictwa. Na jej wniosek 11 kwietnia 2019 roku Prezydent Ukrainy powołał 38 sędziów WAKS, z czego 11 objęło stanowiska w Izbie Odwoławczej WAKS. Zaznaczyć należy, iż po raz pierwszy w historii sądownictwa ukraińskiego międzynarodowi eksperci z tzw. Publicznej Rady Międzynarodowych Ekspertów zaangażowani byli bezpośrednio w wybór sędziów Wyższego Sądu Antykorupcyjnego⁴², która m.in.:

- gromadzi, weryfikuje i analizuje informacje o kandydatach na stanowiska sędziów Wyższego Sądu Antykorupcyjnego;

dziów Ukrainy w ustaleniu spełniania przez sędziego (kandydata na stanowisko sędziego) kryteriów etyki i uczciwości zawodowej dla celów oceny kwalifikacji.

⁴² Publiczna Rada Ekspertów Międzynarodowych jest organem doradczym, który składa się z 6 członków. Jej członków na 6-letnią kadencję wybiera Wyższa Komisja Kwalifikacyjna Sędziów na podstawie propozycji przedstawionych przez organizacje międzynarodowe, z którymi Ukraina współpracuje w sferze zapobiegania i zwalczania korupcji. Obecnie członkami Rady Społecznej są:

- Anthony Hooper – przewodniczący Rady, emerytowany sędzia Sądu Apelacyjnego Wydziałów Karnych i Cywilnych Anglii i Walii;
- Aurelijus Gutaszkas – sędzia Sądu Najwyższego Litwy ze specjalizacją w zakresie prawa karnego, przestępczości zorganizowanej oraz etyki i dyscypliny sądowej;
- Christian Denker Fleming – emerytowany Zastępca Krajowego Prokuratora Danii ze specjalizacją w ściganiu korupcji i przestępstw gospodarczych, był członkiem GRECO, Multidyscyplinarnej Grupy ds. Korupcji w Radzie Europy oraz Grupy ds. Przeglądu Wdrażania monitorującej implementację Konwencji Narodów Zjednoczonych Przeciwko Korupcji;
- Ted Zarzechny – sędzia Sądu Królewskiego Prowincji Saskatchewan w Kanadzie ze specjalizacją w sprawach kryminalnych i cywilnych dotyczących korupcji, oszustw i złodziejstw kryminalnych, wcześniej Prokurator Królewski ds. Kryminalnych, pełnił funkcję współprzewodniczącego Komisji Dyscypliny Towarzystwa Prawnego odpowiedzialnej za egzekwowanie przestrzegania przez prawników Kodeksu postępowania zawodowego i standardów etycznych,
- Mirjana Lazarova Trajkovska – była przewodnicząca Pierwszej Sekcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, sędzia ze specjalizacją w zakresie praw człowieka, zagadnień konstytucyjnych i spraw związanych z korupcją;
- Lorna Harris – emerytowany Prokurator Wielkiej Brytanii, specjalizacja w zwalczaniu korupcji, prania pieniędzy i oszustw, w tym na poziomie międzynarodowym, był szefem Jednostki ds. Współpracy międzynarodowej oraz Jednostki ds. Odzyskiwania mienia w Urzędzie Korony. Zob.: M. K o l o t y o, A. K h m c h u k, Utworzenie Najwyższego sądu antykorupcyjnego – krótkie podsumowanie, wrzesień 2019, <https://dejure.foundation> (dostęp w dniu 20 sierpnia 2021 r.); A. P o g ł ó d e k, Rosja, Ukraina, (w:) P. S o b o l e w s k i (red.), Struktura sądów najwyższych – analiza prawno-porównawcza, Warszawa 2017, s. 78–94.

- udziela Wysockiej Komisji Kwalifikacyjnej Sędziów Ukrainy informacji o kandydatach na stanowiska sędziowskie Wyższego Sądu Antykorupcyjnego.

W związku z realizowanymi przez członków Rady zadaniami, przysługuje im prawo do swobodnego dostępu do otwartych rejestrów państwowych (art. 9 ust. 9–10 WAKS).

Działalnością Wyższego Sądu Antykorupcyjnego kieruje Prezes wybierany zwykłą większością w głosowaniu tajnym przez zebranie ogólne wszystkich sędziów. Kadencja Prezesa WAKS trwa 3 lata. Można go odwołać przedterminowo w tym samym trybie na wniosek co najmniej 1/3 składu WAKS, większością co najmniej 2/3 składu. Prezes WAKS ma jednego Zastępcę, wybieranego i odwoływanego w tym samym trybie (art. 6 WAKS). W dniu 7 maja 2019 roku zebranie ogólne wszystkich sędziów WAKS wybrało na Prezesa Olenę Witalijiwną Tanasewycz, która zdobyła 23 z 38 głosów. Celem sprawowania skutecznej kontroli sądowej nad postępowaniami przygotowawczymi dotyczącymi tego rodzaju przestępstw, w szczególności w zakresie zapewnienia realizacji praw, wolności i interesów uczestników postępowania karnego, spośród sędziów WAKS na roczną kadencję wyznacza się sędziów śledczych. Stanowiska takiego nie można obejmować dwie kadencje pod rząd. Na stanowisko sędziego śledczego nie mogą zostać powołani sędziowie Izby Apelacyjnej WAKS (art. 5 ust 3 WAKS). W związku z wykonywaną funkcją sędziemu Wyższego Sądu Antykorupcyjnego przysługują dodatkowe gwarancje związane m.in. z zapewnieniem bezpieczeństwa osobistego. W razie potrzeby, na wniosek sędziego, jemu oraz członkom jego rodziny może zostać nadana całodobowa ochrona. Na jego wniosek chronione może być także jego prywatne lub służbowe mieszkanie. Na mocy ustawy, mieszkanie sędziego wyposażone musi być w system alarmowy oraz mechanizm zdalnego powiadamiania o zagrożeniu. Dodatkowo na wniosek sędziego, w przypadku realnego zagrożenia życia jego i jego bliskich, mogą oni zostać ukryci w bezpiecznym miejscu znajdującym się w dyspozycji służb państwowych (art. 10 WAKS). Sędziemu Wyższego Sądu Antykorupcyjnego, który nie posiada lokalu mieszkaniowego, na czas pełnienia funkcji może zostać użyczony lokal znajdujący się w dyspozycji państwa oraz podlega tzw. monitoringowi sposobu życia oraz postępowaniom sprawdzającym na podstawie przepisów antykorupcyjnych (art. 11 i 13 WAKS). Zwrócić uwagę również należy, iż ustawodawca zobowiązał sędziów Wyższego Sądu Antykorupcyjnego do stałego podnoszenia swoich kompetencji. Sędziowie nie rzadziej niż raz w roku uczestniczą w szkoleniach zawodowych dotyczących zagadnień i procedur antykorup-

cyjnych. Co więcej, Krajowa Szkoła Sędziów Ukrainy została zobowiązana do regularnego organizowania szkoleń sędziów Wyższego Sądu Antykorupcyjnego w celu podnoszenia kwalifikacji oraz uzyskiwania wiadomości z zakresu najnowszych międzynarodowych doświadczeń w zakresie przeciwdziałania korupcji, w tym z udziałem przedstawicieli organizacji międzynarodowych oraz zagranicznych instytucji naukowych (art. 12 WAKS).

Postępowanie karne przed Wyższym Sądem Antykorupcyjnym zarówno w pierwszej jak i drugiej instancji prowadzi kolegialny 3-osobowy skład sędziowski, z których co najmniej jeden członek składu orzekającego posiada 5-letnie doświadczenie jako sędziego. W przypadku podejmowania decyzji w toku postępowania przygotowawczego rozstrzygnięcie podejmuje sędzia jednoosobowo, od której przysługuje odwołanie do kolegielnego co najmniej 3-osobowego składu (art. 31¹ k.p.k.⁴³). Właściwość Wyższego Sądu Antykorupcyjnego określa art. 33¹ k.p.k., który odwołuje się do przepisów kodeksu karnego⁴⁴ (m.in. kradzież, przywłaszczenie, nadużycie środków budżetowych, przekupstwo, nielegalne wzbogacenie się, nadużycie władzy, oferta, przyrzeczenie lub przyznanie urzędnikowi bezprawnej korzyści, pranie brudnych pieniędzy, wydawanie normatywnych aktów prawnych, które wbrew ustawie zmniejszają dochody budżetowe lub zwiększają wydatki budżetowe) jeżeli spełniony zostaje co najmniej jeden z warunków przewidzianych w ust. 1–3 części piątej art. 216 k.p.k. (określających wartość szkody oraz katalog osób pełniących funkcje publiczne oraz zatrudnionych w instytucjach państwowych i samorządowych).

Wyższy Sąd Antykorupcyjny Ukrainy współpracuje ściśle z wyspecjalizowaną Prokuraturą Antykorupcyjną (SAPO), która została utworzona 22 września 2015 r.⁴⁵ i bezpośrednio podlega Zastępcy Prokuratora Generalnego Ukrainy. Zaznaczyć należy, iż Wyższy Sąd Antykorupcyjny bezpośrednio po jego utworzeniu, przejął od pozostałych sądów wszystkie postępowania Narodowego Biura Antykorupcyjnego (NABU), którego zadaniem jest przeciwdziałanie przestępstwom korupcyjnym, popełnia-

⁴³ Kodeks postępowania karnego. Informacja Rady Najwyższej (VVR). 2013, nr 9–10, nr 11–12, nr 13, str. 88), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3527> (dostęp w dniu 4 września 2021 r.).

⁴⁴ Kodeks karny. Informacja Rady Najwyższej (VVR). 2001, nr 25–26, s. 131, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (dostęp w dniu 4 września 2021 r.).

⁴⁵ M. Zaniewicz, *Niekończąca się opowieść – walka z korupcją na Ukrainie*, https://www.pism.pl/publikacje/Niekonczaca_sie_opowiesc_walka_z_korupcja_na_Ukrainie (dostęp: 18 sierpnia 2021 r.); P. Żochowski, S. Matuszak, T. Iwański, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2020-10-16/ukraina-proba-zamachu-na-instytucje-antykorupcyjne> (dostęp w dniu 19 sierpnia 2021 r.).

nym przez osoby pełniące funkcje publiczne w administracji państwowej lub samorządowej i zajmujące wysokie stanowiska, o ile stanowią one zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego. Zgodnie z art. 1 ustawy o NABU, Narodowe Biuro Antykorupcyjne Ukrainy jest organem aparatu bezpieczeństwa państwa, któremu powierza się udaremnianie, wykrywanie, uniemożliwianie, ściganie i wyjaśnianie przestępstw korupcyjnych, które znajdują się w jego właściwości rzeczowej, a także zapobieganie popełnianiu kolejnych.

5. Przykłady wybranych spraw prowadzonych przez Wyższy Sąd Antykorupcyjny

Przeprowadzone na przestrzeni ostatnich kilku lat zmiany legislacyjne w tym powołujące do życia Narodowe Biuro Antykorupcyjne, Specjalną Prokuraturę Antykorupcyjną oraz Wyższy Sąd Antykorupcyjny zmieniły w znaczący sposób podejście do przeciwdziałania korupcji na Ukrainie. Mimo rozlicznych problemów związanych ze zwalczaniem tego zjawiska⁴⁶, podjęty wysiłek przynosi wymierne efekty. Do chwili obecnej w dość krótkim okresie działalności Wyższego Sądu Antykorupcyjnego udało się doprowadzić do wydania wyroków skazujących skorumpowanych sędziów, prokuratorów, polityków oraz przedstawicieli instytucji państwowych. Przykładami mogą być następujące orzeczenia⁴⁷:

- w dniu 3 czerwca 2021 r. Wyższy Sąd Antykorupcyjny uznał Hannę B. sędzię Sądu Rejonowego Miasta Browary za przyjęcie korzyści majątkowej w wysokości 1000 Euro w zamian za podjęcie decyzji proce-

⁴⁶ T. Iwański, Paraliż instytucji antykorupcyjnych na Ukrainie. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 22.11.2017, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-11-22/paraliz-instytucji-antykorupcyjnych-na-ukrainie> (dostęp w dniu 6 września 2021 r.); S. Małuszak, P. Żochowski, Wyrok Sądu Konstytucyjnego Ukrainy – cios w walkę z korupcją. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 6 marca 2019 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-03-06/wyrok-sadu-konstytucyjnego-ukrainy-cios-w-walke-z-korupcja> (dostęp w dniu 6 września 2021 r.); P. Żochowski, T. Iwański (współpraca), Ukraina: werdykt Sądu Konstytucyjnego zapalnikiem kryzysu politycznego. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 30 października 2020 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-10-30/ukraina-werdykt-sadu-konstytucyjnego-zapalnikiem-kryzysu-politycznego> (dostęp w dniu 6 września 2021 r.).

⁴⁷ https://ti-ukraine.org/en/ti_format/hacc-cases/; <https://ti-ukraine.org/en/news/top-hacc-cases-in-2020/>; https://ti-ukraine.org/en/ti_tag/hacc/ (dostęp w dniu 5 września 2021 r.); <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/966768,ukraina-znany-sedzia-przylapany-podczas-przymowania-ogromnej-lapowki.html> (dostęp w dniu 5 września 2021 r.).

- sowej o zwrocie zabezpieczonych w sprawie dowodów rzeczowych jednej ze stron. Sędzia została skazana na karę 6 lat pozbawienia wolności z pozbawieniem prawa sprawowania urzędu na okres 3 lat oraz konfiskatą samochodu i nieruchomości;
- w dniu 19 lutego 2021 r. Wyższy Sąd Antykorupcyjny uznał za winnego Anatolija C. sędziego Sądu Rejonowego w Odessie za przyjęcie korzyści majątkowej w wysokości 2500 USD w zamian za wydanie korzystnego dla jednej ze stron procesu wyroku. Anatolij C. został skazany na karę 5 lat pozbawienia wolności;
 - w dniu 7 października 2020 r. Pavel M., sędzia Sądu Rejonowego w Odessie, został skazany przez Wyższy Sąd Antykorupcyjny na karę 9 lat pozbawienia wolności, z pozbawieniem prawa do zajmowania stanowisk na okres 3 lat, konfiskatą całego mienia oraz konfiskatą dodatkową. Sędzia został oskarżony o przyjęcie korzyści majątkowej w wysokości 570 000 UAH za podjęcie decyzji procesowej w sprawie, którą prowadził;
 - w dniu 30 lipca 2021 r. Wyższy Sąd Antykorupcyjny skazał Oresta F., szefa Instytutu Agroekologii i Zarządzania Środowiskowego Narodowej Akademii Nauk Rolniczych Ukrainy, za przyjęcie 500 000 USD korzyści majątkowej za wydanie pozwolenia na prowadzenie działalności deweloperskiej na terenie kierowanego przez siebie Instytutu. Orest F. skazany został na karę 8 lat pozbawienia wolności oraz konfiskatę mienia.

Ponadto przed Wyższym Sądem Antykorupcyjnym prowadzone jest postępowanie przeciwko deputowanemu partii „Sługa Narodu” Ołeksandrowi J., który jest oskarżony o żądanie korzyści majątkowej w wysokości 13 000 USD w zamian za zgłaszanie i głosowanie za poprawkami do projektu ustawy „O gospodarowaniu odpadami”⁴⁸ oraz 200 000 USD za wpłynięcie na członków komisji parlamentarnej za głosowaniem, za tymi zmianami. W innej sprawie oskarżonym jest sędzia Sądu Rejonowego w Kijowie Mykoła C., któremu zarzuca się przyjęcie korzyści majątkowej w wysokości 150 000 USD w zamian za orzeczenie kary pozbawienia wolności w zawieszeniu wobec oskarżonego o handel narkotykami. Wśród rozpoznawanych przed Wyższym Sądem Antykorupcyjnym spraw znajdują się również postępowania prowadzone przeciwko Romanowi N. byłemu Szefowi Służby Skarbowej, który został oskarżony o zdefraudowanie 80 000 000 USD⁴⁹ oraz Mykole M. byłemu deputowanemu oskar-

⁴⁸ https://ti-ukraine.org/ti_tag/antykorsud/ (dostęp w dniu 3 sierpnia 2021 r.).

⁴⁹ O. Nikolaieva, D. Vaughn, Launching an effective anticorruption court: Lessons from Ukraine, U4 Anticorruption Resource Centre, U4 Practice Insight 2021:1, Chr. Mi-

żonemu o zdefraudowanie prawie 28 000 000 USD⁵⁰ czy też dotyczące przywłaszczenia przyznanego Narodowemu Bankowi Ukrainy pożyczki stabilizacyjnej wartości 50 000 000 USD⁵¹.

Tabela nr 2. Wyroki w sprawach karnych wydane przez Wyższy Sąd Antykorupcyjny w okresie do 5 września 2019 r. do 30 czerwca 2021 r.

	Członkowie Rady Ministrów, Deputowani do Rady Najwyższej Ukrainy	Członkowie władz samorządowych	Sędziowie	Prokuratorzy	Adwokaci	Pozostałe osoby
Nieprawomocnie skazani	2	2	10	1	5	14
Nieprawomocnie uniewinnieni	2		2			1
Prawomocnie skazani	1	2	4	1	4	11
Prawomocnie uniewinnieni						1

Źródło: Dane Wyższego Sądu Antykorupcyjnego na Ukrainie z okres od 5 września 2019 r. do 30 czerwca 2021 r.⁵²

6. Zakończenie

Podsumowując stwierdzić należy, iż dotychczasowe efekty niewątpliwie działalność sądu antykorupcyjnego jest dowodzą, że przeprowadzone prace legislacyjne okazały się skuteczne w zwalczaniu tego rodzaju

chelsen Institute in Norway, s 32, <https://www.u4.no/publications/launching-an-effective-anti-corruption-court.pdf> (dostęp: 30 sierpnia 2021 r.).

⁵⁰ <https://antac.org.ua/en/news/csos-condemn-attorneys-pressure-on-hacc-judges-and-expects-harsh-response-from-prosecutor-general/> (dostęp: 6 września 2021 r.).

⁵¹ O. Nikolaieva, D. Vaughn, *op. cit.* 32.

⁵² https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/data/con-viction_punishment/07.2021.pdf (dostęp w dniu 8 września 2021 r.).

przestępczości. W krótkim czasie doszło do wydania niezwykle istotnych w ukraińskim porządku prawnym orzeczeń pociągających do odpowiedzialności karnej przedstawicieli władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Z oceną rzeczywistych społecznych efektów tych reform należy się jeszcze wstrzymać, gdyż z przeprowadzonych badań opinii publicznej wynika, że społeczeństwo Ukrainy sceptycznie odnosi się do skuteczności podjętej walki z korupcją. Wśród badanych w b.r. tylko 10 procent respondentów stwierdziło, iż ma zaufanie do działalności Wyższego Sądu Antykorupcyjnego, 14 procent do Narodowego Biura Antykorupcyjnego i 11 procent do Narodowej Agencji Zwalczania Korupcji⁵³. Podkreślić należy, zwalczanie zjawiska korupcji zostało podjęte przez władze Ukrainy w niezwykle trudnej sytuacji geopolitycznej związanej z trwającym konflikcie militarnym na wschodzie kraju. Niemniej ważna, o czym mówi się coraz częściej, jest sytuacja demograficzna tego państwa. Ukraina zмага się bowiem z znaczną migracją swoich obywateli do krajów Europy Zachodniej. W ciągu trzydziestu lat społeczeństwo Ukrainy zmniejszyło się o 20 procent czyli około 10 mln mieszkańców⁵⁴.

Zaznaczyć należy, iż wśród opuszczających swoją ojczyznę znajdują się osoby młode, wykształcone, które wcześniej uczestniczyły w Rewolucji Godności domagając się uczciwego i sprawiedliwego państwa. Powyższe wskazuje, że przed organami władzy Ukrainy, a w szczególności instytucjami wymiaru sprawiedliwości nadal stoi ogromne wyzwanie zbudowania autorytetu społecznego, niezbędnego do realizowania ustawowych zadań w zakresie zwalczania korupcji.

Bibliografia

Publikacje

1. Bielecki Z., Fenomen korupcji – diagnoza, Przegląd Policyjny nr 2, Szczytno 2002, s. 45. Korupcja na przestrzeni wieków, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Warszawa 2012.
2. Czerniec I. (red.) Przegląd antykorupcyjny. Czasopismo Centralnego Biura Antykorupcyjnego. Instytucje antykorupcyjne w Europie Środkowo-Wschodniej, Warszawa 2016, 1(6).

⁵³ O. Nikolaieva, D. Vaughn, *op. cit.* 33.

⁵⁴ T. A. Olszański, Trwałe państwo. Trzydziestolecie Ukrainy. Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich, nr 404 z dnia 24 sierpnia 2021 r., https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_404.pdf (dostęp w dniu 12 września 2021 r.).

3. Dąbrowski Ł., *Przestępczość korupcyjna w świetle prawa międzynarodowego*. UKSW Warszawa 2018.
4. Hołyst B., *Uwagi Kryminologiczne na temat korupcji*, Międzynarodowa Konferencja Antykorupcyjna (Warszawa, 9 grudnia 2010 r.) Materiały pokonferencyjne, Warszawa 2011.
5. Iwański T., *Paraliż instytucji antykorupcyjnych na Ukrainie*. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 22 listopada 2017 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2017-11-22/paraliz-instytucji-antykorupcyjnych-na-ukrainie>.
6. Iwański T., Konończuk W., Olszański T., Żochowski P., *Wyboista droga. Trudny proces ukraińskich reform*. Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 30 listopada 2015 r., https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_192.pdf.
7. Iwański T., Matuszak S., Żochowski P., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2020-10-16/ukraina-proba-zamachu-na-instytucje-antykorupcyjne>.
8. Jaroszewicz M., Żochowski P., *Walka z korupcją na Ukrainie – początek długiego marszu*. Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 7 maja 2015 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-05-07/walka-z-korupcja-na-ukrainie-poczatek-dlugiego-marszu>.
9. Kościński P., Szeligowski D., *Problem korupcji na Ukrainie*. Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. Nr 3 (1445), z dnia 13 stycznia 2017 r., PISM, https://pism.pl/publikacje/Problem_korupcji_na_Ukrainie.
10. Matuszak S., *Nowy program pomocy MFW dla Ukrainy*. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 19 grudnia 2018 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-12-19/nowy-program-pomocy-mfw-dla-ukrainy>.
11. Matuszak S., Żochowski P., *Wyrok Sądu Konstytucyjnego Ukrainy – cios w walkę z korupcją*. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 6 marca 2019 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-03-06/wyrok-sadu-konstytucyjnego-ukrainy-cios-w-walke-z-korupcja>.
12. Nikolaieva O., Vaughn D., *Launching an effective anticorruption court: Lessons from Ukraine*, U4 Anticorruption Resource Centre, U4 Practice Insight 2021:1, Chr. Michelsen Institute in Norway, <https://www.u4.no/publications/launching-an-effective-anti-corruption-court.pdf>.

13. Ociecek G., Zwalczanie przestępczości korupcyjnej na Ukrainie – analiza organów ochrony oraz wybrane *case study* (część I), Prawo w Działaniu 2020, nr 41.
14. Ociecek G., Zwalczanie przestępczości korupcyjnej na Ukrainie – analiza konstrukcji procedury oraz wybrane organy antykorupcyjne (część II), Prawo w Działaniu 2020, nr 41.
15. Olszański T. A., Ukraińska ustawa lustracyjna. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 1 października 2014 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-10-01/ukrainska-ustawa-lustracyjna>.
16. Olszański T. A., Trwałe państwo. Trzydziestolecie niepodległości Ukrainy. Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich, numer 404 z dnia 24 sierpnia 2021 r., https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_404.pdf.
17. Olszański T. A., Trwałe państwo. Trzydziestolecie Ukrainy. Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich, nr 404 z dnia 24 sierpnia 2021 r., https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_404.pdf.
18. Sadowski R., Nowy program pomocy MFW dla Ukrainy. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 12 lutego 2015 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-12/nowy-program-pomocy-mfw-dla-ukrainy>.
19. Stephenson M. C., Schutte S. A., Specialised anti-corruption courts: A comparative mapping. U4 Issue, December 2016, No 7. U4 Anti-Corruption Resource Centre, s. 8, <https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-a-comparative-mapping>.
20. Szulik M., Analiza unijnych rozwiązań legislacyjnych w zakresie prawa antykorupcyjnego. J. Kosiński, K. Krak (red.), Korupcja i antykorupcja – wybrane zagadnienia, Szczepko 2011.
21. Trykhlub K., Reforma sądownictwa na Ukrainie: nowy Sąd Najwyższy, Przegląd Konstytucyjny 2/2019.
22. Zaniwicz M., Niekończąca się opowieść – walka z korupcją na Ukrainie, https://www.pism.pl/publikacje/Niekonczaca_sie_opowiesc_walka_z_korupcja_na_Ukrainie.
23. Żochowski P., Iwański T. (współpraca), Żochowski P., Ukraina: werdykt Sądu Konstytucyjnego zapalnikami kryzysu politycznego. Analizy Ośrodka Studiów Wschodnich z dnia 30 października 2020 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-10-30/ukraina-werdykt-sadu-konstytucyjnego-zapalnikami-kryzysu-politycznego>.

Akty prawa międzynarodowego

1. Recommendation of the Council on Bribery in International Business Transaction, adopted by the Council at its 829 Session on 27 May 1994, C(94)75/FINAL, <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-briberyconvention/1952622.pdf>.
2. Konwencja o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich, sporządzona w Brukseli dnia 26 lipca 1995 r., Protokół do Konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich z dnia 26 lipca 1995 r., sporządzony w Dublinie dnia 27 września 1996 r., Protokół w sprawie interpretacji w trybie orzeczenia wstępnego przez Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich Konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich z dnia 26 lipca 1995 r., sporządzony w Brukseli dnia 29 listopada 1996 r., oraz Drugi Protokół do Konwencji o ochronie interesów finansowych Wspólnot Europejskich sporządzony w Brukseli dnia 19 czerwca 1997 r., Dz. U. z 2009 r., Nr 208, poz. 1603.
3. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 51/191 z dnia 12 grudnia 1996 r. zatytułowana „Działanie przeciw korupcji”; <https://undocs.org/en/A/RES/51/59>.
4. Konwencja z dnia 25 czerwca 1997 r. sporządzona na podstawie artykułu K.3 ust 2 lit. c Traktatu o Unii Europejskiej w sprawie zwalczania korupcji urzędników Wspólnot Europejskich i urzędników państw członkowskich Unii Europejskiej sprawie zwalczania korupcji, Dz. U. UE. C 1997.195.2.
5. Prawnokarna Konwencję o Korupcji z dnia 27 stycznia 1999 r.; Dz. U. z 2005 r., Nr 29, poz. 249.
6. Cywilnoprawna Konwencja o Korupcji z dnia 4 listopada 1999 r. Dz. U. 244, poz. 2443.
7. Konwencja Narodów Zjednoczonych Przeciwko Korupcji, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 31 października 2003 r., Dz. U. z 2007 r., Nr 84 poz. 563.
8. Konwencja Rady Europy o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa oraz o finansowaniu terroryzmu z dnia 16 maja 2005 r., Dz. U. z 2008 r., Nr 165, poz. 1028.
9. Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej 2003/568/WSiSW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie zwalczania korupcji w sektorze prywatnym, Dz. U. UE. L. 2003.192.54.

10. Decyzja Komisji Europejskiej z dnia 28 kwietnia 1999 r. ustanawiająca Europejskie Biuro do spraw Zwalczania Nadużyć Finansowych, Dz. U. UE L 136, 31/05/1999 P. 0020 – 0022.

Akty prawa Ukrainy

1. Konstytucja Ukrainy. Informacja Rady Najwyższej (VVR). 1996, No30, poz. 141, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Kodeks karny. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2001, nr 25–26, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Kodeks postępowania karnego. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2013, nr 9–10, nr 11–12, nr 13, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3527>.
4. Ustawa o oczyszczaniu władzy. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2014, nr 44, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>.
5. Ustawa o zapobieganiu korupcji. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2014, nr 49, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
6. Ustawa o Narodowym Biurze Antykorupcyjnym Ukrainy. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2014, nr 47; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1698-18#Text>.
7. Strategia reformy sądownictwa, wymiaru sprawiedliwości i powiązanych instytucji prawnych Ukrainy na lata 2015–2020; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/231/2021#n10>.
8. Ustawa o Prokuraturze. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2015, nr 2–3; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
9. Ustawa o sądownictwie i statusie sędziów. Informacja Rady Najwyższej (VVR) z 2016 roku, nr 31, poz. 545, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
10. Ustawa o Narodowej Agencji Ukrainy ds. Wykrywania, Śledzenia i Zarządzania Aktywami Pochodzącymi z Korupcji i Innych Przestępstw. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2016, nr 1, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>.
11. Ustawa o Wysokim Sądzie Antykorupcyjnym. Informacja Rady Najwyższej (VVR), 2018, nr 24; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>.
12. Strategii rozwoju wymiaru sprawiedliwości i wymiaru sprawiedliwości konstytucyjnej na lata 2021–2023, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015?lang=en#Text>.

Inne

1. USAID Annual Report 2019, <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/report.pdf>.
2. International Monetary Fund, Ex-post evaluation of exceptional. access under the 2015 extended arrangement press release and Staff report.VI2021.IMFCountryReportNo.20/204, <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2020/06/16/Ukraine-Ex-Post-Evaluation-of-Exceptional-Access-Under-the-2015-Extended-Arrangement-Press-49518>.
3. Raport z działalności Narodowego Biura Antykorupcyjnego Ukrainy z II półrocze 2019 r., <https://nabu.gov.ua/en/report/report-second-half-2019>.
4. https://dt.ua/UKRAINE/v-ukrayini-rozpochinaye-robotu-vischiy-antikorupciyniy-sud-322609_.html.
5. <https://hromadske.ua/posts/golovoyu-antikorupciynogo-sudu-obrali-suddyutanasevich>.
6. <https://hromadske.ua/posts/zastupnikom-golovi-antikorupciynogo-sudu-stav-yevgen-kruk>.
7. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2620852-rada-miznarodnih-ekspertiv-zaversila-vidbir-kandidativ-v-antikorupciynij-sud.html>.
8. https://ti-ukraine.org/en/ti_format/hacc-cases/; <https://ti-ukraine.org/en/news/top-hacc-cases-in-2020/>.
9. https://ti-ukraine.org/en/ti_tag/hacc/.
10. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/966768,ukraina-znany-sedzia-przylapany-podczas-przyjmowania-ogromnej-lapowki.html>.
11. https://ti-ukraine.org/en/ti_tag/antykorsud/.
12. <https://antac.org.ua/en/news/csos-condemn-attorneys-pressure-on-hacc-judges-and-expects-harsh-response-from-prosecutor-general/>.
13. https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/data/conviction_punishment/07.2021.pdf.

Operation of the High Anti-Corruption Court of Ukraine: selected issues

Abstract

This contribution presents issues connected with the establishment and operation of the High Anti-Corruption Court of Ukraine. Changes

in the approach to corruption that have been made to the Ukrainian legal regime and led to the establishment of new state institutions combating corruption after the Revolution of Dignity are described. References are made not only to international anti-corruption laws, but also to activities of international organizations and institutions that are to fight corruption. Provisions of a number of Ukrainian legal acts governing operation of courts and other state bodies in terms of anti-corruption efforts are also examined. Moreover, results of Ukrainian public opinion surveys on corruption, statistical data, and examples of criminal proceedings before the High Anti-corruption Court are offered.

Key words

Court, corruption, High Anti-Corruption Court.

MATERIAŁY SZKOLENIOWE

Marcin Gołaszewski¹

Upływ czasu od krytycznego zdarzenia w kontekście wartości poznawczej badania poligraficznego

Streszczenie

Przyjęta w polskim orzecznictwie interpretacja zależności między upływem czasu a momentem przeprowadzenia badania poligraficznego prowadzi do nieporozumień, potencjalnie błędnych decyzji procesowych oraz ocen dowodów. W rzeczywistości, ani aktualny stan nauki, ani zawodowi poligraferzy nie wspierają stanowiska, że opinia biegłego z zakresu badań poligraficznych „traci na znaczeniu wraz z upływem czasu”. Wiele istniejących testów ma zastosowanie nawet po latach od krytycznego zdarzenia. Autor tego artykułu omawia kwestię długiego odstępu w czasie między przestępstwem a testami jako przykład źródła czynników kontaminujących ślady pamięciowe i emocjonalne. Jednakże organy procesowe nie powinny zastępować biegłych w tych ocenach, ponieważ nie posiadają stosownych wiadomości specjalnych.

Słowa kluczowe

Poligraf, badanie, upływ czasu, krytyczne zdarzenie, orzecznictwo, pamięć, czynności procesowe, biegły, opinia, wartość diagnostyczna, wartość dowodowa.

¹ Autor jest biegłym sądowym z zakresu badań poligraficznych przy Sądzie Okręgowym w Warszawie; sprawuje funkcję Prezesa Zarządu Polskiego Towarzystwa Badań Poligraficznych (www.ptbp.pl), ORCID: 0000-0003-1653-1669.

1. Wprowadzenie

W orzecznictwie polskich sądów został ugruntowany pogląd wskazujący, że badanie poligraficzne (wariograficzne) „ma największą wartość w początkowej fazie postępowania, a traci na znaczeniu z upływem czasu oraz z liczbą czynności procesowych z udziałem badanego”². Bezkrytyczne powtarzanie tego poglądu odbywa się niejednokrotnie z wypaczeniem jego rzeczywistego sensu i nie znajduje oparcia ani w aktualnym stanie nauki, ani w doświadczeniach z praktyki biegłych z zakresu badań poligraficznych. Przedstawiony argument może być świadomie lub nieświadomie brany pod uwagę przy decyzjach procesowych (w szczególności oddalaniu wniosku dowodowego ze względu na nieprzydatność dowodu – art. 171 § 1 pkt. 3 k.p.k.), pominięciu lub deprecjonowaniu dowodu przez organ postępowania w toku swobodnej oceny (art. 7 k.p.k.) czy formułowaniu motywów rozstrzygnięć sądowych. Z tych względów problem wymaga szerszego omówienia i sprostowania nieporozumień.

Pierwsza przestrzeń nieporozumień (łatwiejsza do sprostowania) dotyczy aspektów pojęciowych. Druga (bardziej złożona) – aspektów metodologicznych połączonych z oceną dowodu. Jeżeli chodzi o pojęcie czasu w kontekście badań poligraficznych, odróżnić należy moment, w którym przeprowadza się badanie – zestawiony z tym, kiedy miały miejsce zdarzenia, stanowiące przedmiot badania (jak długi czas upłynął) – od etapu postępowania, w którym wykorzystuje się dowód z tego badania, a zatem kwestii proceduralnych. Te ostatnie wynikają z przepisów prawa i jego stosowania. W aktualnym stanie prawnym dowód z opinii biegłego z zakresu badań poligraficznych może być dopuszczony w każdej fazie postępowania karnego – zarówno *in rem*, jak i *ad personam* (włącznie z postępowaniem jurysdykcyjnym). Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2015 r. (I KZP 25/14)³ jednoznacznie rozwiewa wszelkie wątpliwości interpretacyjne w tej materii.

² Zob. m.in. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 19 sierpnia 1999 r., sygn. II AKa 147/99; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 stycznia 2004 r., sygn. II AKa 24/03, KZS 2004, nr 5, poz. 29; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26 kwietnia 2005 r., sygn. II AKa 264/04, KZS 2005, nr 5, poz. 42; wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 25 marca 2010 r., sygn. II AKa 15/10, Lex nr 583679; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 2013 r., sygn. III KK 273/13, Lex nr 141873; wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 8 kwietnia 2014 r., sygn. II AKa 36/14, Lex nr 1455575; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2015 r., sygn. I KZP 25/14, OSNKW 2015, nr 5, poz. 38; wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 19 października 2015 r., sygn. II AKa 204/16, Lex nr 2484973.

³ OSNKW 2015, nr 5, poz. 38.

Pozostaje natomiast pytanie, czy rzeczywiście – idąc w ślad za orzecznictwem – upływ czasu od krytycznego zdarzenia ujemnie rzutuje na wartość poznawczą badania poligraficznego. Przy tym, wartość poznawczą należy rozumieć jako przekonanie kształtowane przez cel, sposób i skutek przeprowadzenia tego badania. Innymi słowy, czy w dalszym ciągu badanie to może prowadzić do ustaleń istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy (mając na uwadze potencjalny zakres merytoryczny ekspertyzy), czy możliwe jest poprawne zastosowanie dostępnych biegłemu metod badawczych i czy w rezultacie można liczyć na ustalenia istotnie zwiększające lub zmniejszające prawdopodobieństwo określonych hipotez w sensie miarodajności wyników testów?

2. Geneza krytykowanej tezy z orzecznictwa

Teza o rzekomej utracie znaczenia badania poligraficznego wraz z upływem czasu wywodzi się z okresu, kiedy za dopuszczalne procesowo uznawało się w Polsce właściwie tylko takie opinie biegłych, których wnioski były oparte na wynikach testów, znanych procesualistom jako testy „wiedzy o czynie”⁴ (*de facto* była to technika „szczytowego napięcia” – typu POT – (ang.) *peak of tension* oraz opracowany na jej założeniach test „wiedzy winnego” – GKT – (ang.) *guilty knowledge test* czy „ukrytej informacji” – CIT – (ang.) *concealed information test*. Z kolei technikę pytań „porównawczych” – CQT – (ang.) *comparison questions technique* (dawniej określaną również jako technikę pytań „kontrolnych”) stosowano najwyżej uzupełniająco⁵. Można zatem powiedzieć, że orzecznictwo z przełomu XX i XXI w. odnosiło się właściwie do takiego badania poligraficznego, które można było utożsamiać z przeprowadzeniem testów „szczytowego napięcia” (w istocie stanowiących tylko wycinek wszystkich technik badawczych).

Za wykorzystaniem niemal wyłącznie takich testów przemawiały wówczas m.in. mylne przekonania o wyższej wartości diagnostycznej testów GKT/CIT od testów z grupy technik CQT⁶ (podczas gdy w rzeczywistości

⁴ Zob. M. Kulicki, *Kryminalistyka. Wybrane problemy teorii i praktyki śledczo-sądowej*, wyd. UMK, Toruń 1994.

⁵ Np. w procedurach CLK Policji jeszcze na początku XXI w. testy „wiedzy o czynie” były jedynymi dopuszczalnymi w sprawach kryminalnych i tamtejsi biegli wręcz nie mogli korzystać z innych technik badań poligraficznych.

⁶ J. Wójcikiewicz, M. Kulicki, *Ekspertyza wiariograficzna*, (w:) J. Wójcikiewicz (red.), *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, wydanie II zmienione i uzupełnione, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2007.

jest odwrotnie). Inne przesłanki wynikały z pozornych sprzeczności z procedurą karną. Wśród nich była bliskość pytań krytycznych w testach CQT z faktem głównym, np. w postaci kierowanych do podejrzanego pytań o sprawstwo przestępstwa. Jednakże – jak słusznie zauważa J. Władcki: „Czynią to niejednokrotnie psychologowie, psychiatrzy, medycy sądowi, a także biegli różnych innych specjalności konfrontujący wersję podaną przez podejrzanego (oskarżonego) z odniesionymi przez niego obrażeniami lub pozostawionymi śladami. Biegli, nie mogąc wprost odnosić się do prawdomówności podejrzanego (oskarżonego), często robią to w sposób pośredni, przez ocenę, czy podana przez niego w czasie przesłuchania wersja zdarzenia jest do pogodzenia z ustaleniami, jakich dokonali, badając jakiś materiał (ślady, obrażenia itp.)”⁷. Prawdłowo sformułowane przez biegłego z zakresu badań poligraficznych wnioski również nie odnoszą się wprost do tego, czy zeznania świadka, albo wyjaśnienia podejrzanego (oskarżonego) zasługują na wiarę. Odniesienie się przez biegłego do sposobu reagowania badanego jako typowego dla określonej populacji statystycznej (odpowiadających na pytania krytyczne szczerze albo nieszczerze; rozpoznających albo nierozpoznających krytyczny szczegół związany z rozpatrywanym zdarzeniem) nie rozstrzyga jeszcze kwestii prawdomówności i nie oznacza wejścia w zakres wyłącznych kompetencji organu procesowego (sądu). Wnioski w opinii są wypadkową interpretacji danych zarejestrowanych przez poligraf oraz innych relewantnych spostrzeżeń zaistniałych w toku przeprowadzania badania. Opinia biegłego z zakresu badań poligraficznych – tak jak opinia w obszarze każdej specjalności (badań genetycznych, daktyloskopijnych, seksuologicznych i in.) – jest dowodem pośrednim, który wymaga zastosowania rozumowania redukcyjnego, wnioskowania w oparciu o całość kształt zebranego materiału dowodowego⁸. Organ procesowy powinien przy tym rozważyć wartość diagnostyczną technik badawczych i wiarygodność źródła dowodowego, czyli zwrócić szczególną uwagę na to, czy biegły rzeczywiście posiada odpowiednio potwierdzone wiadomości specjalne i doświadczenie.

Niektórzy podnosili też, że obecne w technikach CQT tzw. pytania rozstrzygnięcia (na które odpowiada się wyłącznie w krótkiej, jedno-

⁷ J. Władcki, W sprawie wyboru techniki badania poligraficznego. Czy technika oparta na testach GKT (CIT) jest lepsza od techniki opartej na testach CQ?, *Problemy kryminalistyki* 2011, nr 273 (3), s. 8.

⁸ Por. M. Gołaszewski, Badania poligraficzne w polskim procesie karnym po Postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2015 r., *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* 2015, nr 13/15, s. 139–150.

znacznej formie – tj. „tak”, albo „nie”) naruszają swobodę wypowiedzi badanego⁹. Tymczasem badany może zupełnie swobodnie wypowiadać się w czasie badania – zarówno na etapie wywiadu przedtestowego, jak i przy omawianiu pytań testowych. Pytania są wprowadzane do testu dopiero wtedy, gdy badany sam zapewni, że może na nie jednoznacznie odpowiedzieć, a krótka forma jest tylko zwięźczeniem tych odpowiedzi oraz dostosowaniem do warunków testowych. W wielu innych testach, np. psychologicznych, pytania i odpowiedzi też przybierają przecież rozmaite formy, a badanie przeprowadzane przez biegłego w postaci ekspertyzy nie jest czynnością procesową przesłuchania.

Współcześnie praktyka biegłych z zakresu badań poligraficznych na całym świecie opiera się głównie na testach z grupy technik CQT. Techniki te, być może wraz ze wzrostem świadomości na temat istoty badań poligraficznych, nie są już kontestowane przez większość polskich procesualistów. Z kolei testy „wiedzy o czynie” są stosowane znacznie rzadziej, przede wszystkim ze względu na trudności w wytypowaniu odpowiedniej liczby szczegółów związanych z przebiegiem przestępstwa. To muszą być takie szczegóły, które – z jednej strony – z dużym prawdopodobieństwem powinny zostać zapamiętane przez uczestnika zdarzenia (sprawcę lub świadka naocznego), a niestety osoby takie zapamiętują znacznie mniej niż powszechnie by się wydawało i możliwe, że działały w warunkach ograniczonej świadomości, albo doświadczyły stresu pourazowego. Z drugiej zaś strony – należy wykluczyć zaznajomienie z typowanymi do testów GKT/CIT szczegółami osób postronnych (co zwykle następuje z biegiem czasu przez środki masowego przekazu, kontakty z otoczeniem, ewentualny udział w czynnościach procesowych). Analizy J. Podlesnego z lat 90., dotyczące spraw kryminalnych prowadzonych przez FBI wskazywały, że test CIT mógł być realnie wykorzystany jedynie w 13,1% spraw, w których przeprowadzono badania poligraficzne¹⁰. Co ciekawe, w latach 70. i 80. XX w., a więc zanim w Polsce nastąpił okres, w którym przejściowo techniki CQT nie były aprobowane dowodowo, powszechnie stosowano testy pytań kontrolnych Reida i Backstera, a gdy tylko było to możliwe – dodatkowo testy POT (zwykle w wersji „ze znanym rozwiązaniem”, czyli sprawdzającej wiedzę badanego o wytypowanym przez śledczych szczególe ujawnionym w związku z krytycz-

⁹ Por. Z. Doda, A. Gaberle, Dowody w procesie karnym, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995, s. 200–204.

¹⁰ J. A. Podlesny, Is the guilty knowledge polygraph technique applicable in criminal investigations? A review of FBI case records, Crime Laboratory Digest 1993, nr 20, s. 57–61.

nym zdarzeniem). Jak podaje J. Widacki – dotyczyło to ok. 80% spraw, lecz nigdy nie udawało się skonstruować więcej niż dwa takie testy¹¹. Obecnie testy typu POT polscy biegli wykorzystują często, ale ogranicza się to przede wszystkim do testów w wersji „z poszukiwanym rozwiązaniem”, w celach śledczych – po to, aby naprowadzić na nowe dowody, pomóc odnaleźć ukryte przedmioty, wytypować współsprawców przestępstwa itp. W tym przypadku sprawdza się więc, co badany może wiedzieć, aby poszerzyć wiedzę śledczych, a nie to czy badany wie to, co już śledczy bezsprzecznie ustalili (wiedza o szczegółach zdarzenia różnicuje osoby związane z krytycznym zdarzeniem od osób postronnych).

3. Istota badań poligraficznych

W związku z tym, że nie istnieje jedna wzorcowa reakcja organizmu człowieka towarzysząca kłamstwu, pośrednie wnioskowanie na temat wiedzy i wiarygodności odbywa się przez ustalenie relatywnej istotności bodźców (pytań) testowych dla badanego w oparciu o przebieg zmian w jego reakcjach fizjologicznych i odniesienie tego do zbioru przypadków typowych. Owe reakcje fizjologiczne występują w odpowiedzi na ocenę poznawczą badanego (rozpoznanie sytuacji jako ważnej z punktu widzenia interesów i celów jednostki), pamięć, doświadczenie behawioralne i wartościowanie emocjonalne w odniesieniu do pytań testowych¹².

W kryminalistycznych badaniach poligraficznych celem badanego jest zazwyczaj przedstawienie swojej osoby jako wiarygodnego świadka czy niewinnego podejrzanego (oskarżonego). Natomiast w przypadku badań przedzatrudnieniowych, kandydatom zależy na potwierdzeniu spełniania kryteriów przyjęcia do pracy lub służby. W badaniach operacyjnych, organizowanych wobec osobowych źródeł informacji – celem badanego jest rozwianie ewentualnych wątpliwości w kwestii lojalności wobec oficera prowadzącego i utrzymanie tego, co stanowi o motywacji źródła do współpracy z organami bezpieczeństwa. W sprawach partnerskich – stawką bywa odbudowa wzajemnego zaufania. Złożenie prawdziwych oświadczeń w toku tych badań może okazać się sprzeczne z tymi celami. Określony bodziec może wywołać reakcję kognitywną, a także emocjonalną reakcję skojarzeniową związaną z odtwarzaniem pamięciowym i klasycznym uwarunkowaniem behawioralnym w odniesieniu do sytuacji,

¹¹ J. Widacki, W sprawie wyboru techniki..., s. 8.

¹² Por. J. Kahn, R. Nelson, M. Handler, An Exploration of Emotion and Cognition during Polygraph Testing, Polygraph 2009, t. 38, nr 3, s. 195.

kiedy ocena poznawcza dokonała się wcześniej i została zakodowana w pamięci. W przypadku osób wprowadzających w błąd ujawniają się negatywne stany emocjonalne z powodu możliwości zdemaskowania kłamstwa i poniesienia stosownych konsekwencji¹³.

Wskazania testów przeprowadzonych w toku badań poligraficznych mają zastosowanie do tzw. przypadków typowych. Niewielki odsetek osób badanych nie zalicza się do takich zbiorów i tworzy przypadki szczególne, ponieważ – tak jak przy każdym innym badaniu kryminalistycznym – w badaniu poligraficznym mogą zaistnieć tzw. czynniki kontaminujące te procesy, które są istotne przy odbiorze i przetwarzaniu bodźców testowych przez osobę badaną, a uwarunkowane poznawczo, emocjonalnie lub aktualną kondycją fizyczną tej osoby¹⁴. Czynniki kontaminujące należą do źródeł fałszywych wyników testów i zwiększają ryzyko wystąpienia błędu – zwłaszcza fałszywej identyfikacji pozytywnej (obciążającej badanego). Częściej, nie tyle doprowadzają do błędu, co utrudniają uzyskanie jednoznacznego rozstrzygnięcia.

4. Pamięć i przeżycia emocjonalne na osi czasu

Upływ czasu należy potraktować jako źródło potencjalnych czynników kontaminujących ślady pamięciowe i emocjonalne. Jego znaczenie należy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach. Pierwsza – jako czas sam w sobie, sprowadzająca się *de facto* do procesów pamięciowych. Druga – odnosząca się do przeżyć badanego, jakie zaistniały w okresie od krytycznego zdarzenia do rozpoczęcia badania poligraficznego.

Poznanie rzeczywistości przez człowieka odbywa się przez odbiór wrażeń zmysłowych i ich syntezę w postaci spostrzeżeń, odzwierciedlających całokształt przedmiotów lub zjawisk. Spostrzeżenia są kodowane w pamięci. Część informacji zostaje następnie zapomniana, a pozostałe mogą zostać później odtworzone – przypomniane lub rozpoznane (przy ponownym zetknięciu z obiektem wcześniejszych spostrzeżeń). Proces zapominania rozpoczyna się zaraz po zapamiętaniu. Krzywa Ebbinghaus, który w XIX w. prowadził badania nad pamięcią, wskazuje, że większość zapamiętanych informacji ulega zapomnieniu już w ciągu pierwszych kilku dni, a dalej proces nie jest już tak gwałtowny. Krzywa ta może

¹³ M. Gołaszewski, Psychologiczne podstawy efektywności badań poligraficznych – nowe podejście w XXI w., *Studia Prawnicze. Rozprawy i materiały* 2012, 2, 11, s. 101–112.

¹⁴ Szerzej na ten temat: T. Amsel, *Polygraph Examinations Contaminating Factors*, *European Polygraph* 2016, t. 10, nr 4 (38), s. 151–157.

jednak ulec znacznemu wypłaszczeniu dzięki przypomnieniom. Na trwałość zapamiętania informacji wpływają też ich subiektywna istotność (np. osoba poddana po raz pierwszy badaniu poligraficznemu zwykle zapamięta je lepiej niż poligrafer, dla którego będzie to kolejna rutynowa czynność służbowa), czy ładunek emocjonalny (intensywne emocje ułatwiają zapamiętywanie głównych szczegółów danego zdarzenia, kosztem jednak elementów tła tego zdarzenia). Zapominanie nie jest nieodwracalną utratą informacji, lecz brakiem dostępu do niej i zależy od kontekstu, w którym dochodzi do próby jej wydobywania. Jak zauważa B. Bielski: „Teza ta częściowo potwierdza się w przypadku każdej przesłuchiwanej osoby. Większość z nich coś pamięta. Zaś wśród tych, którzy twierdzą, że nic nie pamiętają, także zdecydowana większość jest w stanie odpowiedzieć na „bezpieczne” pytania, potwierdzając w ten sposób, że ich niepamięć ma charakter deklaracyjny, a nie faktyczny. Jeśli więc stworzymy świadkowi warunki bezpieczeństwa emocjonalnego – nie wywołujemy w nim poczucia winy, nie obwiniamy go za postawę niechęci – mamy szansę uruchomić dostęp do informacji” (także do treści zagrażających)¹⁵.

W ujęciu nieco bardziej szczegółowym pamięć – traktowana jako proces – składa się z kilku faz (według Tulvinga): spostrzegania, kodowania spostrzegania, przechowania śladu, przechowania śladu kodowanego, rekodowania, przechowania śladu rekodowanego, wydobywania informacji w pamięci, decyzji o wyborze informacji ze śladu rekodowanego na podstawie podanych kryteriów, pamięci świadomej oraz decyzji o zachowaniu¹⁶. Efektywne odtwarzanie danych z pamięci zaczyna się w fazie wydobywania, gdy pojawia się bodziec uruchamiający ten proces. W pamięci świadomej znajduje się dopiero wynik poszukiwania informacji dopasowany do przyjętych kryteriów, a następnie jednostka podejmuje decyzję czy ujawnić rezultat tego poszukiwania; czy podjąć działanie, np. w postaci udzielenia odpowiedzi na postawione pytanie. Tulving wyodrębnił wśród procesów pamięci „rekodowanie”, polegające na tym, że „nowe informacje, jakie do nas docierają, są łączone z informacjami, które już wcześniej znajdowały się w pamięci. Często jednostka sama musi dostrzec związki nowych informacji z dotychczasową wiedzą”¹⁷.

¹⁵ Zob. B. Bielski, Gdy sąd słyszy „nie pamiętam”, *Prokuratura i Prawo* 2005, nr 2, s. 129–138.

¹⁶ Zob. E. Tulving, *Ecphoric processes in recall and recognition*, (w:) J. Brown (red.), *Recall and recognition*, Wiley, London 1976, s. 37–74.

¹⁷ A. Falkowski, T. Maruszewski, E. Nęcka, *Procesy poznawcze*, (w:) J. Strelau, D. Doliński (red.), *Psychologia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2008, t. 1, s. 426.

W pamięci epizodycznej (dotyczącej określonych zdarzeń) występują pominięcia i zniekształcenia. Pominięcia są bezpośrednią konsekwencją procesu zapominania wraz z upływem czasu. Natomiast w przypadku zniekształceń jednostka przypomina sobie całe zdarzenia lub ich fragmenty, które nie miały miejsca. Fałszywe elementy wspomnień mają postać błędów schematycznych, błędów monitorowania źródła oraz błędów połączenia. Pierwszy rodzaj bierze się z wnioskowania z wiedzy ogólnej, czyli we wspomnieniu pojawiają się okoliczności, które zwykle rzeczywiście mają miejsce, ale jednak nie w tej sytuacji, której wspomnienie ma dotyczyć. Dwa kolejne rodzaje błędów polegają na łączeniu prawdziwych elementów w nieprawdziwą całość. W wyniku błędów monitorowania źródła włącza się do wspomnienia dodatkowe informacje o zdarzeniu jedynie zasłyszane (zwłaszcza, gdy źródło jest postrzegane jako wiarygodne – np. ekspert, ktoś bliski), przeczytane (np. w aktach) lub wyobrażone. Z kolei błędy połączenia oznaczają kombinację niepowiązanych ze sobą zdarzeń¹⁸.

Przeżycia, jakie zaistniały w długim okresie od krytycznego zdarzenia do rozpoczęcia badania poligraficznego mogą obejmować m.in. – jak powtarza się w orzecznictwie – jakąś (w domyśle znaczącą) „liczbę czynności procesowych z udziałem badanego”. Chodzi tu zatem o ewentualne nowe ślady pamięciowe, niezwiązane z bezpośrednim udziałem w krytycznym zdarzeniu, przez pozyskiwanie nieznanemu badanemu wcześniej informacji (np. podczas przesłuchań, okazań osób, przedmiotów i in.). Ponadto – nowe ślady emocjonalne z powodu intensywności i dolegliwości niektórych czynności (jak np. w związku z okolicznościami zatrzymania i późniejszym postępowaniem funkcjonariuszy wobec zatrzymanego, udziałem w przeszukaniu, konfrontacji, eksperymentach procesowych itp.). Przeżycia pozostawiające nowe ślady pamięciowe i emocjonalne mogą być także efektem interakcji badanego z otoczeniem oraz dostępem do informacji medialnych.

5. Potencjalne konsekwencje upływu czasu od zdarzenia w przypadku szczerých i nieszczerých badanych

Inne będą ewentualne konsekwencje upływu czasu od krytycznego zdarzenia dla osób szczerých (wiarygodnych świadków i niewinnych podejrzanych, oskarżonych), a inne dla osób nieszczerých (przekazujących

¹⁸ Zob. A. Niedźwieńska, Zniekształcenia w pamięci zdarzeń, (w:) J. Strelau, D. Doliński, *op. cit.*, s. 438–439.

fałszywe informacje świadków oraz osób winnych zarzucanych im czynów). W przypadku osób winnych (nieszczerych) głównym czynnikiem kontaminującym ślady pamięciowe i emocjonalne z powodu upływu czasu jest „zacieranie się” tych śladów przez zapominanie szczegółów towarzyszących krytycznemu zdarzeniu, albo mechanizm obronny wtórnego wyparcia ze świadomości części wspomnień i odczuć zagrażających spójności osobowości. Z pewnością może to ujemnie wpływać na możliwość skutecznego wykonania testu „wiedzy o czynie”. Natomiast nie ma przeszkód, aby przy odpowiednio sformułowanych pytaniach krytycznych (czyli dotyczących okoliczności zasadniczych, a nie ulotnych szczegółów), przeprowadzić testy z grupy technik pytań porównawczych (a zatem – jak wykazano wyżej – technik podstawowych, a nie uzupełniających).

W przypadku osób niewinnych (szczerych) kontaminacja związana z czasem może wynikać z pozyskiwania z różnych źródeł informacji, które w początkowej fazie postępowania były znane tylko uczestnikom krytycznego zdarzenia i śledczym. W ten sposób badany może rozpoznać jakiś szczegół w teście nie w związku z osobistym doświadczeniem, lecz w sposób wtórny (np. z mediów czy w drodze wcześniejszego ukierunkowania badanego przez przesłuchującego, albo prawdziwego sprawcę przestępstwa). Ma to jednak znaczenie tylko w takich testach, których celem jest sprawdzenie, co badany wie. Ponownie – do dyspozycji pozostają testy pytań porównawczych. Przy wynikach tych ostatnich swoje konsekwencje może mieć nie tyle wiedza badanego, co emocje towarzyszące jego przeżyciom, np. wspomnianemu udziałowi w rozmaitych czynnościach procesowych. Jeżeli okoliczności te odcisną piętno na stanie emocjonalnym badanego, to w skrajnym przypadku – mimo udzielania szczerych odpowiedzi – zareaguje w sposób obserwowany zwykle u osób nieprawdomównych. Mówimy tu jednak – po pierwsze – o przypadku nietypowym, ponieważ nie tylko emocje decydują o znaczeniu bodźców testowych, lecz także informacje zakodowane w pamięci (tylko odpowiedź sprzeczna z wiedzą badanego wywoła dysonans poznawczy i związane z nim pobudzenie fizjologiczne), procesy uwagi oraz uwarunkowanie behawioralne. Po drugie, potencjalnie kontaminujący wpływ opisanych okoliczności należy rozważać wyłącznie przy rezultatach testów obciążających badanego (i wówczas trzeba taki dowód oceniać z dozą ostrożności). Przy wynikach korzystnych dla badanego – wskazujących na sposób reagowania spójny z jego oświadczeniami (czyli typowy dla osób odpowiadających szczerze) – uprzedni udział w licznych czynnościach procesowych, bądź innych powodujących intensywne emocje wydarzeniach, nie może być w ogóle brany pod uwagę. Dlatego niedopusz-

czenie przez organ procesowy dowodu z opinii biegłego z zakresu badań poligraficznych, z powołaniem się na aprioryczne uznanie, że dowód taki stracił już swoją wartość poznawczą ze względu na upływ czasu, może (a nawet powinno) zostać potraktowane jako obraza art. 6 k.p.k. (prawa do obrony).

Paradoksalnie – nie ma górnej granicy odstępu w czasie między krytycznym zdarzeniem a badaniem poligraficznym, lecz przeciwnie – istnieje granica dolna. Badany potrzebuje bowiem czasu na przetworzenie informacji o planowanym badaniu poligraficznym, także na poziomie nieświadomym – „przespać się z myślą o czymś” nabiera w tym kontekście dosłownego znaczenia. Ten czas nazywamy okresem inkubacji – zbyt krótki zwiększa ryzyko wystąpienia fałszywie pozytywnego wyniku testu (obciążającego badanego). Dlatego, poza wyjątkowymi sytuacjami, nie powinno się przeprowadzać badań poligraficznych natychmiast po zatrzymaniu podejrzanego, albo w dniu dostarczenia wezwania świadkowi. Na przykład izraelscy śledczy wprowadzili tę zasadę na stałe do swoich procedur. Ich doświadczenia doprowadziły do koncepcji, która mówi o tym, że waga zagadnienia krytycznego jest największa dla osoby zaangażowanej w przestępstwo w czasie jego popełnienia. Następnie słabnie i wzmacnia się wraz z wydarzeniami związanymi ze śledztwem, np. z chwilą postawienia zarzutów, albo zakomunikowania komuś, że jest osobą faktycznie podejrzaną. Ciężar krytycznego zagadnienia jest wówczas podobnie wysoki zarówno dla osoby winnej, jak i niewinnej. Potem znowu słabnie, aż do kolejnej czynności, w tym informacji o badaniu poligraficznym. Ostatecznie, w dniu badania ciężar krytycznego zagadnienia sięga szczytowych wartości u winnego, a u osoby niewinnej zwykle nie aż tak bardzo. O tym jak mocno ciąży badanemu krytyczne zagadnienie, świadczy to, co trzeba zrobić, aby odciągnąć od niego uwagę, np. w kierunku pytań porównawczych, które stanowią swoistą „przynętę”¹⁹.

Wartość diagnostyczna technik badań poligraficznych (wysoka, porównywalna z okazaniem bezpośrednim – sięgająca średnio $\pm 90\%$ dokładnych wskazań²⁰) była weryfikowana empirycznie nie tylko w eksperymentach laboratoryjnych, ale również w oparciu o rozstrzygnięcia w rzeczywistych sprawach, w których ekspertyzy z zakresu badań poligraficznych przeprowadzano w różnym czasie od krytycznego zdarzenia

¹⁹ Zob. A. Ginton, Relevant Issue Gravity (RIG) Strength – a New Concept in PDD that Reframes the Notion of Psychophysiological Set and the Role of Attention in CQT Polygraph Examinations, *Polygraph* 2009, t. 38, nr 3, s. 204–217.

²⁰ Zob. M. Gołaszewski (red.), Współczesne standardy badań poligraficznych, Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego nr 4, Warszawa 2013.

(nie tylko tym nieodległym)²¹. Na aprobatę zasługuje przy tym stanowisko wyrażone przez J. Widackiego, że „nie jest to materia, którą sąd może ustalać. To, kiedy wartość diagnostyczna badania poligraficznego jest najwyższa, a kiedy wątpliwa, ustalić może nauka kryminalistyki. Sąd może tylko z tych ustaleń wyciągnąć procesowe wnioski: kiedy uznać badanie za dopuszczalne, jak ocenić jego wartość w konkretnej sprawie”²².

Ewentualny kontaminujący wpływ czynnika czasu jest już więc uwzględniony w wyliczeniach poziomu błędu dla poszczególnych technik badawczych. Ryzyka nietrafnego wyniku testu spowodowanego okolicznościami, które mogły wystąpić na osi czasu między krytycznym zdarzeniem a momentem przeprowadzania badania poligraficznego, nie należy postrzegać jako szczególnie wyższego niż w przypadku innych czynników kontaminujących, które mogą odpowiadać za nietypowy sposób reagowania osoby badanej na bodźce testowe („nietypowy” – czyli np. taki, gdy osoba badana mimo udzielania szczerych odpowiedzi na pytania krytyczne – reaguje w sposób obserwowany zwykle w statystycznej populacji osób odpowiadających nieszczerze lub odwrotnie – gdy badany faktycznie wprowadzający w błąd czy ukrywający swoją wiedzę, reaguje tak jak osoba szczerą).

Czynniki kontaminujące mogą, ale nie muszą obniżać wartości dowodowej opinii biegłego²³. To czy biegły – poza statystycznym zobrazowaniem wyników testów w kategoriach prawdopodobieństwa czy statystycznej szansy – wskazuje tego typu czynniki, rzutuje na ocenę stopnia pewności wyrażonych wniosków. W przypadku nierozstrzygniętych testów – biegły powinien ponadto zasygnalizować potencjalną przyczynę

²¹ Por. m.in.: M. Gołaszewski, Przesłuchanie biegłego z zakresu badań poligraficznych (wariograficznych) w postępowaniu jurysdykcyjnym – tryb, najczęściej zadawane pytania i prawidłowe odpowiedzi, (w:) K. Banasik i in. (red.), W poszukiwaniu prawdy. Rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2018, s. 281–285; A. Ginton, A Non-standard Method for Estimating Accuracy of Lie Detection Techniques Demonstrated on a Self-validating Set of Field Polygraph Examinations, *Psychology, Crime & Law* 2012, t. 19, 7, s. 577–594; Y. Y. Mao, Y. D. Liang, Z. Q. Hu, Accuracy Rate of Lie-detection in China. Estimate the Validity of CQT on Field Cases, *Physiology & Behavior* 2015, nr 140, s. 104–110.

²² J. Widacki, Badania poligraficzne w Polsce, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2014, s. 132.

²³ Wartości dowodowej nie należy mylić z wartością diagnostyczną *in abstracto*. Pierwsza dotyczy konkretnego dowodu, którego użyteczność w określonym postępowaniu może być różna. Druga zaś dotyczy metody w ogóle (o ustalonej empirycznie trafności, rzetelności, dokładności identyfikacji) – zob. J. Widacki (red.), Badania poligraficzne w Polsce, s. 132–133.

lub zespół przyczyn (jeśli takowe dostrzeżę); czy zasadne jest np. powtórzenie badania w tej samej sprawie wobec tej samej osoby.

6. Konkluzje

Nie istnieją żadne badania empiryczne, które dowodziłyby, że badania poligraficzne (bez względu na zastosowaną technikę badawczą) „tracą na znaczeniu wraz z upływem czasu” (od krytycznego zdarzenia). Nawiasem mówiąc, nigdy nie określono granicy, poza którą tenże „upływ czasu” przesądzałby już o nieprzydatności omawianego środka dowodowego. Można natomiast odwołać się do doświadczeń z praktyki poligrafów. Te – jak się okazuje – są konsekwentnie odmienne od krytykowanej w niniejszym artykule tezy z orzecznictwa. Aby nie poprzestać wyłącznie na własnych doświadczeniach Autora, przeprowadzono serię wywiadów bezpośrednich z kilkunastoma biegłymi z wysokim stażem zawodowym (tak z Polski, jak i z zagranicy). Biegli byli w stanie podać liczne przykłady spraw, w których nawet po wielu latach od przestępstwa udało się efektywnie przeprowadzić badanie poligraficzne.

Warto przytoczyć m.in. fragment wypowiedzi członkini zarządu *American Polygraph Association* (największego zrzeszenia ekspertów przedmiotowej specjalności na świecie), byłej przewodniczącej tej organizacji – Pameli Shaw: „W mojej ocenie poligraf pozostaje bardzo dokładny wraz z upływem czasu. Ludzie mają niesamowitą zdolność przechowywania i odtwarzania wcześniejszych przeżyć. Mogą nie pamiętać każdego szczegółu, lecz istotność zagadnień, które badamy, nie jest tożsama z wydarzeniami z życia, które mogą być łatwo i szybko wyrzucone z pamięci. Ponadto, typowo zadajemy pytania, których celem jest ustalenie czyjegoś związku lub konkretnego fizycznego czynu w ramach przestępstwa. Można nie pamiętać, jaki kaliber miała broń, ale sprawca na pewno zapamięta, że zastrzelił kogoś. Można nie pamiętać koloru koszuli pokrzywdzonego, albo nazwy ulicy, numeru budynku, lecz (z wyjątkiem zaburzeń pamięci lub upośledzenia funkcji poznawczych) ludzie będą wiedzieć, czy brali udział w napadzie, rabunku itp.”

Michael Gougler (również wybitny ekspert, członek władz APA) zauważył, że techniką badawczą, na którą wpływa słabsza pamięć, jest CIT (GKT). Nie wymienił przy tym innych. Odnosił się także do zagadnienia indukcji fałszywych wspomnień (które – jak powszechnie wiadomo – są możliwe, lecz mało realne w przypadku istotnych okoliczności, na które ludzie zazwyczaj zwracają uwagę). Ten fenomen jest bardziej prawdopodobny u dzieci i jednostek słabiej funkcjonujących społecznie. Roz-

mówca wyraził ostatecznie przekonanie, że polscy procesualiści pozostają w błędzie, gdy uznają, że opinia biegłego z zakresu badań poligraficznych traci na znaczeniu z upływem czasu.

Wobec powyższego należy jednoznacznie stwierdzić, że jeżeli u świadka, podejrzanego lub oskarżonego nie ma dostatecznych powodów, by sądzić, że istnieją zaburzenia procesów psychicznych uniemożliwiające prawidłowe odtwarzanie spostrzeżeń – to najpewniej nie istnieją przeciwwskazania do przeprowadzenia badania poligraficznego niezależnie od tego, ile czasu minęło od rozpatrywanych w danym postępowaniu zdarzeń. Nawet w przywołanym wcześniej postanowieniu z 2015 r. Sąd Najwyższy, bazując prawdopodobnie w jakiejś mierze na opisanych tu nieporozumieniach dotyczących korelacji między upływem czasu a miarodajnością wyników badania poligraficznego, stwierdził: „Nie oznacza to jednak niedopuszczalności i niecelowości wykorzystania tego dowodu w postępowaniu karnym”. Dlatego to biegłemu należy pozostawić ocenę, czy w danej sprawie badanie poligraficzne jest możliwe do przeprowadzenia mimo znacznego upływu czasu od okoliczności, które miałyby stanowić przedmiot badań, a gdy taki dowód zostanie ostatecznie dopuszczony – to czy czas mógł w określonych aspektach rzutować na wyniki testów. Ustosunkowanie się do tych kwestii wymaga niewątpliwie wiadomości specjalnych, których organ procesowy nie posiada. Wstępna ocena mogłaby zostać dokonana na podstawie zapoznania się z aktami postępowania, a ostateczna jest możliwa dopiero po przeprowadzeniu wywiadu przedtestowego (obejmującego nie tylko wypowiedzi badanego na temat krytycznego zdarzenia, ale także m.in. zagadnienia biograficzne czy potwierdzenie orientacji allopsychicznej).

Literatura

1. Amsel T., Polygraph Examinations Contaminating Factors, *European Polygraph* 2016, t. 10, nr 4 (38), s. 151–157.
2. Bielski B., Gdy sąd słyszy „nie pamiętam”, *Prokuratura i Prawo* 2005, nr 2, s. 129–138.
3. Doda Z., Gaberle A., *Dowody w procesie karnym*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995.
4. Ginton A., A Non-standard Method for Estimating Accuracy of Lie Detection Techniques Demonstrated on a Self-validating Set of Field Polygraph Examinations, *Psychology, Crime & Law* 2012, t. 19, 7, s. 577–594.

5. Ginton A., Relevant Issue Gravity (RIG) Strength – a New Concept in PDD that Reframes the Notion of Psychophysiological Set and the Role of Attention in CQT Polygraph Examinations, „Polygraph” 2009, t. 38, nr 3, s. 204–217.
6. Gołaszewski M., Badania poligraficzne w polskim procesie karnym po Postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2015 r., Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego 2015, nr 13/15, s. 139–150.
7. Gołaszewski M., Przesłuchanie biegłego z zakresu badań poligraficznych (wariograficznych) w postępowaniu jurysdykcyjnym – tryb, najczęściej zadawane pytania i prawidłowe odpowiedzi, (w:) K. Banasik i in. (red.), W poszukiwaniu prawdy. Rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2018, s. 281–285.
8. Gołaszewski M., Psychologiczne podstawy efektywności badań poligraficznych – nowe podejście w XXI w., Studia Prawnicze. Rozprawy i materiały 2012, 2, 11, s. 101–112.
9. Gołaszewski M. (red.), Współczesne standardy badań poligraficznych, Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego nr 4, Warszawa 2013.
10. Kahn J., Nelson R., Handler M., An Exploration of Emotion and Cognition during Polygraph Testing, Polygraph 2009, t. 38, nr 3, s. 195.
11. Kulicki M., Kryminalistyka. Wybrane problemy teorii i praktyki śledczo-sądowej, wyd. UMK, Toruń 1994.
12. Mao Y. Y., Liang Y. D., Hu Z. Q., Accuracy Rate of Lie-detection in China. Estimate the Validity of CQT on Field Cases, Physiology & Behavior 2015, nr 140, s. 104–110.
13. Podlesny J. A., Is the guilty knowledge polygraph technique applicable in criminal investigations? A review of FBI case records, Crime Laboratory Digest 1993, nr 20, s. 57–61.
14. Strelau J., Doliński D. (red.), Psychologia, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2008.
15. Tulving E., Ecphoric processes in recall and recognition, (w:) J. Brown (red.), Recall and recognition, Wiley, London 1976, s. 37–74.
16. Widacki J., Badania poligraficzne w Polsce, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2014.
17. Widacki J., W sprawie wyboru techniki badania poligraficznego. Czy technika oparta na testach GKT (CIT) jest lepsza od techniki opartej na testach CQ?, Problemy kryminalistyki 2011, nr 273 (3), s. 8.

18. Wójcikiewicz J. (red.), Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane, wydanie II zmienione i uzupełnione, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2007.

Time lapsed from a critical incident in the context of the epistemic value of polygraph testing

Abstract

Adopted in Polish case law, the interpretation of the relationship between the lapse of time and the timing of polygraph testing leads to confusion and to potentially erroneous court decisions or evidence evaluations. In fact, neither research to date nor professional polygraph examiners support the position that a polygraph expert's opinion "loses its validity with the passage of time". Many existing test results are used even years after a relevant critical incident. A long interval between an offence and a polygraph test is discussed as one of sources of contaminated memory and emotional traces. Nevertheless, no authority responsible for proceedings should replace an expert in an evaluation exercise as the former does not have relevant special knowledge.

Key words

Polygraph, test, lapse of time, critical incident, case law, memory, actions in proceedings, expert, opinion, diagnostic value, evidentiary value.

GLOSY

Wojciech Kotowski¹

Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 11 czerwca 2019 r., sygn. I DO 11/19²

Streszczenie

Przedmiotem glosy aprobującej jest uchwała Sądu Najwyższego, dotycząca zgody na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej, która zapadła w duchu ochrony interesu zarówno publicznego, jak i prywatnego. W aspekcie wykraczającym poza przedmiot orzekania na szczególną uwagę zasługuje rozpoznanie wszystkich istotnych okoliczności sprawy w warunkach najwyższej staranności, prowadzącej wprost do słusznego rozstrzygnięcia.

Słowa kluczowe

Działanie na szkodę interesu publicznego lub prywatnego, wyrażenie zgody na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej, uchwała, spowodowanie stanu narażenia dobra prawem chronionego, dostatecznie uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa.

Przedmiotem glosy jest uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 czerwca 2019 roku, sygn. I DO 11/19, którą wyrażono zgodę na po-

¹ Ekspert do spraw prawnych aspektów wypadków drogowych, członek Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego i Rady Naukowej czasopisma „Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych”, ORCID: 0000-0001-5820-6077.

² OSNID 2020/2, LEX nr 2683367.

ciągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej. W uzasadnieniu Sąd poruszył wiele kwestii związanych tak z istotą postępowania immunitetowego, jak i problematyką dokonywania oceny społecznej szkodliwości czynu w ramach postępowania immunitetowego oraz koniecznością weryfikacji istnienia dostatecznie uzasadnionego podejrzenia popełnienia każdego przestępstwa w sprawie, w której jeden czyn w ocenie występującego z wnioskiem wyczerpywać ma znamiona kilku przestępstw. Odniósł się także do znamion przestępstw, o których mowa we wniosku prokuratora.

Powstania skutku, o którym mowa w art. 231 § 1 k.k. nie wolno utożsamiać z wyrządzeniem szkody. Znamię działania na szkodę, nawet rozumianego jako konieczność powstania określonego skutku, oznacza bowiem spowodowanie stanu narażenia dobra prawem chronionego (właśnie interesu publicznego lub prywatnego) na niebezpieczeństwo powstania szkody. Niebezpieczeństwo to wprawdzie nie musi być bezpośrednie, ale musi być rzeczywiste i skonkretyzowane. Przedmiotem rozstrzygnięcia sądu jest wyrażenie zgody na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sędziego za popełnione przestępstwo, przy czym granice rozpoznawanego czynu wyznaczane są jego tożsamością – konkretnym zachowaniem określonej osoby. Ostateczny opis czynu i jego kwalifikacja prawna, w przypadku wniesienia przez oskarżyciela skargi do sądu, będzie ewentualną decyzją sądu orzekającego co do winy. Do podjęcia decyzji o wyrażeniu zgody na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej wystarczające jest dostatecznie uzasadnione podejrzenie popełnienia choćby jednego z kilku przestępstw, popełnionych tym samym czynem.

1. Stan faktyczny

Rozpoznając po raz trzeci wniosek prokuratora, po dwóch wcześniejszych decyzjach Sądu Najwyższego Izby Karnej, uchylających do ponownego rozpoznania negatywne uchwały sądu dyscyplinarnego I instancji, uchwałą z dnia 27 września 2018 r., Sąd Dyscyplinarny przy Sądzie Apelacyjnym na podstawie art. 80 § 2c *a contrario* ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 2072 ze zm.) ponownie nie zezwolił na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sędziego Sądu Okręgowego w S. do odpowiedzialności karnej za czyn z art. 231 § 1 k.k. i art. 270 § 1 k.k. oraz art. 18 § 1 k.k. w zw. z art. 276 k.k., w zw. z art. 11 § 2 k.k. i art. 12 k.k. Zażalenie na tę uchwałę wniósł prokurator, który zaskarżył ją w całości na nie-

korzyść sędziego i sformułował w bardzo ogólny sposób zarzut błędu w ustaleniach faktycznych, mający wpływ na treść rozstrzygnięcia, polegający na przyjęciu, że zachowania sędziego nie wyczerpują znamion czynu zabronionego oraz jego społeczna szkodliwość jest znikoma. Wniósł o zmianę zaskarżonej uchwały przez zezwolenie na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej. Obrońca sędziego, w odpowiedzi na zażalenie, wniósł o jego nieuwzględnienie i utrzymanie w mocy uchwały sądu dyscyplinarnego z dnia 27 września 2018 r. W pełni podzielił on ocenę prawną zachowania sędziego dokonaną przez sąd I instancji. Odnosząc się do twierdzeń skarżącego w przedmiocie zmiany wymowy zeznań świadka wskutek dokonanej modyfikacji protokołu wskazał, że stanowiła ona jedynie uzupełnienie, a nie zmianę jej sensu. Za dowód, że czyn sędziego nie stanowił przestępstwa świadczył również jego zdaniem fakt, iż w postępowaniu dyscyplinarnym Prokurator Generalny nie wnioskował o wymierzenie kary dyscyplinarnej surowszej, a mianowicie przeniesienia na inne miejsce służbowe czy złożenia sędziego z urzędu, lecz usunięcie z funkcji wizytatora. O nieuwzględnienie zażalenia wniósł też w osobistym piśmie obwiniony. Wskazał, że sąd dyscyplinarny dokonując ponownego rozpoznania sprawy w sposób niezwykle wnikliwy poddał analizie całość materiału dowodowego i drobiazgowo wyjaśnił podstawy wydanej decyzji o niewyczerpaniu znamion przestępstw opisanych we wniosku. Nawet przy przyjęciu niekorzystnej interpretacji jego zachowania, należało je uznać za społecznie szkodliwe w stopniu znikomym. Wyraził też przekonanie, że skarżący nie podniósł jakichkolwiek argumentów, które mogłyby podważyć stanowisko sądu I instancji.

Sąd Najwyższy w sprawie (...) sędziego Sądu Okręgowego w S., po rozpoznaniu w Sądzie Najwyższym na posiedzeniu w dniu 11 czerwca 2019 r. zażalenia prokuratora na uchwałę Sądu Dyscyplinarnego przy Sądzie Apelacyjnym z dnia 27 września 2018 r., o odmowie zezwolenia na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej wskazanego sędziego za czyn z art. 231 § 1 k.k. i inne na podst. art. 437 § 1 i 2 k.p.k. oraz art. 80 § 2c i art. 129 § 2 i 3 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz art. 98 § 3 k.p.k., podjął uchwałę następującej treści:

„1. zmienia zaskarżoną uchwałę w ten sposób, że zezwala na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sędziego Sądu Okręgowego w S. (...) za czyn polegający na tym, że w nieustalonym czasokresie³, lecz między dniem 15 października 2015 r. a kwietniem 2016 r., w S., działając w krótkich odstępach czasu, w wykonaniu z góry powziętego zamia-

³ Prawdłowo powinno być użyte słowo „czasie” lub „okresie”.

ru, dokonał przerobienia treści protokołu rozprawy w sprawie Sądu Okręgowego w S. (...) z dnia 15 października 2015 r., co do treści zeznań złożonych przez (...), po czym wykorzystując uzależnienie służbowe polecił ustalonemu pracownikowi sekretariatu Sądu Okręgowego w S. usunięcie z akt sprawy oryginału karty protokołu ww. rozprawy, zniszczenie go i zastąpienie dokumentem przez siebie przerobionym, czym działał na szkodę interesu publicznego, tj. czyn z art. 231 § 1 k.k. i art. 270 § 1 k.k. i art. 18 § 1 k.k. w zw. z art. 276 k.k., w zw. z art. 11 § 2 k.k. i art. 12 k.k.;

2. zawiesza sędziego Sądu Okręgowego w S. (...) w czynnościach służbowych;

3. obniża o 30% wysokość wynagrodzenia sędziego Sądu Okręgowego w S. (...) na czas trwania zawieszenia;

4. odracza sporządzenie uzasadnienia uchwały na czas do 7 dni;

5. kosztami postępowania odwoławczego obciąża Skarb Państwa”.

2. Stan prawny

Zdaniem Sądu Najwyższego zażalenie prokuratora okazało się skuteczne. Sąd Najwyższy, po raz trzeci rozpoznając zażalenie od kolejnej negatywnej decyzji sądu dyscyplinarnego I instancji, doszedł do przekonania, że prawidłowo przeprowadzona ocena przedstawionych przez wnioskodawcę materiałów dowodowych powinna umożliwić sądowi *a quo* wysnucie wniosku, iż zachodzi dostateczne uzasadnienie podejrzenia, że zachowanie sędziego wyczerpało znamiona przypisywanych mu przestępstw. W niniejszej sprawie sąd I instancji poczynił błędne ustalenia faktyczne zarówno w zakresie istnienia dostatecznie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez sędziego przestępstwa, jak i przyjęcia znikomej szkodliwości społecznej czynu.

Sąd Najwyższy w tym składzie nie odniósł się wprost do sporu dotyczącego formalnego lub skutkowego charakteru przestępstwa z art. 231 § 1 k.k., o czym mowa w uchwale 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2014 r. sygn. I KZP 24/12⁴. Wskazał jednak, że w myśl owej uchwały, skutkiem przewidywanym w art. 231 § 1 k.k. nie jest powstanie szkody. Spełnieniem tego wymogu, wynikającego z zaliczenia tej kategorii przestępstw do materialnych z konkretnego narażenia, jest wystąpienie rzeczywistego niebezpieczeństwa nastąpienia szkody dla interesu publicznego lub prywatnego. Owym „interese” jest istniejące, bądź przyszłe dobro materialne lub osobiste, lub dobro idealne, związane

⁴ OSNKW 2013, nr 2, poz. 12.

z organizacją życia zbiorowego i prawidłowością jej funkcjonowania, natomiast „publicznym” jest interes zbiorowy organizacji społecznej, państwa lub samorządu, albo w ogóle życia społecznego. Należy także podzielić wcześniej wyrażone przez Sąd Najwyższy twierdzenie, że nie można *a priori* odrzucić poglądu, aby dobre imię, zaufanie publiczne do organów władzy, czy też przestrzeganie zasady niezawisłości w działaniu organów i równego traktowania obywateli wobec prawa, były zbyt abstrakcyjnymi zasadami życia publicznego, by mogło dojść do ich narażenia w sposób konkretny. W oparciu o takie właśnie atrybuty władzy publicznej dokonuje się ocen w zakresie sprawności organów publicznych i buduje się zaufanie do państwa i jego struktur. Jeśli zatem jako interes publiczny traktować ogólny interes zbiorowy organizacji społecznej, państwa lub samorządu i życia społecznego, wówczas trudno uznać, że spowodowanie narażenia autorytetu określonego organu władzy, czy też narażenie utraty dobrego imienia oraz zaufania w zakresie bezstronności w wykonywaniu władzy, nie spełnia kryterium działania na szkodę, z uwagi na zbytnią ogólnikowość czy niekonkretność⁵.

Już zresztą wcześniej, w wydanej w ramach rozpoznawania przedmiotowej sprawy uchwale z dnia 17 listopada 2017 r., sygn. SNO 47/17⁶ Sąd Najwyższy stwierdził, że bezspornym jest przekroczenie uprawnień przez sędziego M. R., a także, iż analizując na gruncie przestępstwa z art. 231 § 1 k.k. skutek w postaci wystąpienia niebezpieczeństwa powstania szkody w interesie publicznym należy ocenić przez pryzmat konieczności ponowienia postępowania, a także narażenia autorytetu sądu, na co zresztą zwrócił wówczas uwagę w zażaleniu prokurator.

Słusznym zdaniem Sądu Najwyższego powstania skutku nie wolno utożsamiać z wyrządzeniem szkody. Znamię działania na szkodę, nawet rozumianego jako konieczność powstania określonego skutku, oznacza bowiem spowodowanie stanu narażenia dobra prawem chronionego (właśnie interesu publicznego lub prywatnego) na niebezpieczeństwo powstania szkody. Niebezpieczeństwo to wprawdzie nie musi być bezpośrednie, ale musi być rzeczywiste i skonkretyzowane. W niniejszej sprawie skutkiem wymaganym przez art. 231 § 1 k.k. jest doprowadzenie do powstania realnego niebezpieczeństwa naruszenia zaufania obywateli do sądów oraz do dokumentów urzędowych, w szczególności sądowych. Przerobienie protokołu rozprawy, dokumentu sądowego, przez osobę

⁵ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 2013 r., sygn. III KK 298/13, Lex nr 1402635.

⁶ LEX nr 2429622.

zaufania publicznego, jaką jest sędzia, godziło w bezpieczeństwo obrotu prawnego oraz powagę i autorytet sądu.

Trafnie w uzasadnieniu Sąd przypominał, że taki pogląd formułowano w doktrynie jeszcze na tle przepisu art. 246 § 1 k.k. z 1969 r., wskazując, że bezpośrednim dobrem chronionym tym właśnie przepisem (w uzupełnieniu do rodzajowego dobra określonego, jakim jest ochrona interesu publicznego, rozumianego jako interes zbiorowy organizacji społecznych, państwa i samorządu oraz działalność ogółu instytucji) jest normalna działalność instytucji państwowych i społecznych, a zwłaszcza autorytet, dobre imię i sprawność działalności⁷. Na gruncie odpowiednika tego przepisu w Kodeksie karnym z 1932 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że działaniem na szkodę interesu publicznego jest działanie podrywające autorytet danego urzędu publicznego⁸.

Sąd Najwyższy w glosowanym orzeczeniu podzielił także wyrażony w uchwale z dnia 17 stycznia 2008 r. w sprawie SNO 87/07⁹ pogląd, że „funkcjonariusz publiczny musi obejmować swoją świadomością fakt przysługujących mu kompetencji oraz ich zakres, fakt aktualizacji obowiązku lub uprawnienia z kompetencji tych wynikającego oraz fakt działania na szkodę interesu publicznego lub prywatnego przez przekroczenie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków. Inaczej mówiąc, dla bytu przestępstwa z art. 231 § 1 k.k. konieczne jest wykazanie, że mimo świadomości wskazanych wyżej okoliczności funkcjonariusz publiczny chce przekroczyć uprawnienia lub nie dopełnić obowiązków, albo na to się godzi”. W sprawie będącej przedmiotem rozpoznania nie budzi wątpliwości, że sędzia dokonał ingerencji w zaprotokołowane zeznania świadka ze świadomym pominięciem norm proceduralnych. Niewątpliwie, jako funkcjonariusz publiczny, miał on pełną świadomość, że dokonanie zmian w protokole rozprawy z dnia 15 października 2015 r., stanowiące samowolną modyfikację treści zeznań świadka przez wprowadzenie do dokumentu urzędowego, jakim był znajdujący się w aktach sprawy podpisany protokół rozprawy, dodatkowej wypowiedzi rzekomo pochodzącej od tegoż świadka, stanowi naruszenie procedury oraz przekroczenie posiadanych uprawnień.

Należy wskazać, że „postępowanie o zezwolenie na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej nie jest postępowaniem dyscyplinarnym, ale specyficznym (incydentalnym) rodzajem postępowania, w którym zadaniem sądu dyscyplinarnego jest tylko rozważenie tego, czy po-

⁷ Zob. W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1978, s. 615; J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1975, s. 525.

⁸ Zob. wyrok SN z dnia 13 marca 1936 r., sygn. II K 2201/35, Lex 374995.

⁹ Lex nr 1289017.

wołany we wniosku o zezwolenie na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej za konkretne przestępstwo, zgromadzony dotąd w sprawie materiał dowodowy dostatecznie uzasadnia podejrzenie popełnienia przez niego tego przestępstwa”¹⁰. Natomiast owa „dostateczność” stanowi zwrot niedookreślony, w konsekwencji czego ocena zaistnienia tej przesłanki „zależy zawsze od konkretnych okoliczności sprawy, ustalonych na podstawie zebranego (przede wszystkim przedstawionego przez wnioskodawcę) i należyście ocenionego materiału dowodowego”¹¹.

W zażaleniu trafnie podniesiono, że uznanie przez sąd dyscyplinarny I instancji zachowania sędziego za niewyczerpujące znamion czynu z art. 270 § 1 k.k. nie jest prawidłowe. Sędzia przerobił dokument w postaci fragmentu protokołu rozprawy z dnia 15 października 2015 r., a następnie spowodował zamieszczenie go w aktach głównych, jako dowodu podlegającego ocenie sądu w sprawie o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, używając go jako autentyczny. Trafnie Sąd Najwyższy przyjął, iż nie ma najmniejszej wątpliwości, że protokół jest dokumentem o charakterze publicznoprawnym i w takim przypadku wszelkie zmiany mogą być w nim dokonywane jedynie w procedurze do tego przewidzianej. Sędzia, po podpisaniu protokołu nie ma prawa nim wyłącznie rozporządzać i jako funkcjonariusz publiczny, w sytuacji, gdy wbrew trybowi sprostowania protokołu, dokonuje w nim zmian, dopuszcza się przestępstwa fałszu materialnego w postaci przerobienia dokumentu, z tym zastrzeżeniem, że w rozpoznawanej sprawie chodziło o dostatecznie uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa.

W omawianym orzeczeniu przyjęto również, że skutecznie zakwestionowane zostało ustalenie sądu dyscyplinarnego I instancji, że nie jest przestępstwem zmiana treści dokumentu dokonana przez osobę, od której dokument ów pochodzi. W tym bowiem przypadku nie sposób uznać, aby protokół rozprawy był dokumentem pochodzącym od sędziego. Sąd Najwyższy stanowczo stwierdził, iż to nie sędzia był autorem protokołu rozprawy, z czego miałyby wynikać jego uprawnienie do dokonywania w nim zmian. Protokół rozprawy oddaje bowiem zgodnie z art. 143 § 1 pkt 11 oraz art. 148 § 1 pkt 2 i § 2 k.p.k. jej przebieg, przy czym zeznania zamieszcza się w protokole z możliwą dokładnością. W oparciu o art. 144 § 1 k.p.k. protokół rozprawy spisuje wyłącznie pracownik sekretariatu lub inna osoba upoważniona przez prezesa sądu. Nie sposób więc do

¹⁰ Zob. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 9 października 2009 r., sygn. SNO 68/09, LEX nr 1288971.

¹¹ Zob. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2004 r., sygn. SNO 40/04, LEX nr 472035.

dokumentu w postaci protokołu rozprawy odnosić sformułowania o jego autorstwie i poszukiwać osoby, od której mógłby on pochodzić. Zapisy w protokole pochodzą wszak od składającego zeznania świadka (protokół powinien stanowić odzwierciedlenie treści jego zeznań), a dokonała ich osoba protokolująca, ustawowo umocowana do realizacji tej czynności. Sędzia przewodniczący ma z kolei, nałożony nań przez art. 366 k.p.k., obowiązek kierowania rozprawą i czuwania nad jej prawidłowym przebiegiem. Żadna z tych osób nie ma uprawnień do dokonywania dowolnych zmian w treści podpisanego już protokołu sądowego, z pominięciem przepisów proceduralnych oraz praw i gwarancji stron postępowania. Trafnie w zażaleniu wskazano, iż protokół rozprawy nie jest dokumentem, którym sędzia ma prawo wyłącznie rozporządzać.

Zachowanie sędziego można zatem postrzegać również w kontekście dostatecznie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa z art. 270 § 1 k.k. Nieprawidłowym było ustalenie sądu I instancji, że „jedna karta nie stanowi dokumentu”. Przedmiotem przestępstwa zarówno z art. 270 k.k., jak i art. 276 k.k., może być cały dokument, ale także jedynie jego część.

W rozpoznawanej sprawie przedmiotem rozstrzygnięcia sądu było wyrażenie zgody na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sędziego za popełnione przestępstwo, przy czym Sąd Najwyższy sformułował trafną tezę, że granice czynu wyznaczone są jego tożsamością, a mianowicie konkretnym zachowaniem określonej osoby. Ostateczny opis czynu i jego kwalifikacja prawna, w przypadku wniesienia przez oskarżyciela skargi do sądu, będzie ewentualną decyzją sądu orzekającego w zakresie winy. Do podjęcia decyzji o wyrażeniu zgody na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej wystarczające jest dostatecznie uzasadnione podejrzenie popełnienia choćby jednego z kilku przestępstw, popełnionych tym samym czynem. Tym samym Sąd mógł zaniechać stanowczego odnoszenia się choćby do formy sprawstwa przestępstw z art. 270 § 1 k.k. i art. 276 k.k.

W postępowaniu o zezwolenie na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej sąd dyscyplinarny powinien podjąć czynności w sposób dwuetapowy. W pierwszej kolejności należy ocenić dowody i dokonać ich analizy prawnej, celem weryfikacji czy istnieje dostatecznie uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa¹². Po pozytywnej weryfikacji kolejnym obowiązkiem sądu dyscyplinarnego jest zweryfikowanie, czy stopień szkodliwości owego czynu zabronionego jest wyższy niż znikomy¹³.

¹² Zob. uchwałę z dnia 17 kwietnia 2012 r., sygn. SNO 3/12, LEX nr 1228696.

¹³ Zob. uchwały Sądu Najwyższego: z dnia 1 grudnia 2015 r., sygn. SNO 75/15, LEX nr 1938294; z dnia 24 maja 2011 r., sygn. SNO 20/11, LEX nr 1288813; z dnia 14 maja 2008 r., sygn. SNO 25/08, LEX nr 1288830.

W ocenie skarżącego, sąd *a quo* nieprawidłowo ocenił stopień społecznej szkodliwości czynu sędziego. Zdaniem Sądu Najwyższego, dokonana w tym zakresie przez sąd I instancji ocena istotnie jest, w kontekście właściwych przepisów prawa, nieprawidłowa. „Społeczna szkodliwość czynu zabronionego jest właściwością stopniowalną, a wynika to wprost z treści art. 1 § 2 k.k. Należy jednak podkreślić, że ustawodawca nie pozostawił orzekania w zakresie stopnia społecznej szkodliwości swobodnej ocenie sądu, skoro w art. 115 § 2 k.k. określił kwantyfikatory tej oceny. Sformułowanie „sąd bierze pod uwagę” zawarte w cytowanym przepisie oznacza, iż sąd orzekający nie może pominąć żadnego z tych kryteriów oceny, chyba że któreś z nich nie odnosi się do znamion ustawowych konkretnego typu przestępstwa¹⁴”.

Pogląd o konieczności rozważenia przez sąd dyscyplinarny stopnia społecznej szkodliwości czynu przed wydaniem uchwały w przedmiocie zezwolenia na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej formułowany jest również w doktrynie¹⁵. Warunkiem zatem podjęcia uchwały zezwalającej na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej jest wykazanie istnienia przesłanek podmiotowych i przedmiotowych określonego czynu zabronionego oraz cech tego czynu określonych w art. 1 § 2 k.k., zgodnie z którym nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma. Elementy określające jej stopień zawarto w treści regulacji art. 115 § 2 k.k. stanowiącego, że przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia.

W kontekście oceny społecznej szkodliwości czynu, w rzeczy samej, czym innym są popularne „literówki”, a czym innym jest dopisanie do protokołu zeznań świadka, których prawdziwość tenże świadek zanegował. Sąd Najwyższy nie podzielił więc poglądu co do transparentności działań sędziego. Wbrew ustaleniom sądu *a quo* w tym zakresie, nie poinformował on pracownika sekretariatu o uzupełnieniu treści zeznań świadka. Informacja o „drobnym sprostowaniu” w sytuacji, gdy w rzeczywistości dopisano zeznania świadka, nie może być uznana za postawę pełną jawności i oficjalności.

¹⁴ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2018 r., sygn. II KK 349/17, Lex nr 2449784.

¹⁵ Zob. W. Koziół, Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, Komentarz, Warszawa 2005, s. 61.

Sąd Najwyższy uznał, że manipulacja treścią zeznań głównego świadka obciążającego oskarżonego, zawartych w znajdującym się w aktach głównych sprawy podpisanym protokole rozprawy, niewątpliwie nie stanowi w sposób oczywisty czynu szkodliwego w stopniu znikomym.

Nieuprawnione były twierdzenia sądu I instancji, że sędzia mógł sprostować protokół, a co za tym idzie dokonana przez niego „czynność mieściła się, co do zasady, w zakresie jego uprawnień, a nawet obowiązków związanych z czuwaniem nad prawidłowością protokołu z rozprawy”. Regulujący możliwość sprostowania z urzędu protokołu rozprawy art. 154 k.p.k. wskazuje, że może ono dotyczyć tylko oczywistych omyłek pisarskich lub rachunkowych w protokole lub przekładzie zapisu dźwięku. W pozostałym zakresie, a więc jak w badanym przypadku, dotyczącym dodania do protokołu wypowiedzi świadka, jakiegokolwiek czynności wymagają, stosownie do art. 152–153 k.p.k., inicjatywy strony lub osoby mającej w tym interes prawny, mogących złożyć wniosek o sprostowanie protokołu rozprawy, wskazując na nieścisłości i opuszczenia. W takim dopiero wypadku, po odebraniu oświadczenia od protokolanta, decyzję o sprostowaniu podejmuje sędzia przewodniczący. O treści sprostowania należy jednak zawiadomić strony.

W kontekście rozważań jawi się twierdzenie, że nie ma żadnych podstaw do podejmowania w taki procesowy sposób prób „legalizowania” dokumentu, co do którego zachodzi uzasadnione podejrzenie jego przerobienia. Dowodem w sprawie powinien być jedynie protokół prawidłowo podpisany przez przewodniczącego składu i protokolanta, ewentualnie odtworzony w trybie art. 160 § 1 i art. 164 k.p.k., co w sytuacji istnienia elektronicznej wersji oryginalnego protokołu nie powinno nastręczać większych trudności. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby ewentualnie następnie dokonać sprostowania tak odtworzonego protokołu, w oparciu o treść norm stanowiących przez art. 152–153 k.p.k.

Także takie okoliczności jak wysoce pozytywna opinia w miejscu pełnienia służby sędziego, fakt jego prawomocnego ukarania dyscyplinarnego czy przyznanie się do popełnienia czynu i wyrażana przez cały bieg niniejszego postępowania skrucha, nie mają wpływu na ocenę dotyczącą podejrzenia popełnienia przez niego przestępstwa. Jak trafnie stwierdził Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 16 września 2008 r., sygn. SNO 68/08¹⁶, niedopuszczalne jest uzależnianie oceny stopnia społecznej szkodliwości danego czynu od czynników bezpośrednio z nim niezwiązanych, które wystąpiły przed jego popełnieniem albo po jego popełnieniu (np. przyznanie się sprawcy do winy, wyrażona przezeń skrucha), jak też od oko-

¹⁶ Lex nr 491427.

liczności charakteryzujących wyłącznie szeroko pojmowaną osobowość sprawcy, w szczególności tego, co w przepisach kodeksu określa się mianem „warunków i właściwości osobistych sprawcy”¹⁷.

Podkreślenia wymaga, że na tym etapie postępowania nie jest wydawana decyzja w przedmiocie odpowiedzialności karnej sędziego, a jedynie rozważenie, czy jego zachowanie rodzi dostatecznie uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. W orzecznictwie Sądu Najwyższego trafnie podkreśla się, że skoro postępowanie o uchylenie immunitetu sędziowskiego przez wyrażenie zgody na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej, nie jest postępowaniem rozstrzygającym o jego odpowiedzialności karnej, to sąd dyscyplinarny nie musi mieć pewności, iż przestępstwo zarzucane sędziemu we wniosku faktycznie zostało przez niego popełnione. Głównym zadaniem postępowania o zezwolenie na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej jest ustalenie, czy wersja wydarzeń przedstawiona przez oskarżyciela we wniosku o zezwolenie na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej jest wystarczająco uprawdopodobniona¹⁸.

Przenosząc powyższe rozważania na grunt rozpoznawanej sprawy, w przekonaniu Sądu Najwyższego zasadnym było stwierdzenie, że sąd dyscyplinarny I instancji błędnie przyjął, iż zachowanie sędziego nie stwarza dostatecznie uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zabronionego. Nieprawidłowe wnioski wyciągnięto też w kwestii okoliczności związanych z treścią art. 115 § 2 k.k.

3. Konkluzja

Całość zgromadzonych w toku śledztwa dowodów, w tym z zeznań świadków, jak i oględzin, z uwzględnieniem oświadczeń składanych przez sędziego, w powiązaniu z zasadami prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego, jak też przy zastosowaniu niezbędnej w postępowaniu rozważli i ostrożności, wskazały, że zgodnie z art. 80 § 2c ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych za-

¹⁷ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 października 1984 r., sygn. V KRN 336/84, OSNPG 1985, nr 5, poz. 66; J. Majewski, (w:) A. ZoII (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, tom I, Kraków 2004, s. 1393.

¹⁸ Por. uchwały: z dnia 26 lutego 2015 r., sygn. SNO 4/15, Lex nr 1665603; z dnia 16 maja 2018 r., sygn. SNO 18/18, Lex nr 2515772; z dnia 23 listopada 2017 r., sygn. SNO 50/17, Lex nr 2434717; z dnia 28 marca 2017 r., sygn. SNO 1/17, Lex nr 2261749; z dnia 16 listopada 2016 r., sygn. SNO 38/16, Lex nr 2157283; z dnia 1 października 2015 r., sygn. SNO 57/15, Lex nr 1816579; z dnia 26 lutego 2015 r., sygn. SNO 4/15, Lex nr 1665603.

chodzi dostatecznie uzasadnione podejrzenie, że sędzia popełnił przestępstwo. W takim przypadku należało zezwolić na pociągnięcie sędziego Sądu Okręgowego w S. do odpowiedzialności karnej za wyżej opisany czyn. Sąd Najwyższy podkreślił jednak, że jego ocena o wyższym niż znikomy stopniu społecznej szkodliwości czynu sędziego nie oznacza, że wina i społeczna szkodliwość czynu są znaczne, w szczególności w rozumieniu art. 66 § 1 k.k.

Skutkiem wydania uchwały zezwalającej na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego musiało być równoczesne obligatoryjne zawieszenie sędziego z urzędu w czynnościach służbowych, na podstawie art. 129 § 2 ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych. Rozstrzygnięcie to, podejmowane z urzędu, jest bowiem immanentnym elementem uchwały zezwalającej na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej¹⁹. Takie też rozstrzygnięcie zostało wydane w punkcie II uchwały. Natomiast zgodnie z § 3 powołanej regulacji, zawieszając sędziego w czynnościach służbowych, obligatoryjnie obniżono o 30% wysokość jego wynagrodzenia na czas trwania tego zawieszenia. Stosownie do treści wymienionego przepisu, wydając uchwałę o zawieszeniu sędziego w czynnościach służbowych, sąd musi jednocześnie orzec o obniżeniu należnego temu sędziemu wynagrodzenia w granicach w tym przepisie wskazanych. Przy podejmowaniu decyzji o wysokości obniżenia wynagrodzenia należy brać pod uwagę okoliczności dotyczące warunków osobistych sędziego, jego stanu rodzinnego, czy sytuacji majątkowej, choć ocenionych w kontekście stopnia szkodliwości społecznej owych zarzucanych czynów i wynikającego z przedstawionych dowodów stopnia zawinienia²⁰.

Uwzględniając więc powyższe okoliczności Sąd Najwyższy za odpowiednie uznał ustalenie wysokości obniżenia wynagrodzenia o 30% z uwagi na umyślne działanie sędziego, podważenie autorytetu sądu i zaufania do prawdziwości i rzetelności dokumentów sądowych. Nie ujawniono przy tym takich okoliczności osobistych, które nakazywałyby obniżenie wynagrodzenia w niższym stopniu.

¹⁹ Patrz przykładowo uchwały Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2010 r., sygn. I KZP 35/09, OSNKW 2010, nr 3, poz. 23; z dnia 15 stycznia 2014 r., sygn. SNO 36/13, LEX nr 1430408.

²⁰ Por. uchwały Sądu Najwyższego: z dnia 25 czerwca 2012 r., sygn. SNO 21/12, Lex nr 1231614; z dnia 27 marca 2007 r., sygn. SNO 14/07, Lex nr 471781.

Bibliografia

1. Kozielowicz W., Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów. Komentarz, Warszawa 2005.
2. Majewski J., (w:) A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, tom I, Kraków 2004.
3. Śliwowski J., Prawo karne, Warszawa 1975.
4. Świda W., Prawo karne, Warszawa 1978.

Commentary to the Supreme Court resolution of 11 June 2019, ref. no. I DO 11/19

Abstract

This commentary approves the Supreme Court resolution on consent to holding a judge criminally liable, which resolution was passed in a spirit of protection of both public and private interests. As far as aspects beyond the subject matter of a decision-making process are concerned, special attention is drawn to the need for recognizing all relevant circumstances of a case with due care for a just decision to be taken.

Key words

Acting to the detriment of public or private interest, granting consent to holding a judge criminally liable, resolution, causing threat to legally recognized interest, reasonable suspicion that a crime has been committed.

Z HISTORII PROKURATURY

Robert Kucharski¹

Zarys historii Prokuratury w Polsce

Streszczenie

Opracowanie porusza problematykę praktycznie nieobecną w historii polskiego wymiaru sprawiedliwości, a mianowicie kształtowania się w Polsce instytucji oskarżyciela publicznego. Artykuł przedstawia ogólny zarys interesujących okoliczności powstania oraz bogatych tradycji działalności instytucji instygatora królewskiego w okresie Rzeczypospolitej Szlacheckiej. Wobec braku ciągłości państwowości polskiej, pominięto w opracowaniu okres zaborów przybliżając bliżej okres tworzenia się polskiej Prokuratury w odrodzonym Państwie Polskim po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku. Dla przybliżenia całości zakresu działalności Prokuratury okresu międzywojennego, nakreślony został model kompetencji i uprawnień procesowych prokuratora.

Kluczowe słowa

Prokuratura, prokurator, prokuratorski, historia Prokuratury, prokuratura międzywojenna, Naczelna Prokuratura, Pierwszy Prokurator, Prokuratura Apelacyjna, Prokuratura Okręgowa, Prokurator królewski, instygator, instygator królewski, instygator ziemski, instygatorzy skrzynkowi, kodeks praw, profos, urzędy niesenatorskie, urząd oskarżycielski, oskarżyciel publiczny, Rzeczpospolita Szlachecka, sędzia śledczy, śledztwo, śledczych, dochodzenie, Pieracki, sądownictwo, wymiar sprawiedliwości.

¹ Robert Kucharski, prokurator Prokuratury Rejonowej w Częstochowie, ORCID: 0000-0002-2279-9496.

1. Okres I Rzeczypospolitej

Istnienie urzędu oskarżyciela w czasach dawnej Polski związane było ściśle z funkcjonowaniem sądów. Na początku to osoby osądzające sprawę same zajmowały się czynnościami śledczymi, co wiązało się jednak z kolizją obowiązków i nieprawidłowościami z tym związanymi, szczególnie że sędziowie nie posiadali wykształcenia prawniczego, a wiedzę zdobywali jedynie poprzez praktykowanie. Jako przykład można wskazać istniejące do końca XV wieku sądy tzw. oprawców. Zgodnie z ówczesną praktyką, oprawca był urzędnikiem grodzkim powoływanym do sądenia przez starostę dla obszaru całego województwa. Do jego obowiązków należało ściąganie przestępstw godzących w bezpieczeństwo i porządek publiczny, zatrzymywanie przestępców, przeprowadzenie skrutynium (śledztwa), zbieranie dowodów winy². Cechą charakterystyczną urzędu oprawcy, było to, iż sam osądzał sprawę na bazie własnych ustaleń, wymierzając surowe kary, co w praktyce ówczesnej sprowadzało się do wymierzenia kary śmierci. Kary izolacyjne (tzw. dolnej lub górnej wieży) przy braku więzień orzekano bardzo rzadko, jako drogie i łączące się z kłopotami natury organizacyjnej. Finansowanie utrzymania izolowanego spoczywało ówczesnie na barkach osoby poszkodowanej. Wobec faktu skupienia funkcji oskarżycielskich i sądowych w jednym organie oraz związanych z tym pomyłek i nadużyć, szlachta ostro występowała przeciwko temu urzędowi, co finalnie doprowadziło do jego likwidacji. Zdawano sobie jednak sprawę z potrzeby istnienia organu zajmującego się popieraniem spraw o występki przeciwko interesowi i bezpieczeństwu publicznemu.

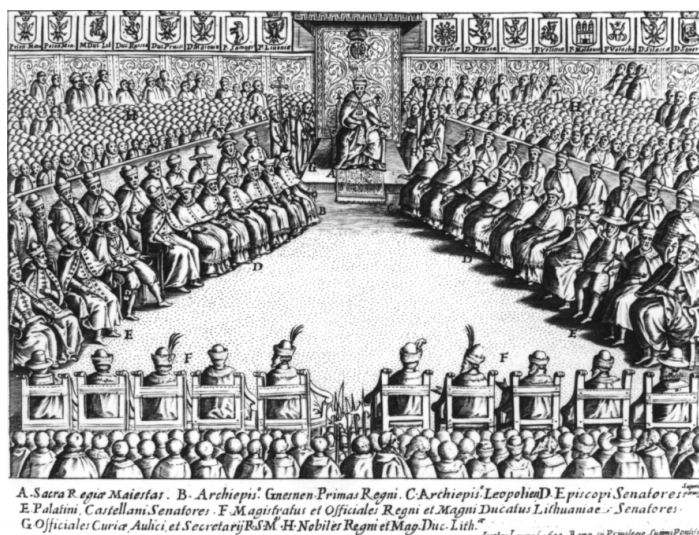
W okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej pojawił się urząd instygatora królewskiego (łac. *Instigator Regni*) zwanego także delatorem, którego określić można mianem najwyższego prokuratora królewskiego. Był to centralny urząd niesenatorski Korony I Rzeczypospolitej³. Urząd ten został utworzony w roku 1557 dla terenu Korony, miał swój odpowiednik w Wielkim Księstwie Litewskim (łac. *Instigator magni Ducatus Lithuaniae*)⁴. Urząd in-

² M. Borucki, Temida Staropolska, Warszawa 1979, s. 21.

³ Urzędy centralne niesenatorskie to urzędy centralne okresu Polski przedrozbiorowej, których sprawowanie nie dawało miejsca w Senacie, w przeciwieństwie do urzędów o statusie senatorskim. W kolejności były to urzędy: sekretarza wielkiego koronnego (i litewskiego), referendarza koronnego (i litewskiego), instygatora królewskiego koronnego (i litewskiego), pisarza wielkiego koronnego (i odpowiednika litewskiego), kustosza koronnego i skarbowego, generała poczmistrza, marszałka sejmu, wielkorządcy krakowsko-sandomierskiego i żupnika. Za: www.wikipedia.pl (dostępne na dzień 25 sierpnia 2021 r.).

⁴ Instygatorami litewskimi w XVIII wieku byli m.in. Stanisław Antoni Burzyński herbu Trzywdar w latach 1732–1750, Mikołaj Tadeusz Łopaciński herbu Lubicz od 1750 czy

stygatora był urzędnikiem dożywotnim, powoływanym przez króla do ścigania w jego imieniu przestępstw popełnionych przeciwko państwu oraz zbrodni obrazy majestatu (*crimen laesae maiestatis*) sądzonej przed sądem sejmowym⁵. Instygator królewski zasiadał z głosem doradczym w sądach asesorskich i z głosem stanowczym w sądach referendarskich. Krasicki pisał, że „Instygatorowie są urzędnicy w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim, którzy miejsce po generałach inspektorach w porządku urzędów mają”⁶.

Sąd sejmowy za czasów Zygmunta III Wazy, rycina Giacomo Lauro, początek XVII w.; Biblioteka Narodowa, Źródło: https://www.wilanow-palac.pl/sad_sejmowy.html (dostęp: 25 sierpnia 2021 r.).

Andrzej Zienkowicz herbu Siekierz w latach 1762–1765. Wszyscy trzej ze swe zasługi dla Rzeczypospolitej odznaczeni orderem Orła Białego.

⁵ Proces przed sądem sejmowym miał charakter mieszany, łącząc procedurę skargową i inkwizycyjną. Reprezentujący władzę publiczną instygatorzy koronni i litewscy byli urzędnikami desygnowanymi i opłacanymi przez króla. Pozywali delikwenta przed sąd po uprzedniej „skardze popularnej” delatora, w oparciu o instrukcje królewskie przekazane przez kanclerza, w porozumieniu z marszałkiem wielkim koronnym. Na rozprawach o *crimen laesae maiestatis* oskarżonego reprezentował obrońca z urzędu. Treść pozwu w imieniu króla uchwalala rada senatu, a dla jego skuteczności winien zostać prawidłowo doręczony przez woźnego, ogłoszony na sejmiku i położony na dobrach domniemanego zbrodniarza. Między tym wydarzeniem a rozprawą powinno minąć co najmniej 6 tygodni. Obowiązkowe śledztwo (tzw. skrutynium) polegało na dokonaniu obdukcji i oględzin, a następnie na przesłuchaniu świadków. Wyroki zapadały jednomyślnie, w ostateczności większością głosów. Za: https://www.wilanow-palac.pl/sad_sejmowy.html (dostęp: 25 sierpnia 2021 r.).

⁶ Z. Gloger, Encyklopedia Staropolska, tom II, Warszawa 1903–1910; na: <http://literat.ug.edu.pl/glogers/index.htm> (dostępne na dzień 15 sierpnia 2021 r.).

Na niższym szczeblu funkcjonował instygator ziemski, który występował nie tylko w procesach karnych, ale reprezentował także interesy ekonomiczne szlachty. Stawał w takim przypadku w sądach, jako powód w imieniu danej ziemi, która odniosła szkody, a więc szerszym interesie publicznym, np. po przemarszu wojsk lub nieotrzymaniu przyznanych przez sejm funduszków na cel publiczny. Instygatorzy występowali przed wszystkimi typami sądów. Od instygatora bierze swój początek określenie „instygować”, czyli „oskarżać” a od delatora „delacja”⁷. Instygatorzy reprezentowali interes publiczny i pochodzili z nominacji dokonywanej przez sejmiki ziemskie, spośród szlachty posesjonatów.

Od drugiej połowy XVI wieku daje się zaobserwować stopniowe odejście od praktyki dostarczania dowodów w procesach karnych przez same strony. Wtedy to większej wagi nabrało przeprowadzenie śledztwa przez instygatorów, którzy zyskiwali niezbędne doświadczenie z tym związane. Po zebraniu dowodów instygator przysyłał do kancelarii sądowej tzw. „manifest” oskarżający, w którym wskazywał oskarżonego, opisywał czyn, jakiego się dopuścił oraz dowody za tym przemawiające. Sprawa taka podlegała zarejestrowaniu w księgach sądowych zwanych rejestrem lub wokandą. Instygator zajmował miejsce za stołem sądowym obok sędziego. W związku z brakiem umiejętności czytania przez woźnych sądowych, instygator wyczytywał z wokandy kolejną sprawę, a woźny głośno powtarzał wzywając strony przed oblicze sądu. Najpierw głos udzielano instygatorowi (powodowi), który głosił zarzuty, powołując przepisy prawa, które naruszono. Następnie uczestnicy przywoływali dowody na potwierdzenie lub zaprzeczenie winy⁸.

Brak silnej centralnej władzy wykonawczej i sądowniczej, jednolitych organów porządkowych, skutkował obniżeniem ogólnego poziomu bezpieczeństwa publicznego. Wyroki sądowe często pozostawały niewykonane, co wiązało się z brakiem skutecznej egzekucji praw i dóbr w I Rzeczypospolitej. W konsekwencji pełnienie funkcji instygatora wiązało się

⁷ M. Borucki, *Temida Staropolska*, Warszawa 1979, s. 29.

⁸ *Ibidem*, s. 32. Podejrzani reprezentowani byli przez adwokatów, którzy ówczesnie nie cieszyli się dobrą sławą. „Adwokatami zostawali często zubożali, a posiadający dar wymowy i przekonywania szlachcice, bo liczyli na łatwy i szybki zarobek. Powszechnie panowała o nich opinia, jako o przekupnych krętaczach, zdolnych do zagmatwania sprawy w taki sposób, że winny uchodził kary, jeśli tylko dobrze zapłacił. Nierzadko patronowie dwóch procesujących się stron współpracowali ze sobą, jeśli ich mocodawcy dysponowali większym majątkiem i wspólnymi siłami dało się od nich wyciągnąć większe pieniądze. (...) Tak, więc nie służenie sprawiedliwości, nie obrona bezradnych ludzi przed obliczem prawa, ale korzyści materialne pomnażały liczbę palestrantów” – M. Borucki, *op. cit.*, s. 29–30.

ówcześniej często z niebezpieczeństwem osobistym. Gdy po śmierci Aleksandra Jagiellończyka o władzę nad Wielkim Księstwem Litewskim ubiegał się książę Michał Gliński przedstawiciel jednego z większych litewskich rodów szlacheckich, przeciwko uzurpatorowi wystąpił Zygmunt Jagiellończyk, który posiadał pełnię praw do tronu. Po krótkiej walce Zygmunt pokonał Glińskiego, który złożył przysięgę na wierność królowi, jednak danego słowa nie dotrzymał. Rozpoczęte przez niego spiski i zostały wykryte, zaś sprawę oddano instygatorowi. Marszałek litewski Jan Zabierzyński, pełniący ówczesnie rolę instygatora, przeprowadził śledztwo, w wyniku którego oskarżył – przed sądem sprawowanym przez króla – Michała Glińskiego o zdradę i chęć zagarnięcia władzy na Litwie. Odczytanie manifestu oskarżycielskiego nie skłoniło zdrajcy do poprawy swego zachowania, albowiem ten zamiast stanąć przed obliczem sprawiedliwości i odpowiedzieć na sformułowane wobec niego zarzuty, postanowił zemścić się na oskarżycielu działającemu w imieniu interesu Państwa. Gliński zakradł się nocą do domu marszałka Jana Zabierzyńskiego, najechał go i zabił. Wobec oczywistej zbrodniczości swego postępowania zbiegł do Moskwy, gdzie pomagał zorganizować wyprawę przeciwko Polsce.

W roku 1764 instygator królewski uzyskał uprawnienie kontrolowania komisji skarbowych. Najwyższy prokurator królewski i jego litewski odpowiednik mieli po jednym zastępcy, którzy substytuowali ich w wykonywaniu czynności merytorycznych. Koniec XVIII wieku przyniósł istotną zmianę natury organizacyjnej w funkcjonowaniu instygatorów królewskich i koronnych, poprzez podniesienie do rangi instygatorów ich zastępców, co podniosło ich ogólną liczbę do czterech. Pensja roczna instygatora królewskiego wyznaczona przez Sejm wynosiła w 1717 r. 6 tysięcy ówczesnych złotych, zaś litewskiego 4 tysiące ówczesnych złotych.

Zygmunt Gloger w drugim tomie „Encyklopedii Staropolskiej”⁹ wywodząc nazwę urzędu dawnej Rzeczypospolitej od łacińskiego słowa *instigo* (pobudzać, zaczynać) wskazuje, iż odpowiadał on w zakresie swych kompetencji i obowiązków urzędowi prokuratorskiemu. Dalej autor¹⁰ przytacza opis autorstwa Wincentego Skrzetuskiego zawarty w „Prawie polskim”, w którym tak oto określa najwyższego prokuratora państwa – instygatora: „Co w innych państwach prokuratorowie królewscy, to w Polsce instygatorowie znaczą. Oni dochodzicielami krzywd Rzeplitej wyrządzonych”. Instygatorowie byli oskarżycielami publicznymi, działającym

⁹ Z. Gloger, Encyklopedia Staropolska, tom II, Warszawa 1903–1910; na: <http://literat.ug.edu.pl/glogers/index.htm> (dostępne na dzień 25 sierpnia 2021 r.).

¹⁰ *Ibidem*.

w imieniu prawa. O ich bogatej aktywności na forum publicznym świadczą przekazy pochodzące już z czasów Zygmunta Augusta. Jak odnotowuje Zygmunt Gloger: „konstytucja z roku 1581 instygatorowi nakazuje, aby występował, jako powód, czyli oskarżyciel, we wszystkich sprawach, których nikt nie dochodzi. Głównie wnosił on skargi na zdradę kraju i obrazę majestatu królewskiego, zawsze w porozumieniu z marszałkiem wielkim. On to wnosił skargi na trybunał przeciw wszelkim dygnitarzom, podskarbin, starostom, szafarzom, poborcom, żupnikom i zgoła każdemu, kto uczynił jaką krzywdę skarbowi publicznemu lub szkatule królewskiej. O dobra królewskie, sporne ze szlachtą, pozywał nie do sądu nadwornego, ale na sejm. (...) (Po instygatorach – przyp. Autora) szli wice instygatorowie, czyli zwyczajni instygatorowie, którzy wszakże liczyli się do dygnitarzy i w sądach asesorskich zasiadali z głosem doradczym, a referendarskich ze stanowczym. Rota przysięgi instygatorów była na wierne prowadzenie spraw króla i Rzplitej, bez względu na bogatego lub ubogiego, krajowca lub cudzoziemca, spodziewaną nienawiść i prześladowanie. W sprawach prywatnych instygatorzy królewscy występowali ze skargą tylko na podanie strony pokrzywdzonej”¹¹. Godność najwyższego prokuratora królewskiego – instygatora¹², przetrwała do końca istnienia I Rzeczypospolitej, zastąpiona w XIX wieku przez modele urzędów prokuratorskich funkcjonujących w systemach prawnych państw zaborczych.

Wśród starożytnych polskich urzędów związanych z sądownictwem, jednak niebędących prokuratorami królewskimi, wspomnieć warto instygatorów trybunalskich (łac. *instigator tribunali*)¹³. Były to urzędy sądowe o charakterze porządkowym, funkcjonujące przy Trybunale Koronnym i Trybunale Litewskim. Funkcjonowały dwie ich odmiany:

- instygatorzy skrzynkowi – odpowiedzialni za ściąganie opłat od stron po ogłoszeniu wyroku oraz za porządek i zaopatrzenie Trybunału. Do ich zadań należało także wypłacanie pensji personelowi i urzędnikom trybunalskim

¹¹ *Ibidem*.

¹² O instytucji instygatora, jego kompetencjach w czasach stanisławowskich także w: S. Milewski, *Sekrety starych więzień*, Wyd. Prawnicze 1985, s. 9–12.

¹³ *Ibidem*. Gloger pisał, że „Instygatorzy trybunalscy byli komisarzami policji trybunalskiej, utrzymującymi porządek w gmachu trybunalskim i w mieście. Każdy rozruch przy pomocy warty wojskowej tłumili i winnych w imieniu Rzplitej aresztowali, nad więzieniem dozór mieli. Na znak swego urzędu nosili laski na kształt marszałkowskich. Przed rozpoczęciem posiedzenia trybunału jeden z nich wnosił do izby trybunalskiej krucyfiks a drugi laskę marszałkowską.”

- instygatorzy *securitas* – którzy mieli za zadanie pilnować porządku publicznego podczas obrad Trybunałów. Mogli aresztować osoby pełniące występki przeciwko porządkowi publicznemu, częste przy obecności drobnej szlachty podczas obrad trybunalskich. Do swej dyspozycji mieli straż trybunalską¹⁴. Instygatorzy *securitas* mieli także za zadanie przeprowadzanie kryminalistów z aresztu na rozprawę i z powrotem po wyroku.

Instygatorzy, jako oskarżyciele występowali także przed sądami miejskimi. W związku z faktem, iż proces miejski prowadzony był na bazie przepisów prawa niemieckiego, na którym lokowano miasta (np. Zwierciadło saskie czy *das Wiechbild*), rządził się on pewnymi regułami odmiennymi od tych obowiązujących w procesach karnych ziemskich z udziałem szlachty. Wskazać tu można większą surowość prawa miejskiego, większy formalizm i stabilność norm, brak możliwości ułaskawienia. W miejskim prawie karnym powszechne było stosowanie tortur, nieobecnych w procesie ziemskim, albowiem wobec szlachty tego rodzaju środka nie stosowano. Inną odmiennością wymiaru sprawiedliwości opartego na prawie magdeburskim i saskim, były kary za fałszywe oskarżenie w wysokości przewidzianej za dane przestępstwo.

Skargę karną, zwaną także „żałobą” wnosił do sądu sam poszkodowany, a w niektórych sprawach wskazanych przez prawo – instygator miejski. Podejrzani o przestępstwa kryminalne musieli stawać przed sądami osobiście. Początkowo skargi karne wnoszone były ustnie, z czasem pisemnie, jako przywilej patrycjatu rozszerzony na mieszczaństwo. Skarga karna od instygatora lub pozew przybijany był na ratuszu, na kościele lub przy drodze do miasta, celem zawiadomienia sprawcy przestępstwa o sprawie. Różnica pomiędzy manifestem instygatora a pozwem wnoszonym przez poszkodowanego polegała głównie na tym, iż w przypadku tego drugiego zawsze istniała możliwość zawarcia ugody lub cofnięcia pozwu. W związku z powagą czynów, których ściganie znajdowało się w kompetencjach instygatora miejskiego, brak było możliwości wycofania skargi w sprawach objętych jego jurysdykcją¹⁵. Proces rozpoczynało ogłoszenie manifestu oskarżycielskiego i wezwanie do wypowiedzenia się oskarżonego, co do przedmiotu postępowania. Następnie prezentowano dowody, pośród których najcenniejszym było przyznanie się oskarżonego oraz zeznania świadków.

¹⁴ Z. Góralski, Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce, KiW, Warszawa 2000.

¹⁵ M. Borucki, *op. cit.*, s. 97–98.

Przy sądach wiejskich także działali oskarżyciele, których rolę pełnili odpowiednio sołtysi przy sądach ławy wiejskiej, tzw. rugownicy w sądach rugowych. W dobrach królewskich lub wielkich prywatnych działały sądy zamkowe, gdzie funkcje oskarżyciela pełnili wyżsi urzędnicy dworscy – instygatorowie¹⁶. Funkcje oskarżycieli pełniących swe urzędy przy sądach właściwych dla chłopów, pokrywały się mniej więcej z instygatorami miejskimi i ziemskimi. Różnica polegała głównie na ustności skargi i znacznej zależności od władzy zwierzchniej, czyli pana ziemskiego.

Tylko o kilka dekad krótsza jest historia prokuratury wojskowej. Pierwszy udokumentowany oficjalnie przekaz dotyczący instytucji oskarżyciela wojskowego datuje się na koniec wieku XVI, kiedy to król Stefan Batory w obozie pod Worońcem w dniu 10 sierpnia 1581 r., ustanowił instytucję tzw. „profosa”. Był to urzędnik porządkowy mający nadzór nad porządkiem w wojsku. Występował on przed pułkowymi sądami wyższego i niższego rzędu. Zgodnie z brzmieniem aktu prawnego pod nazwą „Ordynacja sądów wojskowych za panowania J. K. Mości Jana Kazimierza postanowiona” datowana na rok 1649, „profos albo w jego niebytności porucz skargi wnosić” miał, „aby się proces wszędzie porządnie odprawował”¹⁷. Profos występował przed sądami wojskowymi a wniesienie skargi było elementem niezbędnym osądzenia żołnierza. W ramach obowiązków poruczonych profosowi znajdowały się także prerogatywy przeprowadzenia śledztwa, zgromadzenia dowodów winy sprawcy przestępstwa, udokumentowania okoliczności występkę w formie zapisków i wniesienia skargi do sądu. Ustawa sejmowa z 1621 r. w przedmiocie sądownictwa pospolitego ruszenia, przypisała funkcje oskarżycielskie także urzędowi kasztelana. Pokrywały się one w pewnym zakresie z uprawnieniami profosa¹⁸.

Już w XIX wieku pojawia się po raz pierwszy w prawodawstwie dotyczącym sądownictwa wojskowego jednolite pojęcie „prokurator”. Na mocy Kodeksu Wojskowego i Postępowania Sądowego wydany 30 lipca 1863 r. przez Rząd Narodowy, urząd oskarżycielski sprawowany był przez kapitana i obrońcę Rządu Narodowego, określanego od tej pory mianem prokuratora. Proces sądowy przeciwko żołnierzowi inicjowany był po przeprowadzeniu postępowania wyjaśniającego przez prokuratora¹⁹.

¹⁶ *Ibidem*, s. 126–132.

¹⁷ Za: www.npw.gov.pl (dostępne na dzień 7 stycznia 2012 r.). Na dzień oddania do druku źródło niedostępne.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

W okresie naprawy Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVIII w. publicyści i politycy epoki stanisławowskiej widzieli potrzebę zmian w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości. Rozwiązaniem problemów miało być powołanie stałego urzędu do ścigania przestępstw, co podkreślił m.in. Józef Wybicki, sekretarz zespołu opracowującego projekt kodeksu praw, zwanego kodeksem Zamoyskiego. W „Listach patriotycznych do Jaśnie Wielmożnego Exkanclerza Zamoyskiego prawa układającego pisane” pisał on, że „nie masz urzędu publicznego, który by w obronę wziął pokrzywdzonego.”²⁰ W postulatcie utworzeniu urzędu prokuratorskiego, ścigającego przestępstwa, reprezentującego pokrzywdzonych w sądach i trybunałach, grupującym urzędników mianowanych przez króla, Józef Wybicki widział remedium na bezprawie i anarchię panującą w ówczesnych sądach. Miało to być także środkiem do skutecznego ograniczenia przestępczości. Projekt kodeksu praw Zamoyskiego przewidywał utworzenie funkcji oskarżyciela publicznego, który jednak został przez Sejm odrzucony ze względu na sprzeciw opozycji magnackiej wspieranej przez hrabiego Otto Stackleberga, reprezentującego obce interesy carycy Katarzyny II zainteresowanej w destabilizacji Polski. W konsekwencji wiązało się to z zahamowaniem prac nad reformą wymiaru sprawiedliwości, której nie był w stanie odwrócić także Hugo Kołłątaj, który w pracach nad reformą Państwa w okresie Rady Nieustającej, w mowie otwierającej prace nad kodeksem Stanisława Augusta postulował, utworzenie instytucji oskarżyciela publicznego, „aby gdy obywatel zgwałci prawa drugiego, naruszy społeczne bezpieczeństwo, władza rządowa skrzywdzonemu podała natychmiast rękę, przestępnego ukarała a nade wszystko przestępstwom zapobiegała”²¹. Do końca istnienia I Rzeczypospolitej postulat tego nie udało się zrealizować.

2. Początki Prokuratury w Polsce Niepodległej

Prokuratura, jako instytucja, pojawiła się w systemach prawnych państw zaborczych na fali zmian ustrojowych sądownictwa w XIX wieku. Jej konstrukcja opierała się na modelu urzędu oskarżyciela publicznego, ulokowanego w systemie wymiaru sprawiedliwości przy sądach, mającego za zadanie prezentowanie argumentów popierających tezy oskarżenia.

²⁰ S. Milewski, *Sekrety starych więzień*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1985, s. 142–143.

²¹ *Ibidem*.

W historycznym rozwoju ukształtowały się dwa modele urzędów prokuratorskich²²: romański i germański. Ten pierwszy pojawił się wcześniej i przewidywał, iż prokuratura jest organem nadzoru nad prawidłowym przebiegiem wymiaru sprawiedliwości, z szerokimi kompetencjami. W szczególności prokuratora wyposażono w uprawnienie do kontroli orzeczniczej działalności sądów i innych organów współpracujących z wymiarem sprawiedliwości. W tym modelu funkcja ścigania przestępstw była na drugim planie. Romański model prokuratury przewidywał także uprawnienie do udziału w postępowaniach cywilnych oraz szeroki nadzór nad wykonywaniem kar.

Z kolei drugim wzorcem modelowym funkcjonowania organów prokuratury były rozwiązania germańskie. Tutaj przewidziano, iż oskarżyciel publiczny jest organem państwa skupionym wyłącznie na ściganiu przestępstw. Jego zadaniem jest prowadzenie śledztw, nadzorowanie postępowań i czynności w ich ramach wykonywanych oraz oskarżanie przed sądami. Inne kwestie charakterystyczne dla modelu romańskiego takie jak ochrona praworządności, nadzór nad wykonywaniem wyroków, czy udział w postępowaniach pozakarnych, nie wchodziły w zakres jego kompetencji. Cechą charakterystyczną tego modelu był stosunek do sądów oparty na koncepcji równorzędności²³.

Ustrój prokuratury wzorowany na prawach zaborczych obowiązywał od początku istnienia odrodzonego Państwa Polskiego w 1918 r. Funkcjonował na bazie modelu germańskiego, co związane było z oparciem zrębów nowej prokuratury na kadrze oraz założeniach ustrojowych czerpanych z praktyki austriackiej.

W związku ze zmaganiem militarnymi i zabiegami dyplomatycznymi o odrodzenie Państwa Polskiego, niezbędnym było szybkie utworzenie aparatu sądowno-prokuratorskiego, jako wyznacznika imperium państwa na danym terytorium. Nie dysponując jednak wystarczającymi środkami materialnymi, ani tym bardziej odpowiednimi kadrami, zdecydowano się na inkorporowanie ówczesnej kadry sędziowsko-prokuratorskiej orzekającej w sądach państw zaborczych w struktury odrodzonego polskiego wymiaru sprawiedliwości. W dniu 8 lutego 1919 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski podpisał dwa akty prawne tworzące polską prokuraturę: dekret w przedmiocie ustroju Sądu Najwyższego²⁴ (dalej dekret nr 199),

²² S. Włodzka, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 1963, s. 223.

²³ F. Prusak, *Nadzór prokuratora nad postępowaniem przygotowawczym*, Warszawa 1984, s. 53.

²⁴ *Dziennik Praw* z 1919 r., Nr 15, poz. 199.

oraz dekret w przedmiocie zmian w urządzeniach wymiaru sprawiedliwości w byłym zaborze austriackim (dalej jako dekret nr 200)²⁵.

Zgodnie z brzmieniem art. 4 dekretu nr 199 przy Sądzie Najwyższym urzęduje odpowiednia liczba prokuratorów i podprokuratorów. Jeden z prokuratorów miał być mianowany na stanowisko Pierwszego Prokuratora przy Sądzie Najwyższym. Jednocześnie obowiązki Prokuratora Naczelnego, stojącego na czele całej prokuratury i sprawującego zwierzchność pełnić miał Minister Sprawiedliwości.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-331

Olgierd Najman-Mirza-Kryczyński prokurator Sądu Najwyższego w Warszawie. Fotografia portretowa. Lata 20. Źródło: NAC.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-289

Witold Grabowski, prokurator Sądu Apelacyjnego w Warszawie, minister sprawiedliwości. Fotografia portretowa. Początek lat 30. Źródło: NAC.

Do prokuratur niższego szczebla odnosił się zapis art. 7 dekretu nr 200, który wszedł w życie w dniu 1 kwietnia 1919 roku. Stanowił on, że prokuratura bierze nazwę od sądu, przy którym jest ustanowiona. Utworzono przy tym odpowiednio urząd Prokuratora (podprokuratora) przy Sądzie Okręgowym, Prokuratora przy Sądzie Apelacyjnym oraz Prokura-

²⁵ Dziennik Praw z 1919 r., Nr 15, poz. 200.

tora przy Sądzie Najwyższym. Było to związane z istniejącym ówczesnie na terenie Rzeczypospolitej Polskiej zasadniczym podziałem szczebli sądów na Sąd Najwyższy, sądy apelacyjne i okręgowe. Istniały także sądy pokoju i tzw. ziemskie, jednak przy nich nie istniały jednostki prokuratury, zaś oskarżenia wnosili i popierali funkcjonariusze organów porządkowych.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 5-8-536-5

*Wejście do Prokuratury przy Sądzie Okręgowym w Krakowie (lata 20. i 30.).
Źródło: NAC*

Wraz z utworzeniem się struktur niepodległego Państwa Polskiego w 1918 roku, nieodzownym jej elementem i gwarantem istnienia były siły zbrojne. Specyfika ich funkcjonowania wymaga istnienia pionu wymiaru sprawiedliwości, który w Wojsku Polskim zorganizowany został mocą dekretu Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 19 stycznia 1919 r. „o tymczasowej organizacji sądowej Wojska Polskiego”. Regulacja ta utworzyła urząd Naczelnego Prokuratora Wojskowego, sprawującego ogólny nadzór nad sądownictwem wojskowym i stojącego na czele struktur Prokuratury Wojskowej²⁶.

²⁶ Za: www.npw.gov.pl (dostępne na dzień 7 stycznia 2012 r.).

Pptk. Rumiński, prokurator wojskowy. Lata 30., Warszawa. Źródło: NAC.

Tymczasem na obszarze Województwa Śląskiego, na mocy art. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 16 marca 1922 r. wprowadzającego zmiany w ustroju sądownictwa w górnośląskiej części Województwa Śląskiego²⁷, polskie władze i polscy funkcjonariusze wymiaru sprawiedliwości otrzymali oznaczenia „Prokuratura” i „Sąd Powiatowy”, „Sąd Okręgowy”, „Sąd Apelacyjny”.

Tablica urzędowa Prokuratora Sądu Apelacyjnego, Lata 30-te. Źródło: NAC.

²⁷ Dz. U. z 1922 r., Nr 46, poz. 390.

Podobnie jak w zaborze austriackim jednostki prokuratury funkcjonowały przy odpowiednich szczeblach sądów, przy czym istniały sądy powiatowe, odpowiadające właściwością rzeczową i funkcjonalną obecnym sądom rejonowym²⁸. Postępowania przygotowawcze prowadzili sędziowie śledczy.

Marian Tokarski, Prokurator Sądu Apelacyjnego w Katowicach, 1936 rok. Źródło: NAC.

Na terenie województwa śląskiego powyższą regulacją wprowadzono następujące stanowiska prokuratorskie:

- Prokurator przy Sądzie Apelacyjnym,
- Zastępca Prokuratora przy Sądzie Apelacyjnym,
- Podprokurator przy Sądzie Apelacyjnym,
- Prokurator przy Sądzie Okręgowym,
- Podprokurator przy Sądzie Okręgowym,
- Podprokurator pomocniczy przy Sądzie Okręgowym,
- Podprokurator przy Sądzie Powiatowym,
- Zastępca podprokuratora przy Sądzie Powiatowym.

Kwestie organizacyjne organów oskarżycielskich w początkowej fazie funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości regulowały ustawy państw zaborczych.

²⁸ Niemiecka ustawa o ustroju sądownictwa z dnia 27 stycznia 1877 r. (Dz. U. Rzeszy 1877, s. 41, 1898 s. 371).

Kazimierz Boryczko, wiceprokurator Sądu Okręgowego w Krakowie, oskarżyciel w procesie Dońca, Borzęckiego i Schenkirzyka. Fotografia portretowa z 1933 r. Źródło: NAC.

Bolesław Gardulski, prokurator Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Fotografia portretowa, ok. 1931 r. Źródło: NAC.

Obsługę biurowo-administracyjną prokuratur zapewniała kadra urzędnicza, do której zastosowanie znajdowały pragmatyki służbowe. Na ziemiach polskich byłego zaboru austriackiego rozporządzeniem kierownika Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 3 lipca 1920 r.²⁹ wprowadzono instytucję kontraktowych referentów prokuratur przy sądach okręgowych o zakresie kompetencji i czynności merytorycznych przewidzianych dla stanowiska podprokuratorów. Funkcję tę mogła piastować osoba posiadająca „uzdolnienie na urząd sędziowski”. Referenta prokuratury mianował Minister Sprawiedliwości, a przed rozpoczęciem swych czynności służbowych kandydat składał na ręce prokuratora przy sądzie okręgowym ślubowanie rotę o treści: „ślubuję, że na powierzonym mi stanowisku referenta prokuratury przyczyniać się będę w moim zakresie działania ze wszystkich sił do ugruntowania wolności, niepodległości i potęgi Rzeczypospolitej Polskiej, której wiernie służyć będę; wszystkich obywateli kraju w równym mając zachowaniu, przepisów prawa strzec będę pilnie, powierzone mi obowiązki spełniać gorliwie i sumiennie, polecenia moich przełożonych wykonywać dokładnie, a tajemnicy urzędowej zachowam”.

²⁹ Rozporządzenie Kierownika Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 3 lipca 1920 r. w przedmiocie ustanowienia kontraktowych referentów prokuratur przy sądach okręgowych w b. zaborze austriackim, oraz zmiany nazwy funkcjonariuszów prokuraturji Państwa przy sądach powiatowych (Dz. U. z 1920 r., Nr 57, poz. 355).

Wraz z upływem lat coraz szczegółowiej zaczęto regulować, ustawami przyjętymi przez Sejm, kwestie organizacyjne organów wymiaru sprawiedliwości odrodzonego Państwa Polskiego. W tamtym okresie wprowadzono interesujący system kształtowania uposażeń prokuratorów i sędziów. Zgodnie z ustawą z dnia 5 grudnia 1923 r. o uposażeniu sędziów w sądownictwie powszechnym i administracyjnym oraz prokuratorów³⁰, prokuratorzy (wraz z sędziami, których uposażenia były równe) przydzielani byli do jednej z czterech grup uposażenia oznaczonych literami od „A” do „D” oraz jednego z siedmiu szczebli uposażenia. Przykładowo do grupy uposażenia „A” zaliczono sędziów pokoju, sędziów śledczych (w b. zaborach austriackim i rosyjskim), sędziów powiatowych oraz prezesów sądów powiatowych. Do grupy uposażenia „B” prokuratorów i podprokuratorów przy sądach okręgowych i sędziów tych sądów. Prokuratorów i podprokuratorów przy sądach apelacyjnych oraz podprokuratorów przy Sądzie Najwyższym zaliczano do grupy „C”, zaś najwyższą grupę „D” stanowili Pierwszy Prokurator i prokuratorzy przy Sądzie Najwyższym (wraz z sędziami SN). Kwotę uposażenia miesięcznego obliczano poprzez pomnożenie grupy uposażenia (odpowiednik dzisiejszej kwoty bazowej) obliczonego na bazie ustawy z dnia 9 października 1923 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych i wojska³¹ przez liczbę punktów odpowiedniej grupy i szczebla. Przewidywano także dodatki ekonomiczne wypłacane na każdego członka rodziny. Dla prokuratorów (i sędziów) pełniących swe funkcje w Mieście Stołecznym Warszawie oraz w jednostkach prokuratury położonych na kresach wschodnich przyznawano dodatki specjalne. Prokuratorzy (oraz odpowiednio sędziowie) zajmujący stanowiska wiążące się z wyższą grupą zaszeregowania, mianowani na stanowiska z grupy niższej, zachowywali stawki wyższe oraz prawo do uzyskania w tejże grupie następnych szczebli.

3. Prokuratura jako fundament praworządności

Organizacja Prokuratury Rzeczypospolitej Polskiej bazująca tymczasowo na przepisach pozaborczych utrzymywana została w początkowym okresie istnienia odrodzonego Państwa Polskiego. Wraz z okrzepnięciem organizmu państwowego, wykształceniem nowych kadr i utworzeniem bazowej infrastruktury technicznej niezbędnej dla funkcjonowania orga-

³⁰ Dz. U. z 1923 r., Nr 134, poz. 1107.

³¹ Dz. U. z 1923 r., Nr 116, poz. 924.

nów wymiaru sprawiedliwości, w roku 1928 podjęto próbę kompleksowego uregulowania zagadnienia organizacji prokuratury.

Mając na uwadze funkcjonalne i organizacyjne powiązanie organów prokuratury z sądami powszechnymi, organizacja i zadania prokuratury zostały uregulowane w Dziale VI (§§ 231–254) rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. prawo o ustroju sądów powszechnych³².

Zgodnie z przepisami prokurator został obarczony obowiązkiem stania na straży ustaw, podlegał jednak „zleceniom swej zwierzchności”. Rozporządzenie przewidywało, iż funkcje Naczelnego Prokuratora sprawował Minister Sprawiedliwości. Potwierdzając istnienie poszczególnych szczebli prokuratury przy odpowiadających im sądach przewidziano utworzenie zmienionej w porównaniu do regulacji uprzednio obowiązujących hierarchii stanowisk, i tak:

- urzędu Pierwszego Prokuratora,
- prokuratorów i wiceprokuratorów przy Sądzie Najwyższym,
- prokuratorów i wiceprokuratorów przy Sądach Apelacyjnych,
- prokuratorów, wiceprokuratorów i podprokuratorów przy Sądach Okręgowych.

W związku z wprowadzeniem przez rozporządzenie, jako najniższego szczebla sądów grodzkich, przy których jednak prokuratura nie funkcjonowała, przewidziano delegację dla Ministra Sprawiedliwości do ustanowienia przy nich podprokuratorów okręgowych. Rozwiązanie to było zbliżone do obowiązującego na terenie Śląska³³, gdzie przy sądach powiatowych funkcjonowali podprokuratorzy oraz zastępcy podprokuratorów przy sądach powiatowych. Nadzór i kierownictwo nad czynnościami prokuratorów przysługiwało Naczelnemu Prokuratorowi, Pierwszemu Prokuratorowi przy Sądzie Najwyższym, odpowiednio Prokuratorom apelacyjnym i okręgowym w stosunku do podległych im prokuratorów. W sprawowaniu tych funkcji prokuratorzy zwierzchni działali na podstawie przepisów ustawy o służbie cywilnej, dotyczących nadzoru służbowego. Prokurator sprawujący funkcje przełożonego w stosunku do prokuratorów danej jednostki miał uprawnienia do osobistego podejmowania wszelkich czynności należących do zakresu działania prokuratury przed sądami

³² Dz. U. z 1928 r., Nr 12, poz. 93.

³³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 czerwca 1922 r. wprowadzające zmiany w ustroju sądownictwa w górnośląskiej części Województwa Śląskiego (Dz. U. z 1922 r., Nr 46, poz. 390) – uchylone przez art. 297 § 1 pkt 36 Rozporządzenia Prezydenta RP prawo o ustroju sądów powszechnych.

funkcjonującymi na terenie właściwości terytorialnej danej jednostki lub mógł zlecać ich wykonanie prokuratorom podwładnym.

Stanisław Rogowski, prokurator. Fotografia sytuacyjna, ok. 1928 roku. Źródło: NAC.

Zgodnie z ówczesnymi przepisami kandydat na prokuratora musiał spełniać takie same wymogi merytoryczne, jakie przewidziano dla sędziów³⁴ z tą odmiennością, iż kandydat musiał odbyć właściwą aplikację i zdać egzamin prokuratorski. Asesorowi prokuratorskiemu prokurator apelacyjny mógł powierzyć pełnienie czynności prokuratorskich. Kandydat na pierwszy stopień prokuratorski (podprokuratora okręgowego) mianowany był przez Naczelnego Prokuratora. Waga urzędu sędziego i prokuratora przejawiała się także w fakcie mianowania wiceprokuratorów okręgowych i apelacyjnych oraz prokuratorów przy Sądzie Najwyższym przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Naczelnego Prokuratora. W tym ostatnim przypadku wniosek musiał być uchwalony przez Radę Ministrów.

³⁴ Art. 82 prawa o ustroju sądów powszechnych przewidywał następujące wymogi: posiadanie obywatelstwa polskiego i korzystania pełni praw cywilnych oraz obywatelskich, nieskazitelność charakteru, wiek minimum 25 lat, władanie językiem polskim w mowie i piśmie, ukończenie studiów prawniczych, odbycie aplikacji sądowej i złożenie egzaminu sędziowskiego.

Podobnie jak w obecnie obowiązującym porządku prawnym, stosunek służbowy nawiązywany był z momentem doręczenia aktu mianowania, po czym prokurator składał ślubowanie wobec bezpośredniego zwierzchnika i zobligowany był w ciągu 14 dni zgłosić się w jednostce organizacyjnej prokuratury, aby podjąć swe obowiązki służbowe.

Każdy prokurator pozostający w służbie posiadał tzw. „wykaz stanu służby”, co odpowiada obecnym aktom osobowym. Wykaz ten prowadzony był przez prokuratora przy właściwym sądzie. W okresie międzywojennym możliwe było przeniesienie lub delegacja prokuratora do innej miejscowości. Przyczyną takich działań mogło być „dobro służby”, zaś organem tego dokonującym był Minister Sprawiedliwości. W takim przypadku prokuratorowi przysługiwał zwrot kosztów z tym związanych.

Przepisy przedwojenne przewidywały także instytucję stanu spoczynku dla prokuratorów, która kształtowała się identycznie jak w przypadku sędziów. Prokurator był uprawniony, zgodnie z przepisami Działu VI ustawy o ustroju sądów powszechnych, do przejścia w stan spoczynku na swój wniosek w przypadku trwałej niezdolności do służby, po ukończeniu sześćdziesiątego roku życia, gdy uzyskał prawo do pełnego uposażenia emerytalnego i ukończył wiek pięćdziesięciu pięciu lat. Przepisy przewidywały nadto obligatoryjne przejście w stan spoczynku z urzędu po ukończeniu siedemdziesiątego roku życia, po wyroku sądu dyscyplinarnego oraz w wypadku zwolnienia od zajęć w związku ze zmianą ustroju sądownictwa i zniesienia jednostki organizacyjnej prokuratury funkcjonującej przy danym sądzie. Fakultatywne przejście w stan spoczynku prokuratorów z urzędu następowało z powodu niepełnienia służby przez okres powyżej jednego roku z powodu choroby lub zwolnienia dla poratowania zdrowia, z powodu ułomności powodującej trwałą niezdolność do służby i gdy „leżało to w interesie wymiaru sprawiedliwości”.

W stosunku do prokuratorów, ich bezpośredni i pośredni przełożeni, mieli prawo wytykać nieprawidłowości w urzędowaniu, zachowaniu lub niedbalstwo w wykonywaniu obowiązków służbowych. W przypadku większych gatunkowo przewinień wszczynano postępowanie dyscyplinarne, lżejsze przewinienia podlegały odpowiedzialności porządkowej.

Ówczesne postępowania odnoszące się do odpowiedzialności dyscyplinarnej były wspólne dla sędziów i prokuratorów. Przewinienia dyscyplinarne zgodnie z brzmieniem art. 245 w zw. z art. 137 ustawy o ustroju sądów powszechnych rozpatrywane były w pierwszej instancji przez sąd dyscyplinarny okręgu apelacyjnego, w którym zasiadało dwóch sędziów apelacyjnych i jeden prokurator. Sąd dyscyplinarny wyższy orzekał w pierwszej instancji, w takim samym składzie, zaś Najwyższy Sąd Dys-

cyplinarny, wydający orzeczenia w drugiej instancji procedował w składzie 5 osobowym: 3 sędziów i 2 prokuratorów. Przewodniczącymi sądów dyscyplinarnych byli odpowiednio prezes sądu apelacyjnego, prezes Sądu Najwyższego oraz Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego. Głosowano większością głosów. Przed wydaniem orzeczenia dyscyplinarnego skład wysłuchiwał wniosków prokuratora dyscyplinarnego, którym zarówno w stosunku do sędziów jak i prokuratorów był prokurator apelacyjny, jeden z prokuratorów przy Sądzie Najwyższym, zaś w najwyższej instancji. Pierwszy Prokurator przy Sądzie Najwyższym. Obwiniony prokurator mógł przybrać sobie obrońców spośród sędziów, prokuratorów lub adwokatów. Postępowanie było tajne, zaś sama treść uchwał dyscyplinarnych mogła być podana do publicznej wiadomości po uprawomocnieniu się ich, jeśli sąd dyscyplinarny przyjął taką uchwałę oraz za zgodą Ministra Sprawiedliwości. Prokurator dyscyplinarny wnosił i popierał wnioski o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego.

Podprokuratorzy okręgowi okresu międzywojennego mieli prawo do 5 tygodni urlopu, prokuratorzy pozostałych stopni uprawnieni byli do 6 tygodni urlopu. Art. 248 ustawy o ustroju sądów powszechnych nakładał na prokuratorów obowiązek wiernego służenia Rzeczypospolitej Polskiej, wypełniania swych obowiązków zgodnie z ustawami. Zgodnie zaś z art. 249 prokurator był obowiązany „z całą ścisłością wykonywać polecenia swej zwierzchności”, jednak mógł zwrócić się pisemnie do przełożonego o zwolnienie go z obowiązku wypełnienia polecenia, jeśli było to „niezgodne z jego przekonaniem”. Bezwzględnie pilnowano także zakazu wykonywania zajęć ubocznych, w tym o charakterze gospodarczym. Zgody na takową aktywność udzielał Minister Sprawiedliwości lub prokurator apelacyjny.

Powszechne jednostki organizacyjne Prokuratury Rzeczypospolitej Polskiej pomimo ich usytuowania przy sądach miały odrębne sekretariaty, których ustrój i zakres działania normowany był rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości wydanym na bazie art. 262 § 2 ustawy o ustroju sądów powszechnych.

Dostęp do służby odbywał się poprzez odbycie aplikacji sądowej trwającej 3 lata, podczas której aplikant zapoznawał się z wszystkimi czynnościami sędziego i prokuratora oraz sekretariatów sądowych i prokuratorских. Po zdaniu egzaminu sędziowskiego, Minister Sprawiedliwości zgodnie z art. 260 ustawy o ustroju sądów powszechnych mianował aplikanta asesorem sądowym. Prokurator apelacyjny powierzał asesorowi sądowemu wyznaczonemu do urzędu prokuratorского pełnienie czynności prokuratorских.

Podobnie jak ma to miejsce obecnie, sposób procedowania oraz struktura wewnętrzna Prokuratury Rzeczypospolitej Polskiej były uregulowane regulaminami z 1929 r.³⁵, 1931 r.³⁶, 1932 r.³⁷ i 1935 r.³⁸

Mieczysław Enskajt, wiceprokurator Sądu Okręgowego w Równem. Fotografia sytuacyjna w todze i birecie z teczką. Źródło: NAC.

W 1929 r. wprowadzono togę i biret jako strój urzędowy dla sędziów i prokuratorów, natomiast w 1932 r. ustalono wzór stroju urzędowego dla sędziów i prokuratorów³⁹ obowiązujący do 1987 r.

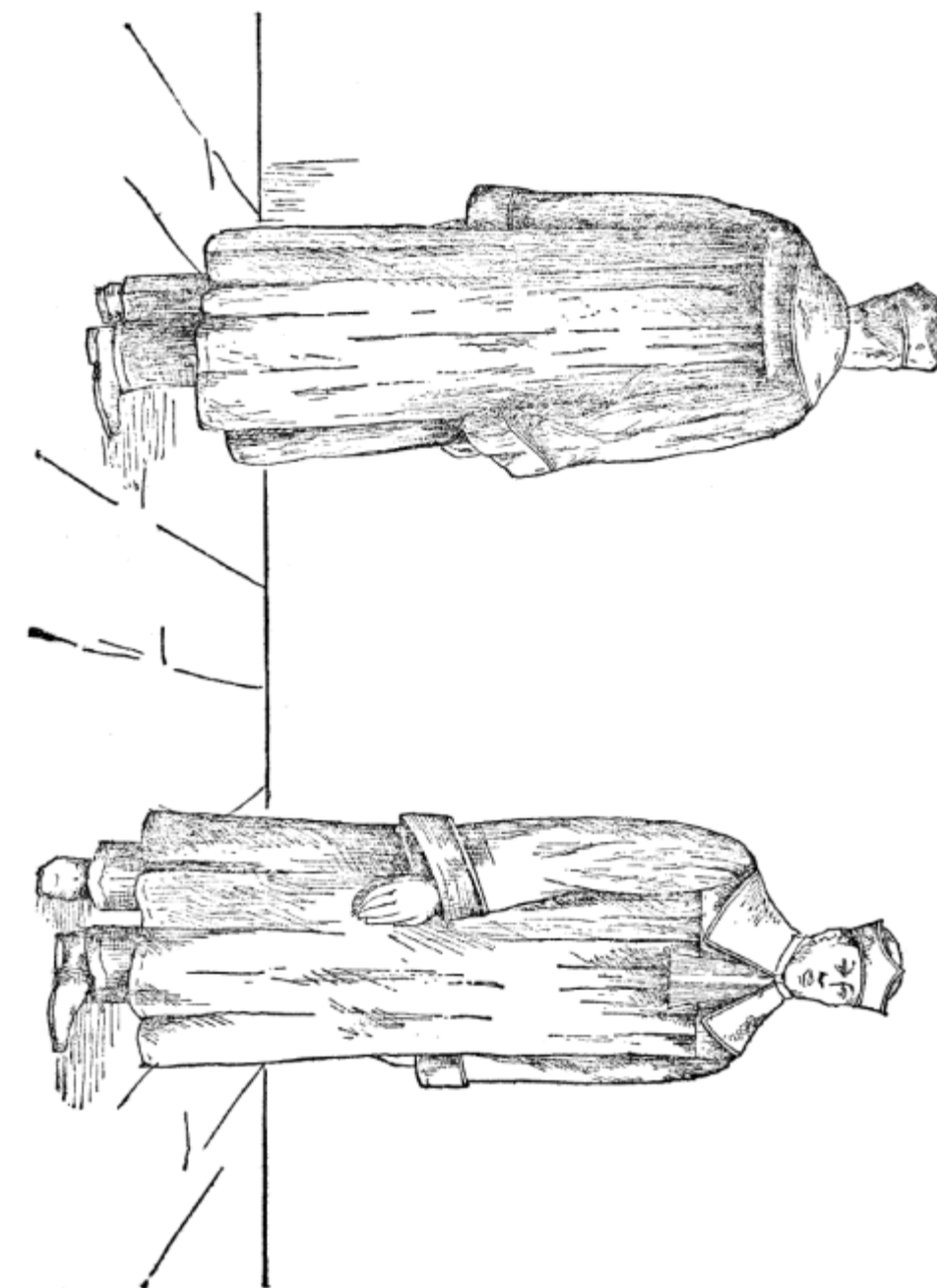
³⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1929 r. Regulamin urzędowania prokuratorów sądów apelacyjnych i okręgowych (Dz. U. z 1929 r., Nr 46, poz. 382).

³⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 listopada 1931 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania prokuratorów sądów apelacyjnych i okręgowych (Dz. U. z 1931 r., Nr 102, poz. 781).

³⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania prokuratorów sądów apelacyjnych i okręgowych (Dz. U. z 1932 r., Nr 110, poz. 910).

³⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 lipca 1935 r., Regulamin urzędowania prokuratorów sądów apelacyjnych i okręgowych (Dz. U. z 1935 r., Nr 55, poz. 357).

³⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1929 r. w sprawie wprowadzenia togi i biretu jako stroju urzędowego dla sędziów i prokuratorów przy rozprawach (Dz. U. z 1929 r., Nr 47, poz. 394), a następnie uchylające je Rozporządzenie MS z dnia 15 listopada 1932 r. w sprawie wprowadzenia togi i biretu jako stroju urzędowego dla sędziów i prokuratorów przy rozprawach (Dz. U. z 1932 r., Nr 104, poz. 872).

Nowy wzór stroju urzędowego Prokuratorów RP, ustalony w roku 1932.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-243

Ignacy Baliński, prezes honorowy Stowarzyszenia Sędziów i Prokuratorów RP, w gabinecie pracy (lata 30., XX wieku). Źródło: NAC.

Prokuratorzy posiadali wspólnie z sędziami także swoją organizację korporacyjną, Zrzeszenie Sędziów i Prokuratorów Rzeczypospolitej Polskiej, na czele której w latach 30. stał Leon Supiński, sprawujący funkcję Naczelnego Prokuratora w okresie od 17 listopada 1918 r. do 2 września 1919 r., w latach 30. Prezesa Sądu Najwyższego, a w latach 40. zajmujący stanowisko sędziego Najwyższego Trybunału Narodowego.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-488

Uczestnicy zjazdu Zrzeszenia Sędziów i Prokuratorów. Widoczni m.in.: Czesław Michałowski (siedzi 2. z lewej), Prokurator Kazimierz Rudnicki, minister sprawiedliwości Aleksander Meysztowicz (siedzi 6. z prawej), ok. 1927 roku. Źródło: NAC.

Zjazd Zrzeszenia Sędziów i Prokuratorów RP w sali Sądu Okręgowego we Lwowie, Otwarcie zjazdu. Widoczny m.in.: sędzia Sądu Najwyższego w Warszawie Jan Morawski (siedzi w środku na wysokim fotelu), oraz uczestniczący sędziowie i prokuratorzy. Źródło: NAC.

Uczestnicy bankietu jubileuszowego z okazji 10-lecia pracy prezesa Sądu Apelacyjnego w Katowicach w sali katowickiego koła Zrzeszenia Sędziów i Prokuratorów RP. Luty 1939 roku, Źródło: NAC.

3.1. Kompetencje prokuratora w procesie karnym

Opisując rys historyczny instytucji prokuratury na przestrzeni okresu międzywojennego nie sposób nie wspomnieć o zakresie kompetencji i zadań w ówczesnym procesie karnym, albowiem były to determinanty pozycji procesowej organu prokuratorskiego.

Polska procedura karna⁴⁰ nakreślała ogólne ramy działań procesowych prokuratora, zaś regulamin urzędowania uszczegóławiał je.

Regulacje te obowiązujące w okresie międzywojennym wskazywały, że oskarżyciel publiczny w zakresie ścigania przestępstw jest przedstawicielem władzy państwowej. Oskarżycielem publicznym przed wszystkimi sądami był prokurator. Wnosił on i popierał oskarżenie w sprawach ściganych z urzędu, o których go zawiadomiono lub o których dowiedział się w inny sposób. Funkcje oskarżycielskie pełniły także inne organy państwowe (policja państwowa i organy administracji w zakresie delegowanym ustawami), o ile oczywiście prokurator nie działał sam.

Opisując pozycję prokuratora w systemie organów wymiaru sprawiedliwości, warto nakreślić niektóre jego kompetencje na poszczególnych etapach postępowania przygotowawczego i po jego zakończeniu. Kształtowały się one odmiennie od obecnych i wynikały z przyjęcia odmiennych założeń aksjologicznych w zakresie struktury organów wymiaru sprawiedliwości. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż duże znaczenie przywiązywano do działań prewencyjnych prawa karnego.

3.2. Dochodzenie

Podobnie jak ma to miejsce w czasach obecnych, przedwojenny Kodeks postępowania karnego przewidywał dwie formy prowadzenia postępowania przygotowawczego: dochodzenie i śledztwo.

Dochodzenie prowadzone było w sprawach o czyny rozpoznawane przez sądy grodzkie, zagrożone karą do dwóch lat pozbawienia wolności lub grzywny, obiema tymi karami kumulatywnie, niezależnie od kar dodatkowych (art. 15 § 1 k.p.k. z 1928 r.). Przewidywano dochodzenie własne oraz powierzone (organom policyjnym). Głównym celem dochodzenia było zgodnie z art. 243 § 1 k.p.k. z 1928 r. „wyjaśnienie czy istotnie popełniono przestępstwo, kogo można o nie podejrzewać i czy jest dostateczna podstawa, by oskarżyciel mógł żądać wszczęcia postępowania sądowego”.

⁴⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1928 r., Nr 33, poz. 313) zwany dalej „k.p.k. z 1928 r.”

W dochodzeniu organy prowadzące dokonywały tylko rozpytań osób podejrzewanych o sprawstwo i świadków zdarzenia, zbierały niezbędne informacje o osobie podejrzanej, dokonywały wywiadów i innych niezbędnych czynności wynikających z istoty dochodzenia. W dochodzeniu nie sporządzano protokołów z wyjątkiem spisywanego przez prokuratora protokołu z ustnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, a jedynie zapiski urzędowe, którym dawano moc dowodową. Wymagano, aby zapiski opisywały w porządku chronologicznym przebieg i wyniki przeprowadzonych czynności, nasuwające się referentowi policyjnemu wnioski i spostrzeżenia, co do przebiegu sprawy.

Zgodnie z regulaminem prokuratorskim, w przypadkach ważnych prokurator miał obowiązek niezwłocznie po otrzymaniu zawiadomienia udać się na miejsce, przeprowadzić lub zarządzić dochodzenie i wydać odpowiednie polecenia. Po zebraniu materiałów sprawa trafiała do prokuratora, który po zapoznaniu się z aktami nadesłanymi przez policję mógł albo poprowadzić dochodzenie własne, które kończyło się wniesieniem aktu oskarżenia, albo stwierdzając istnienie podstawy do wszczęcia postępowania sądowego, składał wniosek adresowany do sędziego śledczego o przeprowadzenie śledztwa załączając zebrane zapiski. Podobnie jak ma to miejsce obecnie prokurator zawiadomiony o fakcie popełnienia przestępstwa, po sporządzeniu protokołu z przesłuchania zgłaszającego, przysyłał materiały na policję z wytycznymi odnośnie czynności do wykonania. Wydanie decyzji merytorycznej w sprawie należało do organów policyjnych, które w przypadku dochodzeń mogły same wniesić akt oskarżenia i popierać go przed sądem, o ile prokurator nie zarządził nadesłania aktu oskarżenia do zatwierdzenia.

W toku dochodzenia zadaniem prokuratora było sprawowanie nadzoru nad czynnościami dochodzącymi, poprzez wydawanie poleceń bezpośrednio organom policji. Nakładano na prokuratora prowadzącego dochodzenie za pośrednictwem policji obowiązek udzielania referentom policyjnym szczegółowych wskazówek co do przebiegu czynności, na piśmie, jak i ustnie. Regulamin prokuratorski nakazywał, aby w zakresie instruktażu funkcjonariuszy prokurator sprawy baczył, w jakim stopniu organa policyjne danego rejonu są wyszkolone do pełnienia danego rodzaju zadań. „W tym celu prokuratorzy powinni zaznajamiać się z kwalifikacjami poszczególnych oficerów i szeregowych policji państwowej na podstawie akt dochodzeń oraz stałego porozumiewania się z przełożonymi policyjnymi (...), jak również powinni brać udział w odprawach kierowników jednostek (...)” – głosił regulamin prokuratorski. Prokurator nadzorujący miał w stosunku do funkcjonariuszy mu podległych proce-

sowo, możliwość kierowania wytyków⁴¹ oraz żądania wszczęcia postępowania dyscyplinarnego wobec policjanta, o co zwracał się do prokuratora apelacyjnego lub okręgowego, którzy to podejmowali stosowne działania. Zakres sprawowanego ówczesnie nadzoru nad postępowaniami nie różnił się znacznie od znanego obecnie.

Na uwagę zasługuje relatywnie ograniczona pozycja prokuratora w zakresie kompetencji, co do wykonywania czynności procesowych w dochodzeniu. Czynności związane z przesłuchaniem podejrzanego, przesłuchaniem świadków oraz techniczne czynności protokołowane związane z zabezpieczeniem dowodów były dokonywane przez sędziego śledczego lub sąd grodzki. O terminie takich czynności sąd zawiadamiał prokuratora i podejrzanego. Po zebraniu materiałów były one przesyłane bezpośrednio do sądu grodzkiego z pominięciem prokuratora, chyba że sprawa należała do właściwości sądu okręgowego lub przysięgłych.

Zgodnie z art. 254 k.p.k. z 1928 r. prokurator lub policja mogli wyjątkowo przeprowadzić czynności zarezerwowane dla sędziego śledczego w przypadkach nagłych, gdyby zwłoka groziła zatarciem śladów lub dowodów, jednak wyłącznie techniczne czynności protokołowane oraz przesłuchanie świadka, który nie będzie mógł stawić się w sądzie. Protokoły takie sporządzane mogły być jedynie w formie przewidzianej dla sądowych i z wyjaśnieniem, dlaczego wykonano je w zastępstwie sędziego. Protokołować warunkowo mógł pracownik sekretariatu prokuratury, a w ich braku nawet „dwóch pełnoletnich okolicznych mieszkańców nieskazitelnej opinii, umiejących czytać i pisać”.

W przypadku braku podstaw do wniesienia skargi karnej, w sprawie należącej do właściwości sądu grodzkiego, prokurator wydawał decyzję w formie postanowienia o umorzeniu dochodzenia lub odmowie wszczęcia, które z urzędu musiał uzasadnić. Oskarżyciele publiczni niebędący prokuratorami nigdy sami nie umarzali postępowań, ale przesyłali akta do prokuratora celem wydania decyzji w tym przedmiocie. Jeżeli prokurator nie wydawał postanowienia, był uprawniony do zwrotu sprawy do policji, która występowała do sądu grodzkiego z wnioskiem o wydanie decyzji. Na decyzję o umorzeniu lub odmowie wszczęcia dochodzenia strony mogły wnieść zażalenie, co skutkowało jego uznaniem przez prokuratora, który uchylał swoją decyzję i zarządzał dalsze czynności. W razie nieprzychylenia się do zażalenia przekazywał je wraz z aktami postępowania do prokuratora apelacyjnego, który wydawał decyzję z uzasadnieniem.

⁴¹ Było to tzw. „zwrócenie uwagi” funkcjonariuszowi po myśli art. 116 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o policji państwowej (Dz. U. z 1931 r., Nr 5, poz. 27), do czego był uprawniony każdy prokurator.

Haredove Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-631-23

Proces Marii Ciunkiewiczowej oskarżonej o sfingowanie kradzieży klejnotów, futer i pieniędzy w celu wyłudzenia odszkodowania od firmy ubezpieczeniowej przed Sądem Okręgowym w Krakowie. Skład sędziowski. Widoczni od lewej: prokurator Włodzimierz Łaba, sędzia Leonard Krupiński, przewodniczący sędzia Tadeusz Grodecki, sędzia Jan Ostręga. Źródło: NAC.

3.3. Śledztwo

O ile w przypadku dochodzenia, nawet pomimo powierzenia przepisami proceduralnymi przeprowadzenia czynności protokołowanych tylko sędziemu śledczemu lub sądowi grodzkiemu, można mówić o pewnym upodmiotowieniu organu prokuratorskiego, to w śledztwie sprawa przedstawiała się już zupełnie inaczej. Supremacja sędziów śledczych w tej formie postępowania była pełna, zaś rola prokuratora została zmarginalizowana i sprowadzona praktycznie do sporządzenia i popierania aktu oskarżenia. „Śledztwo prowadzi (...) sędzia śledczy” głosił art. 258 k.p.k. z 1928 r.

Zgodnie z brzmieniem art. 259, art. 260 i 261 k.p.k. z 1928 r., śledztwo prowadzono tylko w sprawach należących do właściwości sądu przysięgłych lub sądu okręgowego, w sprawach o zbrodnie, popieranych przez oskarżyciela posiłkowego, na wniosek prokuratora ze względu na zawile okoliczności sprawy oraz na wniosek oskarżonego, gdy sędzia śledczy uzna to za niezbędne. W razie złożenia wniosku przez prokuratora o wszczęcie śledztwa, sędzia wydawał postanowienie, na które prokuratorowi przysługiwało zażalenie. Sprawy trafiały do sędziego śledczego zgodnie z przyjętym w danym sądzie okręgowym podziałem czynności, jednak w przypadku, gdy

wymagał tego charakter sprawy, prokurator mógł wniesć o wyznaczenie konkretnego sędziego śledczego z pominięciem podziału.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-521-2
Prokuratorzy biorący udział w procesie Józefa Muraški oskarżonego o zabójstwo agentów komunistycznych Walerego Bagińskiego i Antoniego Wieczorkiewicza. Prokurator Sądu Apelacyjnego w Warszawie Kazimierz Rudnicki (2. z lewej), podprokurator Michał Skoczyński (4. z lewej) i podprokurator Kaduszkiewicz (3. z lewej). Oględziny miejsca zdarzenia. Źródło: NAC

W śledztwie sędzia śledczy podejmował czynności z urzędu jak i na wniosek złożony przez strony, a także stosował środki zapobiegawcze. Początkowo w pracach nad kodyfikacją procedury karnej wprowadzono rozwiązanie, zgodnie z którym prokurator nie mógł uchylić ani zmienić zastosowanych środków zapobiegawczych, a jedynie, co najwyżej wnieść o to. Z drugiej strony wniosek taki złożony przez oskarżyciela był dla sądu wiążący. Widząc jednak konieczność usprawnienia toku postępowania przygotowawczego resort sprawiedliwości wprowadził do Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. zmianę, zgodnie z którą prokurator uzyskał prawo do uchylenia tymczasowego aresztowania (art. 170 § 2 k.p.k. z 1928 r.), obok prerogatywy do zarządzenia zatrzymania na 48 godzin osoby podejrzanej.

Prokuratorowi przyznano uprawnienie uczestnictwa w czynnościach przeprowadzanych przez sędziego śledczego, szczególnie gdy dopuszczono do udziału obrońcę albo sam prokurator wnosił o czynność uzu-

pełniającą materiały postępowania. Od samego początku prac nad kodyfikacją proceduralną zdawano sobie sprawę z niedoskonałości rozwiązania, poruczającego wyłącznie uprawnienie do przeprowadzania czynności protokolowanych sędziom śledczym, którzy reagowali z opóźnieniem, nie posiadali przy tym specjalistycznej wiedzy z zakresu technik kryminalistycznych oraz doświadczenia we współpracy z organami policyjnymi.

W tym stanie rzeczy, zachowując spójność systemowo-prawną, zdecydowano się na wprowadzenie swoistego rodzaju wentyla bezpieczeństwa. Mianowicie w toku śledztwa czynności niecierpiące zwłoki, z których wykonania niezbędne było sporządzenie protokołu (w sytuacji, gdy należało przypuszczać, iż na rozprawie głównej bez odczytania protokołu ślady nie dałyby się odtworzyć oraz przy przesłuchaniu świadka pod przysięgą, którego zeznanie miało doniosłe znaczenie, a zachodziła obawa, że świadek nie będzie mógł się stawić na rozprawę), czynności te mogły być wykonywane także pod nieobecność sędziego śledczego, gdy „zwłoka groziłaby zanikiem śladów lub dowodów przestępstwa” przez prokuratora lub policjantów na podstawie art. 254 k.p.k.

Podobną możliwość wprowadzono pośrednio w dochodzeniu. Odpowiednie czynności znajdowały umocowanie prawne w art. 20 przepisów wprowadzających kodeks postępowania karnego⁴². Zgodnie z brzmieniem tej regulacji, oprócz wypadków przewidzianych we wspomnianym art. 254 k.p.k., prokurator mógł w toku dochodzenia, ilekroć uznał to za potrzebne, dokonywać czynności sądowych. Z przebiegu tych czynności sporządzano protokół z przywołaniem tego artykułu, zaś czynności dokonane w ten sposób miały moc czynności sądowych. Na marginesie zaznaczyć trzeba, iż przyznanie takiej kompetencji organowi prokuratorskiemu było poddane krytyce, a nawet postulowano jego uchylenie⁴³.

⁴² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 marca 1928 r. przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1928 r., Nr 33, poz. 314).

⁴³ Tak np. A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego a projekt komisji kodyfikacyjnej, Warszawa 1929, s. 122–129 oraz A. Mogilnicki, Czynności sądowe w toku dochodzenia według k.p.k. i projektu Komisji Kodyfikacyjnej, Gazeta Sądowa Warszawska, 1929, nr 49.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-850-3

Proces sprawców napadu rabunkowego na Bank Ludowy w Świętochłowicach przed Sądem Okręgowym w Chorzowie; Skład sędziowski. Widoczni od lewej: prokurator Kuczkowski, sędzia J. Broy, przewodniczący sędzia Artur Kleski i sędzia A. Stawarski. Źródło: NAC.

Bezpodstawności i nierealności takiego stanowiska dowiodła praktyka, a najbardziej donośnym przykładem potrzeby podjęcia szybkiego i sprawnego działania, była sprawa zabójstwa w dniu 15 czerwca 1934 r. w Warszawie przy wejściu do Klubu Towarzyskiego przy ul. Foksal przez Grzegorza Maciejkę terrorystę z Ukraińskiej Organizacji Narodowej (OUN) ministra spraw wewnętrznych RP Bronisława Pierackiego. Już w kilkadziesiąt minut po zdarzeniu, które miało miejsce o godz. 15.40, na miejsce niezawodnie dotarli, jako pierwsi Prokurator Sądu Apelacyjnego Kazimierz Rudnicki, Prokurator Sądu Okręgowego w Warszawie Józef Kurkowski oraz Podprokurator Sądu Okręgowego w Warszawie Władysław Żeleński (prywatnie bratanek poety Boya-Żeleńskiego). Mając na uwadze konieczność natychmiastowego działania na miejscu zdarzenia, prok. Żeleński wraz z dwoma innymi prokuratorami przystąpił do przesłuchań świadków na miejscu w pomieszczeniach klubowych oraz oględzin miejsca zdarzenia. Czynności te wykonywane były początkowo w formie dochodzenia na podstawie art. 20 przepisów wprowadzających kodeks postępowania karnego i umożliwiły niezwykle szybkie ustalenie przebiegu zdarzenia oraz skutkowały dokonaniem przez prokuratora serii zatrzymań

osób wchodzących w skład grupy terrorystycznej⁴⁴. Dochodzenie wstępne zostało zakończone o godzinie 3:00 nad ranem, po czym prokuratorzy opuścili budynek. Dnia następnego sprawa została przydzielona sędziemu śledczemu Teodorowi Wituńskiemu, który po zapoznaniu się z zebranymi przez prokuratorów materiałami wydał postanowienie o wszczęciu śledztwa. Nie był to jednak koniec działań prokuratorów. W godzinach popołudniowych 16 czerwca 1934 r. prok. Rudnicki polecił prok. Żeleńskiemu udać się do Krakowa, aby dokonać czynności oględzin miejsca zamieszkania jednego z członków OUN oraz zlecić badania pirotechniczne ładunku wybuchowego, którego zabójca nie zdołał użyć. Całość czynności prokuratorskich dokonywanych już w Krakowie na bazie wspomnianego art. 20 przepisów wprowadzających trwała przez cały tydzień i doprowadziła do zgromadzenia dalszego, niezwykle cennego materiału dowodowego, potwierdzając w pełni przydatność przepisu oraz konieczność zwiększenia roli prokuratora w postępowaniu przygotowawczym. Prok. Władysław Żeleński sporządził w tej sprawie także akt oskarżenia oraz głosił mowę oskarżycielską przed Sądem Okręgowym w Warszawie⁴⁵.

Zgodnie z ówczesną procedurą akta śledztwa nie znajdowały się w prokuraturze, ale u sędziego śledczego, zaś prokurator mógł co najwyżej zapoznawać się z nimi. Jeżeli stwierdził potrzebę uzupełnienia materiałów śledztwa o określone czynności, składał do sędziego śledczego wnioski o ich przeprowadzenie, wskazując dokładnie zakres uzupełnień w treści uzasadnienia. Regulamin prokuratorski nakładał na prokuratora obowiązek czuwania, aby postępowaniem objęto wszystkich oskarżonych i czyny. Na odmowę uwzględnienia wniosku o uzupełnienie śledztwa przysługiwało prokuratorowi zażalenie. Jako *dominus litis* sędzia śledczy wydawał postanowienie o wszczęciu śledztwa, o przedstawieniu zarzutów i przesłuchiwał na protokół podejrzanego, dokonywał także wszelkich innych czynności wymagających sporządzenia protokołu.

⁴⁴ Wśród nich także Stepana Bandere, późniejszego kolaboranta z Niemcami i organizatora rzezi Polaków na Wołyniu. Bezpośredni sprawca morderstwa nigdy nie stanął przed polskim sądem, albowiem jako osoba nieznana nikomu w organizacji zbiegł od razu po zdarzeniu na skutek nieudolności działań policji poza granicę Polski do Argentyny gdzie zmarł w roku 1966. Jeden ze współorganizatorów zamachu Mikołaj Łebed uciekł przez Gdańsk do Świnoujścia korzystając z niemieckich dokumentów tożsamości wydanych przez Konsulat Generalny Rzeszy Niemieckiej w Wolnym Mieście Gdańsku na fałszywe nazwisko Eugen Skyba. Jego zatrzymanie i wydanie Polsce było możliwe po osobistej interwencji ambasadora Józefa Lipskiego na posterunku gestapo w Świnoujściu oraz u Himmlera w Berlinie. Dalsze śledztwo wykazało liczne powiązania nacjonalistów ukraińskich ze służbami specjalnymi Niemiec, Czechosłowacji oraz Litwy, które pomagały technicznie strukturom OUN w aktach terroru skierowanych przeciwko organom polskim.

⁴⁵ W. Ż e l e ń s k i, Zabójstwo ministra Pierackiego, Warszawa 1995, s. 11–15, 23–24.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-597-6

Proces w Sądzie Okręgowym w Warszawie, przy ul. Miodowej 15 (dziś Ministerstwo Zdrowia) przeciwko sprawcom zamachu bombowego na marszałka Józefa Piłsudskiego; Prokurator Witold Grabowski (stoi) wygłasza mowę oskarżycielską. Widoczny m.in.: przewodniczący sędzia Zygmunt Neumann (2. z prawej). Źródło: NAC.

W przypadku, gdy śledztwo nie dostarczyło podstaw do skierowania sprawy na rozprawę główną, sędzia śledczy umarzał śledztwo po myśli art. 272 k.p.k. z 1928 r. i przysyłał akta prokuratorowi. Postanowienie to mogło zostać zaskarżone przez prokuratora do sądu okręgowego, który po ewentualnym uchyleniu postanowienia przekazywał materiały śledztwa prokuratorowi, który obowiązany był sporządzić akt oskarżenia, o ile sąd odwoławczy nie nakazał sędziemu śledczemu uzupełnienia postępowania o dodatkowe czynności.

Uznawszy, że postępowanie dostarczyło podstaw do skierowania sprawy na rozprawę główną, sędzia śledczy ponownie przesłuchiwał podejrzanego, zaznajamiał go z aktami postępowania, a gdy w świetle złożonych wyjaśnień nie było potrzeby uzupełnienia śledztwa, wydawał postanowienie o jego zamknięciu. Następnie sędzia całość akt przysyłał prokuratorowi, który zapoznawał się z nimi. W ciągu 14 dni od otrzymania akt głównych śledztwa, prokurator mógł złożyć wniosek o umorzenie śledztwa z uzasadnieniem lub sporządzić akt oskarżenia i wnieść go do sądu⁴⁶.

⁴⁶ Po wniesieniu aktu oskarżenia przez prokuratora i doręczeniu jego odpisu podejrzanemu, miał on możliwość wniesienia w terminie 7 dni sprzeciwu sporządzonego i podpisanego przez adwokata. Sąd rozpoznając taki sprzeciw mógł postępowanie umorzyć

3.4. Postępowanie wykonawcze i wznowienie postępowania

Prawodawstwo przedwojenne przewidywało dla prokuratora ważną rolę w postępowaniu wykonawczym. Co prawda zgodnie z brzmieniem art. 525 § 1 k.p.k. zarządzenie wykonania wyroków sądu grodzkiego oraz okręgowego (wydanych w postępowaniu odwoławczym) należało do sądu grodzkiego, jednak wyroki wydane przez sąd okręgowy w pierwszej instancji oraz wszystkie wydane przez sądy apelacyjne wykonywane były na zarządzenie prokuratora sądu okręgowego. W takim przypadku właściwy sąd przysyłał odpis wyroku po jego uprawomocnieniu się prokuratorowi, wskazując datę jego prawomocności.

W dalszym etapie prokurator miał kompetencje do wydawania wszelkich poleceń i zarządzeń władzom więziennym, policyjnym i innym, celem zapewnienia skutecznego wykonania kary. W przypadku osoby aresztowanej uprzednio, przysyłało do naczelnika więzienia odpis sentencji orzeczenia wraz z odpisami niezbędnych postanowień. W razie pozostawania skazanego na wolności, był on wzywany przez prokuratora do stawienia się do miejsca odbycia kary, w razie niestawiennictwa zarządzano jego zatrzymanie i doprowadzenie do zakładu karnego. W razie ukrywania się przez skazanego prokurator zarządzał jego poszukiwania policyjne. Naczelnik jednostki penitencjarnej zawiadamiał prokuratora o dniu rozpoczęcia kary i przysyłał mu stosowne zawiadomienie z obliczeniem okresu wykonania kary.

Zgodnie z regulaminem prokuratorskim, prokurator miał obowiązek sprawdzenia, czy czas obliczenia kary jest poprawny i uczynienia o tym fakcie wzmianki w aktach podręcznych. Po zakończeniu odbywania kary prokurator zawiadamiał o tym sąd okręgowy. W trakcie trwania okresu zawieszenia kary pozbawienia wolności prokurator czuwał nad prawidłowym zachowaniem się skazanego, a w razie potrzeby wносił o odwieśzenie wykonania wyroku.

Ciekawie kształtowała się praktyka nadzoru prokuratora nad wykonaniem obowiązku wynagrodzenia szkody⁴⁷. Po upływie okresu, w którym szkoda miała zostać naprawiona, prokurator zarządzał przesłuchanie pokrzywdzonego i skazanego. W razie stwierdzenia niewykonania wyroku sądowego w tym zakresie składał wniosek do sądu sprawy o wykonanie kary zawieszanej.

w całości lub części bądź sprzeciw taki odrzucić, co skutkowało skierowaniem sprawy do rozpatrzenia. Na postanowienie w tym zakresie przysługiwało prokuratorowi zażalenie.

⁴⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571) – art. 62 § 2, art. 63 § 2.

Prokurator, jako organ wymiaru sprawiedliwości i przedstawiciel Państwa uczestniczył przy wykonaniu kary śmierci, kierując czynnościami z tym związanymi poprzez wydawanie stosownych zarządzeń. Bezpośrednio przed wykonaniem kary odczytywał skazańcowi sentencję wyroku oraz treść decyzji Prezydenta o nieskorzystaniu z prawa łaski. Z przebiegu wykonania najwyższego wymiaru kary sporządzano protokół, opisujący przebieg czynności i zarządzenia prokuratora. Procedury i zakres czynności prokuratora związane z wykonywaniem najwyższego wymiaru kary nie zmieniły się w okresie powojennym.

Także do zakresu funkcji prokuratorów okresu przedwojennego zaliczano kompetencję do odroczenia i przerwy w wykonaniu kary pozbawienia wolności. Prokurator okręgowy mógł wydać stosowne zarządzenie odraczające lub udzielające przerwy na okres do 3 miesięcy, zaś prokurator apelacyjny na okres do 6 miesięcy. Prokurator był władny nadto, na wniosek skazanego, do odroczenia ściągnięcia grzywny lub wykonania kary pieniężnej lub rozłożenia ich na raty na okres maksymalnie jednego roku.

W okresie przedwojennym prokurator mógł także wnieść o wznowienie postępowania na korzyść jak i na niekorzyść skazanego. Po otrzymaniu wniosku od skazanego, prokurator badał istnienie przesłanek, załączał swoją opinię, a następnie przysyłał podanie do prokuratora apelacyjnego lub Pierwszego Prokuratora Sądu Najwyższego. W razie braku warunków do nadania biegu wnioskowi skazanego, prokurator pozostawiał wniosek bez rozpoznania, informując o tym fakcie wnioskodawcę.

4. Podsumowanie

Okres Polski międzywojennej zapisał się w historii, jako naznaczony ogromnym wysiłkiem w budowaniu zrębów państwowości, jego instytucji administracyjnych oraz gospodarczych. Nie inaczej było także z organami wymiaru sprawiedliwości – sądami powszechnymi oraz prokuraturą.

Utworzenie Prokuratury Rzeczypospolitej Polskiej w 1919 r. stało się kamieniem milowym w działalności polskiego sądownictwa. Powołano do życia ważny organ wymiaru sprawiedliwości o kompetencjach w zakresie ścigania przestępstw oraz demokratycznego nadzoru nad organami ścigania. Niestety, jak wykazała praktyka, kompetencje urzędu prokuratorского zostały nakreślone w sposób niewystarczający. Okazać się to miało w trakcie działań podejmowanych w konkretnych postępowaniach, gdzie brak uprawnień dla prokuratorów do skutecznego nadzoru nad działaniami policji podejmowanymi w pierwszych minutach po zdarzeniu

doprowadził do nieodwracalnych szkód procesowych poprzez nie zabezpieczenie materiału dowodowego niezbędnego dla potrzeb postępowań.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-528-14

Wizja lokalna z udziałem Prokuratora Bohdana Szypuły (siedzi, pierwszy z prawej), przeprowadzona podczas procesu Rity Gorgonowej oskarżonej o zabójstwo Elżbiety Zaremby, córki lwowskiego architekta Henryka Zaremby w miejscu popełnienia zbrodni w willi w Brzuchowicach koło Lwowa. Źródło: NAC.

Jako przykład można wskazać tzw. sprawę Gorgonowej⁴⁸, w trakcie, której przybyli na miejsce funkcjonariusze policji nie tylko nie zabezpieczyli w odpowiedni sposób odcisków palców i bardzo ważnych śladów biologicznych, ale w sposób niedostateczny dokonali rozpytania świadków zdarzenia, pomijając ważne okoliczności sprawy. Błędów tych nie udało się naprawić w trakcie trwania procesu sądowego, pomimo przedsięwzięcia czynności procesowych przez skład sędziowski, łącznie z eksperymentami i wizją lokalną.

⁴⁸ S. Koper, *Afery i Skandale drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2011, s. 183–212. Autor mylnie jednak identyfikuje jako organ dysponujący śledztwem prokuratora. Interes publiczny przed Sądem Okręgowym we Lwowie reprezentował Prokurator Okręgowy Alfred Łaniewski.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-636-96

Proces Rity Gorgonowej oskarżonej o zabójstwo Elżbiety (Lusi) Zaremby, córki lwowskiego architekta Henryka Zaremby przed Sądem Okręgowym w Krakowie. Prokurator Bohdan Szypuła podczas procesu. Źródło: NAC

Także przydzielony do prowadzenia śledztwa sędzia śledczy nie potrafił w sposób sprawny, szybki oraz prawidłowy pokierować czynnościami śledczymi policji. Przeszukanie domku ogrodnika, który brany był pod uwagę w jednej z wersji, jako potencjalny sprawca, przeprowadzono dopiero po dziewięciu dniach. Brak możliwości wykonywania skutecznego nadzoru przez fachowego i skutecznego prokuratora skutkowało oparciem procesu jedynie o materiał poszlakowy. Wątpliwości i luki w materiale dowodowym, jakie pojawiły się w trakcie procesu w konsekwencji wadliwego postępowania w początkowej fazie śledztwa, budzą gorące dyskusje w świecie prawniczym do dnia dzisiejszego.

W kontrze do powyższego można wskazać wspomnianą już sprawę zabójstwa ministra Bolesława Pierackiego. Prokuratorzy działając na bazie art. 20 przepisów wprowadzających kodeks postępowania karnego, stanowiącego niejako boczną furtkę prawną dla ich działań, w sposób niebywale szybki i sprawny – bo w kilkadziesiąt minut od zdarzenia – przystąpili do zabezpieczenia śladów na miejscu zdarzenia przeprowadzając liczne czynności protokołowane. Ten charakterystyczny, a przy tym wielce sugestywny sposób działania prokuratorów doprowadził do

wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności zdarzenia, a następnie skutecznego skazania zasiadających na ławie oskarżonych członków terrorystycznej Ukraińskiej Organizacji Narodalistycznej (OUN).

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-8-434-6

Oskarżona Rita Gorgonowa podczas składania zeznań. Widoczni m.in.: jej obrońcy adwokat Józef Woźniakowski (5. z prawej), adwokat Mieczysław Ettinger (4. z prawej) i adwokat Maurycy Axer (3. z prawej) oraz prokurator Bohdan Szypuła (1. z prawej). Źródło: NAC.

Te, a także wiele innych jeszcze postępowań oraz wpływające z nich negatywne doświadczenia dla funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości – wynikłe z braku działań aktywnego i skutecznego prokuratora – stały się podstawą do przewartościowania pozycji prokuratora oraz jego roli procesowej w późniejszym okresie. Odrzucono błędną koncepcję potrzeby istnienia instytucji sędziego śledczego, jako nieodpowiadającej potrzebom praktyki. Doszło do tego jednak już po zakończeniu II Wojny Światowej poprzez zmiany w przepisach oraz modelu postępowania karnego.

Naczelnicy Prokuratury Rzeczypospolitej Polskiej w okresie 1919–1939⁴⁹

1. Leon Supiński 17 listopada 1918 r. – 2 września 1919 r.
2. Bronisław Sobolewski 2 września 1919 r. – 9 grudnia 1919 r.
3. Jan Hebdzyński 13 grudnia 1919 r. – 9 czerwca 1920 r.

⁴⁹ Zestawienie podane za: [http://pl.wikipedia.org/wiki/Ministerstwo_Sprawiedliw%C5%9Bci_\(Polska\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Ministerstwo_Sprawiedliw%C5%9Bci_(Polska)) (stan na dzień 15 sierpnia 2021 r.).

4. Jan Morawski 23 czerwca 1920 r. – 24 lipca 1920 r. (kierownik)
5. Stanisław Nowodworski 24 lipca 1920 r. – 19 czerwca 1921 r.
6. Bronisław Sobolewski 19 czerwca 1921 r. – 6 czerwca 1922 r.
7. Wacław Makowski 28 czerwca 1922 r. – 26 maja 1923 r.
8. Stanisław Nowodworski 28 maja 1923 r. – 15 grudnia 1923 r.
9. Włodzimierz Wyganowski 19 grudnia 1923 r. – 17 listopada 1924 r.
10. Antoni Żychliński 17 listopada 1924 r. – 13 listopada 1925 r.
11. Stefan Piechocki 20 listopada 1925 r. – 15 maja 1926 r.
12. Wacław Makowski 15 maja 1926 r. – 30 września 1926 r.
13. Aleksander Meysztowicz 2 października 1926 r. – 22 grudnia 1928 r.
14. Stanisław Car 22 grudnia 1928 r. – 29 grudnia 1929 r.
15. Feliks Dutkiewicz 29 grudnia 1929 r. – 17 marca 1930 r.
16. Stanisław Car 29 marca 1930 r. – 4 grudnia 1930 r.
17. Czesław Michałowski 4 grudnia 1930 r. – 15 maja 1936 r.
18. Witold Grabowski 16 maja 1936 r. – 30 września 1939 r.

Bibliografia

1. Borucki M., *Temida Staropolska*, Warszawa 1979.
2. Góralski Z., *Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce*, KiW, Warszawa 2000.
3. Koper S., *Afery i Skandale drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2011.
4. Milewski S., *Sekrety starych więzień*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1985.
5. Mogilnicki A., *Czynności sądowe w toku dochodzenia według k.p.k. i projektu Komisji Kodyfikacyjnej*, *Gazeta Sądowa Warszawska*, 1929.
6. Mogilnicki A., *Kodeks postępowania karnego a projekt komisji kodyfikacyjnej*, Warszawa 1929.
7. Prusak F., *Nadzór prokuratora nad postępowaniem przygotowawczym*, Warszawa 1984.
8. Włodyka S., *Organizacja wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 1963.
9. Żeleński W., *Zabójstwo ministra Pierackiego*, Warszawa 1995.

Historical outline of the Prosecutor's Office in Poland

Abstract

This study touches upon what has been practically never addressed by historians of Polish administration of justice, namely the origins of a public prosecutor in Poland. A general outline of interesting circumstances surrounding the establishment of Royal Instigator and a rich tradition of Royal Instigators' activity in the period of the Polish Republic of Nobles are presented. Given the discontinuity of Polish statehood, the period of the Partitions is omitted, while the focus is on the formation of the Polish Prosecutor's Office in Poland reborn after regaining independence in 1918. A model of competencies and procedural rights of a public prosecutor is presented to give an insight into the entire scope of activity of the Prosecutor's Office in the Interwar period.

Key words

Prosecutor's Office, Prosecutor, history of the Prosecutor's Office, Interwar prosecutor's office, Supreme Prosecutor's Office, First Prosecutor, Appellate Prosecutor's Office, Circuit Prosecutor's Office, Royal Prosecutor, instigator, Royal Instigator, land instigator, charging instigator, code of laws, provost, non-Senate offices, prosecution office, public prosecutor, Republic of Nobles, coroner, investigation, Pieracki, courts, administration of justice.

Gen. bryg. Teofil Karol Maresch
Szef Departamentu Sprawiedliwości
Ministerstwa Spraw Wojskowych
Naczelnny Prokurator Wojskowy

Pułkownik Teofil Karol Maresch.

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, 3/1/0/7/323.

Teofil Karol Maresch, syn Ferdynanda i Marceli z domu Wereszczyńskiej, urodził się 1 sierpnia 1888 r. w Brzeżanach, w ówczesnym województwie tarnopolskim, w Małopolsce Wschodniej. Rodzice byli właścicielami ziemskimi. Jego ojciec był uczestnikiem powstania styczniowego. Silnie obecne w rodzinie młodego Teofila tradycje wolnościowe zdeterminowały jego działalność na rzecz przywrócenia Polsce niepodległości. W C.K. Gimnazjum w Bieżeńskach, do którego uczęszczał z Edwardem Rydzem-Śmigłym, zdał egzamin dojrzałości w 1907 r. Studia na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych C.K. Uniwersytetu we Lwowie ukończył w 1912 r. składając z wynikiem pozytywnym egzaminy: prawno-historyczny, sądowy i polityczny.

W dniu 19 marca 1917 r. we Włocławku zawarł związek małżeński z Janiną Wolberzanką, tłumaczką dzieł niemieckich i francuskich. Tam też 2 stycznia 1918 r. urodził się ich syn Stefan. Warto nadmienić, że w „sztafecie pokoleń” również Stefan Maresch odebrał patriotyczne wychowanie. Był żołnierzem Armii Krajowej w Zgrupowaniu „Żmija”. Uczestniczył w powstaniu warszawskim, a po jego upadku przebywał w niemieckiej niewoli. Zmarł 9 marca 1946 r. w Warszawie.

Działalność na rzecz niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej

W 1908 r. wstąpił do Związku Walki Czynnej, zaś od 1910 r. angażował się w czynną działalność w Związku Strzeleckim. Odbił kurs oficerski uzyskując stopień podporucznika. Jako komendant Związku Strzeleckiego we Lwowie już 2 sierpnia 1914 r. poprowadził oddział w sile około 48 osób, który wszedł w skład I Brygady Legionów Polskich stacjonującej w Krakowie. Następnego dnia został dowódcą kompanii 1. pułku piechoty. Od 1 marca 1915 r. był referentem prawnym w sztabie 1. Brygady, później dowódcą kolumny taborów. Od 26 listopada 1916 r. był dowódcą pociągu prowiantowego Komendy Legionów Polskich. W okresie służby legionowej brał udział w ważnych działaniach bojowych tej polskiej formacji wojskowej. Uczestniczył w tzw. wyprawie kieleckiej. Był to marsz Pierwszej Kompanii Kadrowej Legionów, utworzonej z połączonych Polskich Drużyn Strzeleckich i członków Związku Strzeleckiego, zakończony wyzwoleniem Kielc. W dniach 22–26 października 1914 r. brał udział w bitwie pod Laskami i Anielinem, stoczonej z rosyjskimi oddziałami zbrojnymi, w ramach tzw. operacji iwanogrodzkiej. Uczestniczył w marszu na Kraków przez Ulinę. Była to akcja manewrowa przeprowadzona w dniach 9–11 listopada 1914 r., w trakcie której 1. Pułk Piechoty Legionów Polskich wycofujący się wraz z wojskami austro-węgierskimi po operacji iwanogrodzkiej spod Dębłina przedarł się na tyłach rosyjskich wojsk do Krakowa. W Brygadzie pełnił służbę do września 1917 r. Po jej opuszczeniu Teofil Maresch wstąpił do sądownictwa polskiego we Włocławku, pozostającego wówczas pod okupacją niemiecką. Pełnił tam służbę jako sędzia. Tam też pracował na rzecz Polskiej Organizacji Wojskowej. Po wybuchu rewolucji niemieckiej zorganizował znajdujących się we Włocławku byłych legionistów i objął władzę wojskową nad miastem. W ramach tej działalności przejął niemieckie magazyny wojskowe.

I-sza Brygada Leg. P. *Sadownictwo* *Teofil Maresch* L. M. *1*

Karta ewidencyjna oficerska.

	Nazwisko, imię, pseudonim		<i>Teofil Maresch. Hyciel</i>												
	Urodzony	Kiedy	<i>1. VII. 1888.</i>												
		Gdzie	<i>Breslau. fabryka</i>												
	Zawód cywilny		<i>Konceptant administracji</i>												
	Wyznanie		<i>rym. kat.</i>												
Stan		<i>wolny</i>													
Wyszkolenie	Ogólne	<i>Żołnierz w Breslau i uniwersytet w Berlinie</i>													
	Wojskowe	Organizacja	<i>Ż. N. C. i S. H. C. w Breslauach</i>												
		Studja i służba	<i>Wyszy kurs of.</i>												
		Stopień	<i>Kapitan plutonu</i>												
Stosunek do armji	Szkola	Rodzaj broni	Nr. pułku	W charakterze	Szarża	Uwagi									
Data i miejsce wstąpienia <i>1. VII. 1914.</i>															
Nominacje	I-ej Brygady	Data	Nr.	Miejscowość	Na	Data	Nr.	Przez kogo	R.	Funkcja					
		<i>14/5</i>			<i>podporucznik</i>										
Odmaczenia	I-ej Brygady														

Karta ewidencyjna I Brygady Legionów Polskich dot. Teofila Marescha.
Źródło: Centralne Archiwum Wojskowe.

Działalność w Niepodległej Rzeczypospolitej Polskiej

Po odzyskaniu niepodległości Teofil Maresch podjął i kontynuował służbę w wojskowym wymiarze sprawiedliwości odrodzonej Rzeczypospolitej. 12 czerwca 1919 r. został przyjęty do Korpusu Sądowego Wojska Polskiego z zatwierdzeniem w stopniu kapitana i podjął służbę jako sędzia śledczy w Sądzie Wojskowym Okręgu Generalnego w Warszawie. Dekretem z dnia 6 sierpnia 1920 r. został zatwierdzony z dniem 1 kwietnia 1920 r. w stopniu majora w korpusie oficerów sądowych ze starszeństwem z dniem 1 czerwca 1919 r. W dniu 17 stycznia 1921 r. objął funkcję kierownika Wojskowego Sądu Rejonowego w Modlinie, zaś z dniem 17 sierpnia 1926 r. został przeniesiony na stanowisko podprokuratora przy Wojskowym Sądzie Okręgowym nr I w Warszawie. 12 kwietnia 1927 r. awansował na podpułkownika ze starszeństwem z dniem 1 stycznia 1927 r. i 5. lokatą w korpusie oficerów sądowych. 26 czerwca 1928 r. Teofil Maresch wrócił do orzekania jako sędzia tego sądu. 29 stycznia 1929 r. objął funkcję szefa Wydziału Ogólnego w Departamencie Sprawiedliwości Ministerstwa Spraw Wojskowych. 10 marca 1932 r. Prezydent RP Ignacy Mościcki mianował go sędzią Najwyższego Sądu Wojskowego. W dniu 1 stycznia 1933 r. płk aud. Teofil Maresch został mianowany Naczelnym Prokuratorem Wojskowym i Szefem Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa Spraw Wojskowych. Stopień generała brygady otrzymał ze starszeństwem z dniem 19 marca 1939 r.

We wrześniu 1939 r. gen. Teofil Maresch pełnił funkcję naczelnego szefa służby sprawiedliwości w Naczelnym Dowództwie Wojska Polskiego. Po klęsce kampanii wrześniowej 1939 r. przedostał się do Rumunii, gdzie został internowany w obozie w Băile Herculane. W 1941 r. rumuński rząd Iona Antonescu wydał gen. Teofila Marescha Niemcom. Był on więziony, jako jeden z jedenastu polskich generałów, w niemieckich obozach jenieckich dla oficerów w Dorsten i Dössel.

Po uwolnieniu z oflagu w 1945 r. do kwietnia 1948 r. przebywał we Francji. Następnie został przeniesiony do Anglii, gdzie po demobilizacji osiadł na stałe. Zmarł 18 października 1972 w Liverpoolu.

Za zasługi dla Ojczyzny związane z działalnością zarówno wojskową, jak i na rzecz polskiego wymiaru sprawiedliwości Teofil Maresch był wielokrotnie odznaczany, w tym Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Niepodległości. Był kawalerem Krzyża Oficerskiego Orderu Odrodzenia Polski oraz Krzyża Komandorskiego Orderu Odrodzenia Polski (którym został uhonorowany niedługo przed śmiercią 3 maja 1972 r.). Nadto czterokrotnie został uhonorowany Krzyżem Walecznych.

We wniosku o nadanie ppłk. K.S. (korpusu sądowego) Teofilowi Mareschowi Orderu Odrodzenia Polski, najwyższego po Orderze Orła Białego odznaczenia państwowego, czytamy m.in.: „Ppłk K.S. Teofil Karol Maresch w czasie służby w korpusie oficerów sądowych przez okres zgórą 10 lat wykazał wyjątkową gorliwość i nieskazitelną pracę na wszystkich wyznaczonych mu stanowiskach, dzięki czemu armii i państwu oddał bezsprzecznie wydatne zasługi. Na stanowisku kierownika Wojskowego Sądu Rejonowego w Modlinie, dzięki wymienionym zaletom, doprowadził wymiar sprawiedliwości w tym sądzie i poziom dyscypliny w powierzonym mu wówczas rejonie na wysokim poziomie” (pisownia oryginalna).

Źródła

1. Centralne Archiwum Wojskowe im. majora Bolesława Waligóry, Kolekcja Generałów i Osobistości, sygn. I. 480.372.
2. Piotr Korczyński, Ulina Mała – „szalony” rajd Piłsudskiego, 9–11 listopada 1914 roku, polska-zbrojna.pl.
3. Piotr Stawecki, Generałowie polscy w wojnie obronnej 1939 roku i ich dalsze losy wojenne: cz. 1, *Przegląd Wojskowy* 2014, nr 15(66)/2 (248), s. 51–76.
4. Dziennik Personalny Ministra Spraw Wojskowych, nr 5, z dnia 11 kwietnia 1933 r., s. 79.

Konkurs o nagrodę I Zastępcy Prokuratora Generalnego – Prokuratora Krajowego za najlepszą rozprawę doktorską i za najlepszą pracę magisterską

W Prokuraturze Krajowej została przeprowadzona pierwsza edycja Konkursu o nagrodę I Zastępcy Prokuratora Generalnego – Prokuratora Krajowego za najlepszą rozprawę doktorską i za najlepszą pracę magisterską z zakresu prawa karnego, procedury karnej i kryminalistyki, poświęcone przestępstwa gospodarczej, korupcyjnej i cyberprzestępstwa.

W dniu 15 września 2021 r. Kapituła Konkursu pod przewodnictwem Pana Adama Zbieranka – Dyrektora Biura Prokuratora Krajowego wyłoniła jego laureatów oraz przyznała wyróżnienia.

W kategorii rozpraw doktorskich za najlepszą uznano dysertację Pana dr. Rafała Wielkiego pt. „Analiza informacji w zwalczaniu przestępstw korupcyjnych”, której autorowi przyznano nagrodę w kwocie 15 000 zł.

W kategorii prac magisterskich za najlepszą uznano pracę Pana Aleksandra Łoska pt. „Odpowiedzialność karna za czyny popełniane za pośrednictwem gier komputerowych”, której autorowi przyznano nagrodę w kwocie 10 000 zł.

Z uwagi na wysoki poziom zgłoszonych do konkursu prac Kapituła Konkursu przyznała również wyróżnienia. Nagrody dla osób wyróżnionych zostały ufundowane przez Zastępcę Prokuratora Generalnego do Spraw Wojskowych.

W kategorii rozpraw doktorskich wyróżniono dysertację Pani dr Pauliny Pawluczuk-Bućko pt. „Przestępstwa z art. 301 k.k. w ujęciu prawnokarnym i kryminologicznym”, której w ramach wyróżnienia przyznano nagrodę pieniężną w kwocie 3000 zł.

W kategorii prac magisterskich wyróżniono natomiast pracę Pani Sylwii Godlewskiej pt. „Analiza kryminalna w postępowaniu karnym”, której w ramach wyróżnienia przyznano nagrodę pieniężną w kwocie 2000 zł.

Podkreślić należy, że Konkurs o nagrodę I Zastępcy Prokuratora Generalnego – Prokuratora Krajowego za najlepszą rozprawę doktorską i za najlepszą pracę magisterską został ogłoszony w celu popularyzowania wiedzy z tych dziedzin prawa karnego, przed którymi obecnie stoją największe wyzwania w zakresie wypracowania skutecznych narzędzi do zwalczania przestępczości gospodarczej, korupcyjnej i cyberprzestępczości.

W dniu 12 października 2021 r. w siedzibie Prokuratury Krajowej odbyło się uroczyste wręczenie nagród laureatom konkursu przez I Zastępcę Prokuratora Generalnego – Prokuratora Krajowego Pana Bogdana Święczkowskiego oraz Zastępcę Prokuratora Generalnego do Spraw Wojskowych Pana Przemysława Funioka.

W uroczystości wręczenia nagród udział wzięli również: Pan Marek Pasioneck – Zastępca Prokuratora Generalnego, Pan Robert Hernand – Zastępca Prokuratora Generalnego, Pan Andrzej Pozorski – Zastępca Prokuratora Generalnego Dyrektor Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Pani Agata Gałuszka-Górska – Zastępca Prokuratora Krajowego, Doradcy Prokuratora Krajowego Pan Józef Giemza i Pan Marek Sadowski oraz członkowie Kapituły Konkursu.

Zwycięzcom konkursu oraz osobom wyróżnionym serdecznie gratulujemy oraz życzymy dalszych sukcesów.

Jednocześnie dziękujemy autorom wszystkich zgłoszonych do konkursu prac.

Wiadomości dla Autorów i Czytelników

Redakcja uprzejmie zawiadamia, że – zgodnie z § 32 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 grudnia 2016 r. w sprawie przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym i uczelniom, w których zgodnie z ich statutami nie wyodrębniono podstawowych jednostek organizacyjnych (Dz. U. z 2016 r., poz. 2154) – został opracowany i ogłoszony w formie komunikatu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 stycznia 2017 r., składający się z 3 części (A., B., C.), wykaz czasopism naukowych, zawierający historię czasopisma z publikowanych wykazów za lata 2013–2016.

Za publikację naukowe w każdym z tych czasopism przyznano najwyższą liczbę punktów spośród określonych w poszczególnych wykazach z okresu 2013–2016.

Czasopismo „Prokuratura i Prawo” zamieszczone zostało w części B., pod pozycją 2045, a za publikację na jego łamach przyznano najwyższą liczbę **6 punktów**.

Z uwagi na zmianę w procesie ewaluacji czasopism naukowych prowadzonej przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego Redakcja czasopisma uprzejmie informuje, że za publikację artykułów w czasopiśmie „Prokuratura i Prawo” w latach 2017–2018 autorom przysługuje 6 punktów. Natomiast, za publikację artykułów w latach 2019 i 2020 przysługuje 5 punktów.

Analiza wydań czasopisma sprawiła, że Zespół Ekspertów Index Copernicus wyznaczył wartość wskaźnika w wysokości **ICV 2018 = 38.15**. Wyznaczona ocena ICV za rok 2018 jest widoczna na liście czasopism indeksowanych w bazie ICI Journals Master List 2018 oraz w **Paszporcie** naszego czasopisma, który dostępny jest pod linkiem <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=4169>.

Wynik kolejnej oceny **ICV 2019 = 47.15** uwidocznił na liście czasopism **ICI Journals Master List 2019** <https://journals.indexcopernicus.com/search/formjml> oraz w **Paszporcie** naszego czasopisma <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=4169&lang=pl>.

Nasze czasopismo od stycznia 2005 r. nie jest dostępne w prenumeracie. Równocześnie na stronie internetowej Prokuratury Krajowej pod adresem www.pk.gov.pl, w zakładce „Prokuratura i Prawo/opublikowane numery”, udostępniliśmy pełne teksty miesięcznika od początku jego istnienia, to znaczy od stycznia 1995 r. do chwili obecnej.

Warunki publikacji

Redakcja prosi o nadsyłanie artykułów i innych materiałów przeznaczonych do publikacji wyłącznie w formie elektronicznej w edytorze Word 97, dla następujących ustawień: strona niestandardowa (szerokość 21 cm, wysokość 29,7 cm), marginesy: górny 5 cm, boczne (lewy i prawy) 4,2 cm i dolny 6,5 cm, czcionka Arial w rozmiarze 11 (dla przypisów dolnych 9) oraz pojedynczy odstęp między wierszami. Jednocześnie informujemy, że ramy artykułu nie powinny przekraczać 30 stron znormalizowanego tekstu, a pozostałych opracowań – 20 stron.

Na pierwszej stronie należy zamieścić: imię i nazwisko autora (autorów), tytuł pracy, krótkie (kilkudzaniowe) streszczenie ujmujące główne tezy opracowania oraz słowa kluczowe, a na ostatniej alfabetyczny wykaz wykorzystanej literatury. Na końcu pracy należy podać: adres (adresy) autora (autorów), nr telefonu, adres e-mail, informacje o statusie profesjonalnym autora (autorów), z wyszczególnieniem posiadanych tytułów naukowych, nazwy instytucji zatrudniającej oraz zajmowanego stanowiska, a także ORCID. Od studentów, doktorantów i aplikantów wymagana jest opinia dotycząca wartości merytorycznej przedstawionego artykułu (głosy) – rekomendacja opiekuna naukowego i odpowiednio zawodowego. W przypadku asesora oraz asystenta prokuratora oczekuje się rekomendacji kierownika jednostki organizacyjnej, a asystenta sędziego – przewodniczącego wydziału.

Materiały należy przysyłać na adresy e-mail: redakcja@pk.gov.pl lub wojciechkotowski@poczta.onet.pl.

Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania w nadesłanych materiałach zmian tytułów, skrótów, poprawek stylistyczno-językowych oraz innych przeróbek technicznych. Redakcja przyjmuje prace dotychczas niedrukowane. Niewykorzystane materiały zwracane są na wyraźne życzenie autora.

Zgodnie z decyzją Kolegium Redakcyjnego od nr 6/16 nie publikujemy na naszych łamach recenzji książek oraz sprawozdań z konferencji.